کوردستانی عێراق: کام مێژوو و کام داهاتوو؟-1-.. عەدنان کەریم

(شکستی ستراتیجیی ناسیونالیزمی کورد و پێویستیی ستراتیجیەکی شۆڕشگێڕ)

(بەشی یەکەم)

باکگراوندێکی مێژوویی

یەکێك لە پێکهێنەرە ئاڵۆزەکانی دونیای سیاسەت لە عێراقی هاوچەرخ و لە هەمان کاتیشدا یەکێك لە پرسە سەرەکیەکانی تا ئەم سالانەی دوایی بریتی بوو لە مەسەلەی کورد.

لەهەشتاکانی سەدەی پێشوودا فاشیزمی بەعس کە سەددام حوسەین ئەندازیار و ڕابەری بوو، سیاسەتی (دوایین چارەسەر) ی پەیڕەو کرد لە بەرانبەر ئەو مەسەلە ئاڵۆزەدا: جینۆساید بە ئومێدی قەڵاچکردنی کورد وەکوو گەلێك کە بە ڕێگرێکی گەورەی بەردەم هاتنەدیی خەونە فاشیستیەکەی خۆی دەزانی.

لەگشتیترین ئاست و لەڕووی بابەتیەوە وبە فراوانترین مانا مەسەلەی کورد بەرهەمی پیادەکردنی سیاسەت و ڕێبازی پێشێلکردنی پرەنسیپی بەیەکسان تەماشاکردنی گەلانی دانیشتوانی عێراق ،بەتایبەتی گەلی کورد بوو، هەر لە دامەزراندنی نیزامی پاشایەتیی عێراق لە ساڵی ١٩٢١ لەلایەن بەریتانیای داگیرکەری ئەوکاتەی ئەم وڵاتەوە.

پیادەکردنی ئەم نەهجە لەبواری مەسەلەی کورد، بەدیاریکراوی لەعێراقدا، ڕاستەوخۆ بەقازانجی ڕەوتی شۆفینیی نەتەوەیی و پاشان عروبی لە عێراقی ئەوکاتەداشکایەوە. دیارە دەوڵەتی عێراق بەرهەمی تەوافوقی بەریتانیا و نوخبەی عەرەبیی تازەسەرهەڵداوی عێراقی بوو کە هەم بە پێکهاتە و کەسایەتیەکانی و هەم بە ئایدیا فکری و سیاسیەکانی، کۆکتێلێکی عەرەبی بوو. بەشی زۆری ئەو ئیلیتە سیاسیە، کە زۆربەیان پێشتر لە سوپای عوسمانیدا پێگەیەکی بەهێز و شارەزاییەکی باشی سیاسی و عەسکەریان هەبوو، لە سوریا لەدەوری فەیسەڵی کوڕی شا حوسەینی شەریفی حیجاز کۆببونەوە و ئیئتیلافێکی سیاسیی ئاشکرایان هەبوو و کەوتبوونە ژێرکاریگەریی ڕێبازە نەتەوەییەکەی (ئیتیحاد و تەرەققی) ی تورکیەوە کە ساڵی ١٩٠٨ لە

ئەستەنبووڵ خۆیان ڕێکخستبوو بۆ هەموو ئەگەرەکانی دوای هەرەسی ئیمپراتۆریی عوسمانی.
بەومانایە دەوڵەتی هاوچەرخی عێراق کە ساڵی ١٩٢١ لەسەر پاشماوەکانی ئیمپراتۆریی ڕووخاوی عوسمانی لە عێراقدا دادەمەزرێت، بەرهەمی بەیەکگەیشتنی ئامانجەکانی بەریتانیای داگیرکەری عێراق و بزووتنەوەی تازە سەرهەڵداوی نەتەوەیی عەرەبیی عێراقی بوو کە ئەو نوخبە عەسکەرییەی دەرچووی کۆلیجە سەربازییەکانی ئەستەنبووڵی عوسمانی و گەورە ئەفسەرەکانی پاشماوەی سوپای تێکشکاوی ناوبراو نوێنەرایەتیان ئەکرد. لەو کاتەدا بەهۆی شکڵنەگرتنی بزووتنەوەیەکی سیاسی لەناو کورد، چی بزووتنەوەیەکی سیاسیی خاوەن ئامانجی ناسیونالیستیی ڕۆشنی وەکوو ئەو بزووتنەوە عەرەبییەی ئاماژەم پێدا و چی خامۆشیی گشتی و سەرەتایی بوونی کۆمەڵگای کوردی لەڕووی فەرهەنگیی و سیاسییەوە بەگشتی وبێدارنەبوونەوەی لە ڕکەوودی دوورودرێژی سەردەمی خەلافەتی عوسمانی و دەسەڵاتەکەی لە کوردستاندا، هیچ پێکهاتەیەکی ئەو ئان و ساتەی کۆمەڵگای کوردی، ڕۆڵێکی نەبینی لە دروستبوونی دەوڵەتی هاوچەرخی ناوبراو لە عێراقدا. جگە لەوەش هیچ جۆرە تەماح و داواکارییەکیی سیاسیی بەهێز نەهاتنە سەر شانەی سیاسەت ومێزی دانوستان لەو قۆناغە هەستیارەدا کە لە سایەیدا کێکی سیستمی سیاسیی نوێ تیایدا دابەشکرا.
بەڵام لە سەردەمی پاشایەتیدا (١٩٢١ – ١٩٥٨) سیاسەتی پێشێلکردنی مافی گەلی کورد لە عێراقدا ئاراستەیەکی نەرم و لیبرالی بەخۆوە گرتبوو بەمانای ئینکاردکردنێکی نەرم و پشتگوێخستنی داواکارییەکانی ئەوکاتەی ئیلیتی ڕۆشنبیر و سیاسیی کوردبوو لەبواری دانپیانان بە مافە ڕۆشنبیری و سیاسییەکانی کورددا کە لەلایەن ئەو دەستە سیاسییەی ئەو سەردەمەی کۆمەڵگای کوردییەوە بەرزئەکرایەوە. ستراتیجیی نیزامی پاشایەتیی هاشمیی عێراق لەو قۆناغە درێژەدا بریتی بوون لە ئارامکردنەوەی کورد و ئیستیعابکردنیان لەچوارچێوەی عێراقێکدا کە بەفەرمی و لەسایەی دەستووری ساڵی ١٩٢٥ دا خەسڵەت و ناونیشانی هیچیەك لە نەتەوە و ئاینەکانی عێراقی پێوە نەلکابوو، گەرچی بەکردەوە هێزی دەسەڵاتدار لە مەملەکەتەکەدا ئیلیتی ناسیونالیستی عەرەبیی سوننی بوون. بەڵام کورد بە هۆی کوردبوونییەوە، بە پێچەوانەی سەردەمی بالادەستیی ناسیونالیستیی عەرەبی لە هەردوو قۆناغی١٩٦٣ و ١٩٦٨دا، ئازار و ئەزیەت نەدەدرا.
شایانی ئاماژەشە کە تا کۆتایی سییەکانی سەدەی پێشوو شتێك نەبوو لە دونیای سیاسەت لە عێراقدا بەناوی (مەسەلەی کورد) ڕووە وەکوو مەسەلەیەکی سیاسی کە لەهەناوی ئەوەوە هێزی سیاسیی ڕێکخراو سەری

هەڵدابە و بەرنامە و ستراتیجیی دیاریکراو بە چارەکردنی هاتبێتە سەر شانە و بووبێت بە بابەتی ململانێی نێوان کورد وەکوو گەلێك لەگەڵ دەسەڵاتدارێتیی سیاسیدا.
گەڕانی مەسەلەی کورد لە بابەتێکی کەلتووریەوە بۆ بابەتێکی سیاسی، بەرهەمی دوو دیاردەی نوێ بوون لە عێراقدا:
یەکەم: بەهێزبوونی باڵی ڕادیکال و شۆڤێنیی ناسیونالیستیی عەرەبی کە عێراقی بە وڵاتێکی عەرەبی ناوزەد ئەکرد و کوردی بە هاووڵاتیی پلە دوو و میوان لەخاکی عێراقی عەرەبیدا ئەزانی.
دووەم: دەرکەوتن و هاتنەسەرشانۆی سیاسیی لەلایەن بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کوردەوە کە لەسەرەتای چلەکانەوە وەکوو میوانێکی نویی سەر شانۆی ململانێ سیاسیەکان دەبینرێت تەنانەت بەئەوەی ئاستی جیاکاریی نەتەوەیی، بە فەرمی، ئاڵوگۆڕێکی ئەوتۆی بەسەردا هاتبێت.
ئەو جیاوازیە واتە گەڕانی مەسەلەی کورد بۆ مەسەلەیەکی سیاسی وگرەکوەرەیەکی ژیانی سیاسی لە عێراقدا بایەخی تایبەتیی خۆی هەیە و شایانی وەستانە چونکە ئاکامی زۆری لێئەوەشێتەوە وەکوو دواتر بینیمان. هەر بۆ نموونە و بە بەراورد، ئەم ئاڵوگۆڕە لەکوردستانی سوریادا زۆر درەنگتر دەتەدی و تا حەفتاکان دوادەکەوێت، گەرچی ستەم بەرانبەر بەکورد هەر لە پەنجاکان و شەستەکانەوە قاڵبێکی زۆر توندوتیژتر دەگرێتە خۆی لەچاو عێراقی سەردەمی پاشایەتیدا.
سەرهەڵدان و بەهێزبوونی ڕەوتی عروبی ڕادیکال لەناو ئیلیتی سیاسی و ڕۆشنبیری عەرەبی لە عێراقدا لە سییەکانی سەدەی پێشووەوە، لەدەرەوەی بازنەکانی دەسەڵات، لەئاکامی زۆر فاکتەری ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانیدا، وەکوو ڕێکخراوی نادی المثنی و شکڵگرتنی ناسیونالیزمی عەرەبی لە عێراقدا و بەهێزبوونی لەناو نوخبەی سوپا و ڕۆشنبیران وڕەنگدانەوەی لەبواری ڕۆشنبیری و بەتایبەتیش لە ژیانی ڕۆژنامەگەریی عەرەبیی عێراقیی ئەوکاتەدا، تەکانێکی نویی هەم بە تەماحە سیاسیەکانی بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی لەعێراقدادا و هەم ڕەوتی ڕاستڕەوی و شۆڤێنیی تیایدا بەهێزکرد.
ساڵانی نێوان ١٩٣٠-١٩٤٠ سەردەمی خۆگرتن و تەبەلوری باڵی ڕادیکالی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی عەرەبی بوو لەعێراقدا. بزووتنەوەی ناسیونالیستیی عەرەبی لە عێراقدا یەك ئامانج و یەك ئاراستەی نەبوو بەڵکوو دوو ستراتیجی لە دەروونیدا تەفاعولی دەکرد:
یەکەمیان: باڵێکی نەتەوەیی ڕیفۆرمخوازی لیبراڵ بوو کە بەدیهاتنی ئاواتەکانی (نەتەوەی عەرەب)ی لەوەدا دەبینیەوە کە بە ئارامی و لە چوارچێوەی هاوکاری و دەستایەتی لەگەڵ بەریتانیا وبونیاتنانی دەوڵەتێکی بەهێز لەعێراق و هاوکاری و یەکگرتوویی لەگەڵ دەوڵەتە عەرەبیەکاندا ئەو ئامانجە بهێنێتەدی. ئەم باڵەی ناسیونالیزمی

عەرەبیی عێراقی هەر لەسەرەتاوە لەبری ڕێگەی بەرگریی داگیرکاریی بەریتانیا لە عێراقدا لە ١٩١٧ بەدواوە، ڕێگەی سازان و هاوکاریان هەڵبژارد و بەوجۆرە سووکانی نیزامی پاشایەتیی عێراقیان گرتەدەست. ئەمان خوازیاری گفتوگۆبوون لەگەڵ بەریتانیا لە پێناوی سەربەخۆیی سیاسیی عێراق و توانیان ساڵی ١٩٣٢ بە پێی ڕێککەوتننامەیەك لەگەڵ بەریتانیا، سەربەخۆیی عێراق ڕابگەیەنن و عێراق وەکوو دەست و پایگای نفووزی بەریتانیا ببەت بە ئەندامی ڕێکخراوی کۆمەڵەی گەلان League of Nations.

تا ناوەڕاست وتەنانەت کۆتایی چلەکانیش ئەمان باڵی بەهێزی ناو کۆمەڵگا و بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی بوون لە عێراقدا. ئەم باڵە کە دانەژەری سیاسەتی سەردەمی پاشایەتیی عێراق بوو لەهەوڵی ئەوەدابوون کە دانپیانان بە مافەکانی گەلی کورد لەچوارچێوەی سیاسەتێکی ڕیفۆرمخوازی و دانپیانان بە مافە کەلتووریەکانیدا لەچوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا جێبکەنەوە. بەوهۆیەشەوە کە عێراق بەفەرمی و لەڕووی دەستووریەوە، هیچ ناو و تایبەتێکی نەتەوەیی یا مەزهەبیی پێوەنەلکابوو، حکوومەتی پاشایەتیی ئەوکاتە لەهەوڵدا بوو مافەکانی کورد لەچوارچێوەی فەرهەنگی و مافی تاکەکان بە بە جیاوازی لە سەربناغەی شوناسی هاوڵاتیبوونی یەکسان لەدەستووردا، جێبەجێبکات. ماوەیەك دوای دامەزراندنی پاشایەتی و تەنانەت لەسەردەمی ئینتیدابی بەریتانیشدا (١٩٢٠ – ١٩٣٢) ئیلیتێکی بەهێزی کورد پێگەیان هەبوو لەدەسەڵاتی تەشریعی و تەنفیزیی عێراق و لە ئیداراتی ناوخۆی کوردستاندا.

دووەمیان: لە نیوەی سیەکانەوە ڕەوتی ڕادیکال و توندڕەوی ناسیونالیستیی عەرەبی (ڕەوتی عروبی) لە عێراقدا سەردەردەهێنێت. وەکوو هەر بزووتنەوەیەکی تر سەرەتا لە بواری بیروباوەڕ و سیاسیەوە ئەم ڕەوتە سەردەردەنێت و سەرانی ئەم بزووتنەوە تازەیە زوو دەکەونە ژێرکاریگەریی نووسینەکانی بیرمەندە سەرەتاییەکانی بیری ناسیونالیستیی عەرەبی لەبابەتی قوستەنتین زریق و شبلی شمیل و ساتیع ئەلحوسەری و دەیانی تری لوبنانی و میسری و سوری کە سەرگەرمی داڕشتنی پایەکانی بیری ناسیونالیستیی عەرەبی بوون. کاریگەریەکانی بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی لەسوریا و میسر وباقی دونیای عەرەب جێپەنجەیان لەم سەرهەڵدانەدا هەبوو. دوای هەرەسی عوسمانیەکان دەستبژێری (ئیلیتی) نەتەوەیی پەرشوبڵاوی عەرەبی ئومیدیان بە بەریتانیا و فەرەنسا زۆر بوو کە دوای جەنگی جیهانیی یەکەم پابەند بن بە بەخشینی سەربەخۆیی بە جیهانی عەرەب. بەڵام لەگەڵ بەستنی پەیماننامەی سایکس بیکۆ (١٩١٦) و دابەشکردنی دەسەڵاتی ناوچەکە بە پێی سیستمی ئینتیداب لە نێوان فەرەنسا و

بەریتانیا و پشتکردنیان لە بەڵێنەکانیان سەبارەت بە سەربەخۆیی بەو مانایەی باڵی ڕادیکاڵی ئیلیتی ناسیونالیستیی عەرەب چاوەڕوانیان ئەکرد، زەمینەی دووشەقبوونی بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەبی و دابەشبوونیان بەسەر باڵی ڕیفۆرمخواز و باڵی ڕادیکاڵدا، سەریهەڵدا.

کاریگەرییەکانی جیهانی قۆناغی نێوان شەڕی جیهانیی یەکەم ودووەمیش لەسەریان هەبوو لە سەرهەڵدانی ڕەوتی ڕادیکاڵ و توندڕەوی ناسیونالیستیی عەرەبدا. سەرهەڵدانی نازیزم و فاشیزم لە ئەڵمانیا و ئیتالیا، وەکوو دوو نموونە بۆ بەهێزبوونەوەی دوو نەتەوە کە لە یەکەمین شەڕی جیهانیدا تێکشکێنراوبوون بەڵام خێرا دەبووژانەوە، هاتنەوەئارای بەڵێنی بلفۆر و چڕکردنی ستراتیجیی دامەزراندنی ئیسرائیل بەهاوکاریی ڕۆژئاوا و بەڵێنی بەریتانیا و زوڵم و زۆر لەسەر فەلەستینییەکان، شەپۆلی تازەی دامەزراندنی دەوڵەت- نەتەوە لە ئەوروپا و بزوتنەوەی تازەسەرهەڵداوی بەهێزی سەربەخۆخوازی لە ئاسیا و ئەفریقیا و ئەمریکای لاتین؛ هەموویان پێکەوە، ڕۆڵی گەورەیان گێڕا لە تەشەنەکردن و بەهێزبوونی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی عەرەبی لە عێراق و وڵاتانی تری عەرەبیدا.

جگە لەو فاکتەرانەش ،هاتنەسەرشانەی یەکێتیی سۆڤیەت وەکوو پاڵەوانێکی نوێی گۆڕەپانی سیاسەتی نێودەوڵەتی، بە پێشی قەڵای بەرگری لەگەلان و سەربەخۆیی نەتەوەکان و دژایەتی کۆڵۆنیالیزم، هەندەی تر فووی کردە ئاگری تازەی بزووتنەوە ناسیونالیستیە بەهێز و چالاکەکانی جیهانی سێیەم بەتایبەتی پشتیوانیی سۆڤیەت لە کەمالییەکانی تورکیا و بووژانەوەی تورکیا بوو بە نموونەیەك بۆ چاوبڕینە دەستی هاوکاریی سۆڤیەت بۆ ناسیونالیستی عەرەبیش کە عێراق تادەهات ئەبوو بە یەکێك لەسەنگەرە بەهێزەکانی.

دیارە فاکتەری جوگرافیش ڕۆڵی بوو هەم لە بەهێزبوونی ئەم باڵە قەومیە عەرەبیە لە عێراق و هەم لە توندڕەوبوونی چونکە بە دەروازەی ڕۆژهەڵات و باکووری " جیهانی عەرەب " دەناسرا لەگەڵ دوو وڵاتی زلهێز و خاوەن ئیمبراتۆریی وەکوو ئێران و تورکیا کە هەمیشە چاویان بڕیوەتە عێراق.

ئەم بزووتنەوە ناسیونالیستیە عەرەبیە لە عێراقدا هەر زوو توانی کارتی شەرعیەتی نەتەوەپەرستیی عەرەبی لە نیزامی پاشایەتی وەربگرێتەوە و رووتی کاتەوە لە هەر ناونیشانێك کە گرێی بداتەوە بە (نەتەوەی عەرەب) و عێراقەوە و ئەوانی وەکوو مشتێك خائین و کرێگرتە وهاوکاری داگیرکەری بەریتانیی دوژمن بەنەتەوەی عەرەب ناوزەد دەکرد و ئاوگۆڕەکانی دونیاش هاوکاربوون بۆ گوتارە ناسیونالیستیەکەی ئەم بزووتنەوەیە کە تا دەهات ڕیشەی لەناو

خەڵکدا دادەکوتا و ورد و درشتی مەسەلە سیاسیەکانی ڕۆژی ئەکرد بەبابەتی بەڵگە بۆ ڕاست و ڕەوابوونی ڕیوایەتە فکری وسیاسیەکانی خۆی.
ڕیگرێکی بەردەم بەهێزبوونی ئەم ڕەوتە بریتی بوولە بزووتنەوەی شیوعی کە لە عێراقدا هەم بەهێزتر بوو و هەم ڕەقیبی یەکەمی ئەو بزووتنەوە ناسیونالیستیە عەرەبیە بوو.
شیوعیەکانی عێراق سەرباری پاڵپشتیان لە ئاواتە نەتەوەییە عەرەبیەکان لە عێراقدا وەکوو هەموو وڵاتانی تری عەرەبی، بەڵام بەهۆی تایبەتمەندیی تووندڕەوی و ڕاستڕەویی مەیلی نەتەوەپەرستیی عەرەبی لەعێراقدا، ڕێیان لەوان گرت کە ببن بە ئاڵاهەڵگری ئامانجی سەربەخۆیی سیاسی و ئابووری لە عێراقدا ک□ ئاواتی زۆرینەی خەڵکەکەی بوو.
ڕاستڕەویی باڵی ناسیونالیستیی عەرەبی تا ئەو جێگەیە پێی لێهەڵبڕی کە لە سەردەمی شەڕی جیهانیی دووەمدا بە ئاشکرا ئاماژە بە نازیەت و ئەڵمانیای هیتلەری بکات وەکوو هاوپشت و دۆستی نەتەوەی عەرەب و بگرە شیخ ئەمین ئەلحوسەینی کە موفتیی قودس بوو و لەوێ وەکوو سەرکردەیەکی بزووتنەوەی ١٩٣٦ ل□ فەلەستینەوە بۆ عێراق هەڵاتبوو، بەناوی خۆی و هاو□□کانیەوە لە عێراقدا بۆ ناردنی پەیامی دۆستایەتی لە بەرلین چاوی بە هیتلەر دەکەوێت. ئەوانە بۆ شیوعیەکان کە ململانێی سۆڤیەت و ئەڵمانیا لەوپەڕی گەرمیدا بوو، ما یەی غەزەب و نەفرەتێکی زۆر بوو.
لە ساڵی ١٩٤١ یشدا بزووتنەوەی (العقداء الأربعة) یا " شۆڕشی مایس !" کە ئەمین ئەلحوسەینی ڕابەری ڕووحیان بوو یاخیبوونێکی بەهێزیان بە ئیلهام لە سەرکەوتنەکانی بەرەی ئەڵمانیا و ئیتاڵیا لە شەڕی جیهانیی دووەمدا هەڵگیرسان کە هێندەی نەمابوو دەسەڵاتی پاشایاتی بڕووخێنێت.

ناسیونالیزمی کوردیش خۆی ڕێکئەخات

هێز□ نەتەوەییە کوردیەکان هەر لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستەوە لە کوردستاندا ستەمی نەتەوەیی سەر گەلی کوردیان کرد بە پایە و بواری سەرهەڵدان و چالاکیی خۆیان. جموجۆڵی سیاسی و ڕۆشنبیریی ئەو بزووتنەوە ناسیونالیستیە کوردیە سەرەتا لەژێر کاریگەریی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی ناو گەلانی تورك و عەرەب، دونیابینی و فکری سیاسیی خۆیان داڕشتووە و لە ژێرناوی لامەرکەزی یا ئۆتۆنۆمیدا بەرنامە وستراتیجیی سیاسی و فکریی خۆیان فۆرمۆڵەکردووە. سیاسەت وپلانی ئەوان بریتی بووە لە هاوبەشبوون لەدەسەڵاتی سیاسیی عێراق و

فەرمانڕەوایی کردن لە کوردستانی عێراقدا بەهاوبەشی دەسەڵاتدارەکانی ناوەند بە ناوی گەلی کوردەوە. تاقیکردنەوەکانی ساڵانی ١٩٤٦ – ١٩٩١ و مێژووی ئەو هێزانە لەو قۆناغە درێژەدا لە بازنەی شەڕ – مفاوەزات – شەڕدا خولاوەتەوە و لە درێژەی خۆیدا لە جیاتی چاری ستەمی نەتەوەیی، ئەو بزووتنەوە ناسیونالیستیە خۆشی بووە بە بارێکی قورسی تر بەسەر خەبات و ئامانجی ڕەوای خەڵکی کوردستانەوە لە پێناوی چاری ڕیشەیی ستەمی نەتەوەیی. ئەم هێزانە ئەو خەبات و هەوڵەی خەڵکیان ئاڵۆزتر و پڕ گرێ و کێشەترکرد ولەوتاندیان. پارتی دیموکراتی کوردستان لە قۆناغەکانی ١٩٤٦ – ١٩٧٥ نموونەیەکی زەقی ئەو هێزە سیاسیە کوردستانیە بوو و دواتریش یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان، گەرچی بە ناوی هێزێکی بەدیل لە بەرانبەر ئەو بزووتنەوە و هێزە تەقلیدیە هاتە مەیدانی سیاسەتەوە، بەڵام پاش چەند ساڵ لە دامەزراندنی، ئەویش لە چوارچێوەی هەمان دونیا بینی و پراتیك و نەریتدا گیرسایەوە.

پارتی دیموکراتی کوردستان کە پێشەنگی بزووتنەوەی سیاسیی ناسراو بە کوردایەتیە ولە مناڵدانی ئەو بزووتنەوەیەدا لەدایك بوو، هەڵگری دواکەوتووترین شوناسەکانی دونیای سیاسەت و فکری کۆمەڵگای کوردستان بوو. ئەم هێزە هەر لەسەرەتاوە هەڵگری ئایدیۆلۆجیەکی تەسکی ناسیونالیستیی کۆنسەرٹاتیف و ڕاستڕەو بوو ئەویش لەڕوانگەیەکی کۆن وسواوی تایفی وخێڵەکی ودەرەبەگیەوە. ئیلیتی ڕۆشنبیری کورتبینی قاندراو بە بیری کلاسیکی نەتەوەیی کوردی ئەو سەردەمەش، بەو دونیابینیە تەنگە وکۆمی تاقیکردنەوەوە، لەجیاتی هەڵسان بە ڕۆڵێکی پێشڕەو، سەرکردایەتی وچارەنووسی حیزبەکەیان، کە خۆیان دایانمەزراندبوو، بەوپەڕی خۆشحاڵیەوە ئەسپەرن بە کەسایەتیەکی سەرۆك خێڵی تایفی وسادە ودونیانەدیوی سیاسەتی وەکوو مەلا مستەفا وخۆشیان ئەکەن بە قەڵغان وخوڵامی ئەو عەقڵیەتە خێڵەکی وکۆنەپەرستە.

پارتی دیموکرات وسەرکردایەتیەکەی هەر لەسەرەتاوە نەك هیچ ڕۆڵێکی پێشڕەو وئازادیخوازانە نابینن لەهیچ بوارێکی کۆمەڵایەتی وسیاسی وفکریدا، بەڵکوو هێزی ناوبراو ئەبن بە ڕێگر لە بەردەم ڕەوڕەوەی پێشکەوتنی ژیانی شارستانی و فەرهەنگی و سیاسی و کۆمەڵایەتی لە کوردستاندا. ئەو هێزە سیاسیە و ئەو کەسایەتیە خێڵەکیە سەرکردایەتیی بزووتنەوەی نەتەوەپەرستیی کورد ئەگرنە دەست و خەباتی گەلی کورد بۆ ڕزگاری و یەکسانی و دیموکراتی بۆ چەندین دەیە تووشی پاشکشە و ئیفلیجبوون ئەکەن و لە قاڵبێکی ڕاستڕەویی کۆنەپەرستانەدا یەخسیری ئەکەن. هەموو ئەوانەش لە سەردەمێکدایە کە ڕەوتی ئازادیخوازی و پێشکەوتنخوازیی دوای تێشکانی نازیەت و

فاشیەت وەکوو نەسیمەکی ئازادی جیهانی سێیەم ئەگرێتەوە و جگە لە کوردستان، ئەویش بەهۆی هەژموونیی پارتیەوە بەسەر ژیانی سیاسیدا، هەموو بزووتنەوە میللیەکان بە بەدیهێنانی مافەکانیان ئاراستەیەکی سیاسیی ئازادیخواز و چەپ و پێشکەوتوو ئەگرنە بەر.

وەستگاکانی مێژووی ئەم هێزە پڕن لە سیاسەتی چەوت و گومڕاکەر و گوماناوی و کۆنەپەرست.

لە ١٩٦١ دا لەدژی یاسای پێشکەوتووخوازی چارەسەرکردنی زەوی وزاری حکوومەتی عەبدولکەریم قاسم یاخی ئەبن و بە هاندانی شای ئێران و پەیمانی سەنتۆ ئەدەنە پاڵ دەرەبەگەکانی کوردستان کە یاسای ناوبراو کۆتایی بە ستەمی جوتیارانی کوردستان دەهێنا و یاخیبوونە چەکدارەکەیان ناو ئەنێن ” شۆڕشی ئەیلوول “. ساڵی ١٩٦٣ ئەبنە چاوساغ و هاوکاری کوودەتا خوێناویە فاشیستەکەی بەعس کە بە وێرانکردنی عێراق و خاپوورکردنی کوردستانیش دوایی هات. لەو ساڵەوە تا ڕێککەوتنیان لەگەڵ بەعسدا لە ١٩٧٠، یا ئاشی بزووتنەوە چەکدارەکەیان بە فیتی ئەمریکا و ئیسرائیل و شای ئێران بە مەرامی ئەو دەوڵەتانە ئەخەنە گەڕ یا خەریکی مفاوەزاتی لامەرکەزیی ٦٤ و ٦٦ ئەبن.

بەوجۆرە پارتی دیموکراتی کوردستان لەشەستەکانەوە ئامانجی ڕزگاریی گەلی کورد لە ستەمی نەتەوەیی و خەباتیان بەتووندی ئەکا بەدەسمایەی بەدیهێنانی ئیمتیازات بە مەلا مستەفا و سەرکردایەتیی گوێڕایەڵیی حیزبەکەی لای ئێران و لایەنەکانی تر و بەوەش ئەو خەباتە ڕەوایەی خەڵکی کوردستان بەتاڵ ئەکاتەوە لە هەر ناوەڕۆکێکی ڕەوا و پێشکەوتوو و ئازادیخواز و چەکی شانی پێشمەرگە بە ئاسانی لەم شانەوە ئەگوێزرێتەوە بۆ ئەو شان بە خزمەتی شای ئێران یا میتی تورکیا.

ئەم هێزە سیاسیەی (شۆڕشی چەواشە) بەوەشەوە ناوەستێ بەڵکوو ئەبێت بە ئامرازێکی ناوچەیی بەدەستی تورکیا و ئێرانەوە بە دژایەتیکردنی چالاکیی هێزە سیاسیە ئەپۆزیسیۆنە کوردیەکانی ئەو دوو بەشەی کوردستان و بەوجۆرە ڕۆڵی چاوساغی بە ساواك و میت ئەگێڕێت بۆ لەناوبردنی کەسایەتیەکانی ئەو هێزانە.

پارتی لەناوخۆی کوردستانیشدا پەیڕەوی کردووە لە سیاسەتی کوشتن، تیرۆر، ڕاونان و زیندەبەچاڵکردنی نەیارانی سیاسیی خۆی و هەر هەوڵێکی تری پێشکەوتنخواز، وەکوو کوشتاری شیوعیەکان و ڕاوەدوونانی هەڵگرانی بیری چەپ و چالاکوانانی کۆمەڵەی مارکسی و ڕۆشنبیران و کەسانی ئازادیخواز.

گەرچی کۆمەڵەی مارکسی – لینینی وەکوو ڕێکخراوەکی شۆڕشگێڕ و یەکەمین پرۆژەی نیشتیمانیی کوردستانی لەپیناوی گرێدانەوەی خەبات

بە ڕزگاربوون لە ستەمی نەتەوەیی کورد بە ئازادی و یەکسانی و دیموکراتیەت و بەئاقارێکی ئازادیخوازانەدا دامەزرا، بەڵام ئەویش زوو بوو بەقوربانیی تەسکبینیی هەندێ لەڕابەرەکانی و ئۆپۆرتۆنیست بوون و خۆشباوەڕی هەندێکی تریان و بەتایبەتیش بوو بە نەچیری پاشقولی هێزە باوەکانی باڵەکەی تری بزووتنەوەی کوردایەتی و سەرکردایەتیی جەلال تاڵەبانی.
کۆمەڵەی مارکسی – لینینی نەیتوانی دابڕانێکی ڕیشەیی بکات لەدونیابینیی کوردایەتی و گەرچی سەرەتا وەکوو هێزێکی ئەنتی پارتی هاتەناو کایەی سیاسیی کوردستانەوە، بەڵام سەرەنجام بوو بە باڵەی چەپی هەمان بزووتنەوە و هێزی کۆمەڵایەتیی کوردستانی. بەو مانایە یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستانیش، کە کۆمەڵە کۆڵەکەی سەرەکیی بوو، نەیتوانی دابڕانێکی چۆنایەتی بکات لە بواری دونیابینی و فکر و سیاسەت و پراتیکی باوی زاڵی تائەوکاتی بزووتنەوەی کوردایەتی.
یەکێتیش وەکوو هێزێکی دەسەڵاتخواز هەر زوو میحوەری ستراتیجیی خۆی لەسەر هەمان پایەکانی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی تەقلیدیی پێشتر داڕشت و زۆر زوو دەستبەرداری هەموو ئەو ئیدیعا شۆڕشگێڕ و ئازادیخوازە بوو کە کۆمەڵە لەسەرەتادا هەڵگری بوو و سەرەنجام لەبوارەکانی ستراتیجی و تاکتیك و شێوازی هەڵسووڕانی سیاسی و ڕێکخراوەیی و سەربازیدا، جیاوازیەکی ئەوتۆی نەمایەوە لەگەڵ پارتی، ئەوە نەبێت هەردوولا، جگە لەهەوڵیان بۆ دژایەتیی ئازادیی هەڵسووڕانی هەر ڕەوتێکی شۆڕشگێڕەی تر و گێڕانیان بە هێزی دژ و سەروو خێڵەکی؛ لەهەوڵی پاکتاوکردنی یەکتر و پیادەکردنی سیاسەتی تاکڕەوی و تاك دەسەڵاتدا بوون لەکوردستاندا.
لەرەوەی دامەزراندنی یەکێتیی نیشتیمانی، بەکردەوە، لەجیاتی ئەوەی ببێتە دەسپێکی قۆناغێکی تری خەباتی سیاسی لەکوردستاندا، و تەجاوزێکی چۆنایەتیی هەژموونیی تائێستای پارتی بکات، کۆمەڵەشی ڕاکێشایە ناو تۆڕەکانی هەمان عەقڵ و ستراتیجیی سواوی بزووتنەوەی کوردایەتیەوە. بەوشێوەیە دامەزراندنی یەکێتی نەك نەبوو بەهۆی ڕیشداکووتانی ستراتیجێکی نوێ و ئازادیخواز لە مێژووی کوردستاندا، بەڵکوو ئەو شانسەی لەباربرد و بەوەش گەورەترین خزمەتی بە بزووتنەوەی سیاسیی کلاسیکیی کورد و کۆنەپارێزیی سیاسی لە کوردستاندا کرد و ئەو پرۆژە شۆڕشگێڕەی لەناو پرۆژەی مێژوویی کوردایەتیدا تواندەوە و هەڵیلووشی.
بەتاڵکردنەوەی ناوەڕۆکی ئەو ڕەوتە شۆڕشگێڕ و ئازادیخوازە سەرەتاییەی کۆمەڵە، بەهەموو کەم وکوڕی و لاوازییە زاتییەکانیەوە، ئەو گورزە گەورەیە بوو کە یەکێتی وەشاندی لە پرۆژەی نیشتیمانی و پێشکەوتنخواز و شۆڕشگێڕی لە کوردستان، سەرباری هەموو ئیددیعا

پێچەوانەکانی خودی یەکێتی.
کردنی خەباتی چەکداری و پیشمەرگایەتی بە بتێك لەسەر حیسابی خەبات و ناڕەزایەتیی شارەکان، لەکاتێکدا کۆمەڵگای کوردستان بووبوو بە کۆمەڵگایەکی مودرین و شاریی گەورە، و هەژمونخوازیی و گیانی تۆتالیتاری و دژایەتیی هەر بیروڕایەکی جیا و گیانی پاوانخوازی و شەڕئەنگێزی و گەڕانەوە بەسەر هەمان چوارچێوەی ستراتیجی و پراتیکیی بزووتنەوە سواوەکەی پێشوو، زوو ئەم هێزە سیاسیەشیان ڕاکێش کردەوە ناو بازنەی بزووتنەوە چەکداریە سیاسیە کلاسیکیە کوردایەتیەکەی جاران و هەموو بەربەرەکانێکانیشی لەگەڵ پارتیدا شتێك نەبوون جگە لە گیانی پاوانخوازی و دەسەڵاتخوازیی تاکلایەنە.
بەومانایە ئەوەی یەکێتی ناوی نابوو " شۆڕشی نوێ " ڕێك چووەوە سەر هەمان ڕێچکەی جاران و بوو بە بەشێك لە ململانێ دێرینەکانی ناوچەکە و لەشوێنێکدا لەگەڵ پارتیدا گەیشتنەوە بە یەك.
کارەساتی خۆگرێدانەوەی یەکێتی و پارتی و هێزەکانی پێشمەرگە بە ئێرانەوە لەشەڕی هەشت ساڵەی ئەو دوو وڵاتەدا، کۆمەڵکوژیی هەڵەبجە و ئەنفال و کیمیاباران و جینۆسایدی گەلی کوردی لەلایەن فاشیە نەتەوە پەرستەکانی بەغداوەی بەدوای خۆیدا هێنا. لەو قۆناغەدا هەردوو لا بوون بەبەشێك لە ماشێنی شەڕی ئێران و چاوساغ بە هێنانەناوەوەی پاسداری ئێران بۆ قووڵایی خاکی کوردستان بەبیانووی بەربەرەکانێ لەگەڵ ئەو ڕژێمەدا کە چەند ساڵ پێشتر لەکاتی سەرگەرمیی مفاوەزات لەگەڵیدا جەلال تالەبانی ئەیووت: سەددام دوژمنی ئێمە نیە بەڵکوو حەکەمە!!. لەو قۆناغەوە یەکێتیش لە کێشەی مێژوویی نێوان عێراق و ئێراندا سەربەخۆیی لەدەست ئەدات و پەیوەست ئەبێ بەو میحوەرە ئێرانیەوە کە پارتی و بنەماڵەی بارزانی لە شەستەکانەوە خۆیان پێوەگرێدا.
بەوجۆرە زنجیرەی شەڕی – مفاوەزات – شەڕی هێزە سیاسیە چەکدارەکانی بزووتنەوەی کورد بەردەوام ئەبێ تا قۆناغی ڕاپەڕینی ساڵ ١٩٩١ کە خەڵکەی کوردستان بەسوود وەرگرتن لەو درز و کەلەنەی کە لەدەسەڵاتی ڕژێمی بەعسدا لە پەنای شەڕی کوەیتدا پەیدابوو، زۆربەی کوردستان پاك ئەکەنەوە.
بەپێچەوانەی هەموو چەواشەکاریەکانی ئەم دوو هێزە و لایەنە بچووکە هاوپەیمانە نەتەوەیی و ئیسلامیەکانیانەوە لەبەرەی کوردستانیدا، ئەوە خەڵك بوون لەڕاپەڕیندا ئەوانیان قوتار کرد لە کەمپ نشینیی ئێران و ئاوارەیی و بنبەستی سیاسی وستراتیجی و سەربازیەکی قووڵ کە تێی کەوتبوون، نەك بە پێچەوانەوە.
بۆشایی سیاسیی ڕیزی خەڵك و فریوخواردنیان بەو هێزانە لەدوای ڕاپەڕین و مێژووی خوێناویی ڕژێمی فاشیی بەعس ومەترسیی گەڕانەوەی

بە کوردستان و مانەوەی لەدەسەڵاتدا، هەروەها لایەنگریی ئەمریکا لەم تاقمە گوێ لەمشتەی حیزبەکانی بەرەی کوردستان و غیابی هێز و پلاتفۆرمێکی نیشتیمانی کە خەڵك لەدەوری کۆببێتەوە، جگە لەئاوارەیی و شکستی ڕاپەڕین، فرسەتێکی زێڕینیان بە ژیانەوەی ئەم هێزانە خۆشکرد و چارەنووسی خەڵك لەدەمی ئەژدیهای بەعسەوە کەوتە بەردەستی تاقمێك کە نزیکەی۳۲ ساڵە یاری بە موقەدەراتی گەلەك و وڵاتەکەوە ئەکەن.
شەڕی دەسەڵاتی نێوان یەکێتی و پارتی لەسەر پارە و داهاتی گومرك، ۳۱ ی ئاب و هێنانەوەی بەعس ، دزی و ڕاو ڕووتی ژێرخانی کوردستان لەدوای ڕاپەڕین، دابەشکردنی کوردستان بە دوو زۆن، ڕسواکردنی پەرلەمان و کردنی بەگاڵتەجاری بە پەردەپۆشکردنی تاڵانیی وڵات، پێش لەشکری بە تورکیا و هێنانی سوپاکەی بە جەرگەی خاکی کوردستان، تەراتێنی پاسداری ئێران لە زۆنی سەوز و تاڵانکردنی سامانی نەوتی لەنێوان دوو خێزاندا و ......، تەنیا بەشێکن لەکارنامەی ئەم هێز و دەسەڵاتەی کە بەردەوام بووە لە داپۆشینی هەموو ئەو تاڵان و بەڕیانە بە دروشمی چەواشەکارانەی کوردایەتی و نەتەوەیی.
گەرچی ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە ۲۰۰۳ دا وەرچەرخانێکی ئیجابی بوو لەڕوانگەی ئامانجی خەڵکەوە، بەڵام ئەو سیستەمە تایفی و نەژادییەی کە ئەمریکا کردی بە شوناسی عێراق دوای سەددام حسین، بواری مانۆر و چەواشەکاریی بە هێزە دەسەڵاتدارەکانی هەرێم ڕەخساندەوە و هێزە ئیسلامیەکانی وەکوو بزووتنەوەی ئیسلامی و یەکگرتوو و کۆمەڵی ئیسلامیش لەجاران زیاتر بوون بەتەواوکەر و هاوکاری ئەم دەسەڵاتە ستەمکارە لە هەرێمی کوردستاندا.
ئەو سیستەمە دەسەڵاتدارە تایفییەی کە ئەمریکا بە قۆناغی دوای ۲۰۰۳ دیزاینی کرد، بوارێکی باشی بە ئەم دەسەڵاتە ڕەخساند کە شەرعیەتی نوێنەرایەتیی خەڵکی کوردستان بدرێ پێیان.
ئەوان لەناوەندە نێودەوڵەتییەکان و لەبەغدا لە جیاتی چاری مەسەلە ئاڵۆزەکانی پاشماوەی ستەمی بەعس وەکوو کەرکووك و ناوچە تەعریبکراوەکان و قەرەبووکردنەوە قوربانیە زۆرەکانی خەڵك و پێدانی شایستە داراییەکانی خەڵك، توانیان گشت ئەو مافانەی خەڵك بکەن بە پێست و ملیارەها دۆلار وئیمتیازات و کرێدیتی دیبلۆماسی و سیاسی و دران بە یەکێتی و پارتی و هاوپەیمانە بچووکە کوردستانیەکانیان.
ئەمریکا لەم بوارەدا زۆرترین لێپرسراوێتیی بەرئەکەوێت.

عەدنان کەریم/ سیدنی
adnankerim22@hotmail.com

یەکڕیزیی ناوماڵی کورد: تێزە چەواشەکارەکە!.. عدنان کریم

هەرێمی کوردستانی عێراق، بەهەموو ماناکان، لەجەرگەی قەیرانێکی سیاسیی هەمەلایەنەدا گیرساوەتەوە. قەیرانێك كە نە زۆربەی خەڵکی کوردستان ئامادەن چیتر دەسبەکڵاوەکەیانەوە بگرن و هەموو ئاکامە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی دەسەڵاتداریی کلیپتۆکراتیی ئێستا قەبووڵ بکەن و نەدەسەڵاتدارێتیی ناوبراو ئەتوانێت بەهەمان شێواز درێژە بە حوکمڕانی بدات.

ئەم قەیرانە هەمەجەمسەرە ئاکام و لێکەوتەی هەمەجۆری بەدوای خۆیدا هێناوە. پردی ئاشتەوایی نێوان خەڵك و دەسەڵات بەتەواوی ڕووخاوە و هیچیەك لە بەڵێنەکانی دەسەڵات کارسازییەکیان نەماوە لەناو خەڵکدا و ئەوەی ئەمڕۆ بووە بە خودئاگاهیی گشتی و هەستی عەفەویی سەرتاسەری لەناو خەڵکدا ئەوەیە کە ئەم دوو جەمسەرەی کۆمەڵگا، خەڵك و دەسەڵات، تا هاتووە بەدوو ئاراستەی دژ و ناكۆك بەیەك گیرساونەتەوە و پەڕیوەتەوە بۆ بەرجەستەبوونەوەی هەرچی زیاتر لە چوارچێوەی دژبوون و ناکۆکییەکدایە کە ئەبێ لە ڕیشەوە چارەسەر وپێناسە بکرێتەوە. ئیتر ئەوە لەناو بەشێکی فراوانی خەڵکدا وەکوو گریمانەیەکی چەسپاوی لیهاتووە کە چیتر بواری پێکەوە ژیانی ئارەزوومەندانە لەنێوان ئەم دوو بەرەیەی کۆمەڵگای کوردستانیدا نەماوەتەوە مەگەر بەناجاری و تا ڕۆژی خۆی دێت.

ئەم قەیرانە کە لە ڕواڵەتدا بریتییە لە بنبەستی دەسەڵاتدارێتیی حکوومەتی هەرێم، بەڵام لەناوەڕۆکدا ئاوێنەیەکیشە بۆ نواندنی شکستی پرۆژەی سەرجەم بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کورد وەکوو ڕوئیا و ئایدیۆلۆجی و ستراتیجییەکی سیاسی بەگشتی لە کوردستانی عێراق لەم قۆناغەدا.

بەو مانایە ئیتر تەفکرین و وردبوونەوە لەم قەیرانە تەنها وەکوو شکستی دەسەڵاتدارێتیی هاوپەیمانیی سێقۆڵیی پارتی و یەکێتی و گۆڕان، بەجیاوازیی پێگە و هێز و شەیری سیاسیانەوە لەدەسەڵات و کۆمەڵدا، مانایەکی نییە جگە لە بینینی نیوەی دیمەنە سیاسییەکە و ڕێگاش پاکئەکاتەوە بۆ هێز ولایەنگرانی شەرمنێکی تری ناو ڕەوتی نەتەوەیی کوردستان بۆ ئەوەی لەسەر کەلاوەی ماڵی داڕووخاوی ئەو

سێکوچکەیە، جاریکی تر گیان بکاتەوە بەر لاشەی نیوەمردووی هەمان ستراتیژی و بزووتنەوە.
بەڵام سیماکانی ئەم قەیرانە لێرەدا دواییان نایات. لەوبەری شانە سیاسییەکەی ئێستای هەرێمەوە نیوەکەی تری پێکهێنەری ئەم قەیرانە سەرەتاتکێ ئەکات: غیابی پڕۆژەیەکی ئەلتەرناتیف کە ڕەنگدانەوەی ڕوئیا و ستراتیج وتێگەیشتن و ڕەتکردنەوەیەکی جۆرایەتیی تەواوی سیستمی ٣٢ ساڵەی دەسەڵاتدارێتیی ئەم تاقمە سیاسییە. بەبێ ئەمەی دوایان ڕێگەیەکی ترمان لەبەردەستدا نابێت جگە لەخولانەوە لەناو هەمان بازنە و لە باشترین حاڵەتدا بژاردەی چاکسازیی ئەم دەسەڵاتە یا پێکهاتەیەکی باشتر لەدەسەڵاتی ئێستا بەڵام پێکهاتبێت لە هەمان تاقم و نموونە وبیچمی سیاسیی تەقلیدی و سواوی ناو بازنەی کوردایەتی.
بۆ تێوەچوون لەوەی پێشوو ڕێگەیەك لەبەردەستدا نیە جگە لە ناسینی ماك و ناوەڕۆکی قەیرانی ئێستا لە قووڵترین و بنەڕەتی ترین ئاستیدا. ڕێگەیەك کە دەست بخاتە سەر هۆکارە بنەڕەتیەکان و کاراکتەرە سەرەکیەکان و دۆزینەوەی ڕێگەکانی تێپەڕبوون لەدەسەڵاتی سی ساڵەی ڕابووردوو بە پایگا چینایەتی و ئایدیۆلۆجی و دەسەڵاتەکەیەوە بۆ ئاراستەی پرۆژەیەکی کوردستانیی نیشتیمانی کە بەسەرئاڵوگۆڕێکی ڕیشەیی و ڕادیکال لە مۆدێلی دەسەڵاتی سیاسیەوە دەستپێئەکات کە ڕەنگدانەوەی خواستی هاوڵاتیی کوردستانی بێت .
دەسەڵاتێکی تر کە نەك لەسەر بناغەی نەتەوەیی و حیزبی و لەدرێژەی تەمەنی بزووتنەوەی کوردایەتی و حیزبەکانیدا بەڵکوو لە دابڕانێکی چینایەتی لەو دیدگا و ستراتیجی و تاقیکردنەوەیە و لە چوارچێوەی پێناسەکردنی کۆمەڵگا لەسەربناغەی مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکدا وەکوو هاوڵاتیی خاوەن ئەرك و ماف دامەزرابێت و ئەوە بکات بە سەرلەوحەی پێناسی خۆی.
ئەمڕۆ کوردستانی عێراق شانۆیەکە بۆ ململانێیەکی سیاسیی گەورە. ئەو ململانێیە گەرچی هێشتا لە قەوارەیەکی ڕۆشندا بەرجەستە نەبۆتەوە، لەناوەڕۆکدا ڕەمزێکە بۆ بەسەرچوونی سەردەمی هەژموونیی هێزگەلێکی تەقلیدی، سواو و ڕێگر لەبەردەم گەشەکردنی کۆمەڵ و هێزگەلێکی کۆمەڵایەتیی نوێ کە هەوڵئەدات بە کردنەوەی دەروازە بەڕووی سەردەمێکی تر، لە ژینگەیەکی پڕ لە بەربەست و ئاڵۆزدا.

لەڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١ بەدواوە کوردستانی عێراق پێیناوەتە قۆناغێکی نوێوە.
ئێستا ٣٢ ساڵی ڕێبەق بەسەر ئەو ئاڵوگۆڕە مێژووییەی وڵاتی ئەمەدا

تێپەڕئەبێت. قۆناغێك كە هەڵبەز و دابەزی جۆراوجۆری بەخۆوە بینیوە.

ئاكامەكانی ڕاپەڕین سەرەتا بە دەسەڵاتدارەتیی بەرەی كوردستانی گیرسایەوە كە هاوپەیمانیەكی نێوان كۆمەڵێك حیزب و ڕێكخراوی كوردستانی بوو كە دیارترین لایەنەكانی كە ڕۆڵی كاریگەریان لەئاراستەكردنی سیاسەت و هەڵوێستەكانیدا ئەبینی بریتی بوون لە یەكێتیی نیشتیمانیی كوردستان و پارتی دیموكراتی كوردستان. ئەم دەسەڵاتە بە سەرپەرشتیی ڕاستەوخۆی ئەمریكا و هاوپەیمانانی ئەو سەردەمە لەدایك بوو و دریژەی بەتەمەنی خۆی دا.

پاش قۆناغێكی پتر لە یەك ساڵ و لە ژێر ناوی هەڵبژاردن بۆ پەرلەمانی كوردستان دەسەڵاتی فیعلی لە ئایاری ١٩٩٢ بەدواوە كەوتە دەستی هاوپەیمانیی دووقۆڵیی یەكێتی و پارتی وەكوو سەرەكیترین و بەهێزترین دووجەمسەری ناو بزووتنەوەی نەتەوەیی كوردی لە كوردستاندا.

لەڕاستیشدا و سەرباری جیاوازی لەبواری پێشینە و مێژووی دوو هێزی ناوبراو، ئەوان لە ناوەڕۆكدا هەڵگری هەمان بیرو باوەڕ و ستراتیجی و سیاسی بوون. ئەوان، گەر لە قۆناغە جیاجیاكاندا بەیەكیشدا هەڵپژابن و كێشەكانیشیان گەیاندبێت بە ئاستی شەڕ و كوشتاری گەورە، بەڵام جگە لە كێشەی نفووز و دەسەڵات و پاوانخوازی، هیچیان خاوەنی پرۆژەیەكی نیشتیمانیی بنیاتنەر و ستراتیجیەك نەبوون كە بونیاتنانەوەی وگەشەپێدانی وڵات و دامەزراندنی سیستمێكی گەل پەسەند لەسەر بنەماكانی دیموكراتی و عەدالەتی كۆمەڵایت□ی و یەكسانی لە ماف وگوزەراندا بۆ هاوڵاتیی كوردستانی بكات بەچەقی ستراتیجیی خۆی. ئەوە خاڵی هاوبەشی بنەڕەتیی نێوان ئەو دوو هێزە بووە. بە پێچەوانەوە ئەوان لە قۆناغە جیاجیاكانی دەسەڵاتدارەتیاندا، چی پێكەوە و لەژێر دەسەڵاتی هاوبەشیاندا و چی لەسایەی دوو ئیدار□یدا، بەرھەمێكیان نەبووە جگە لە قۆرغكاری و هەژموونی كردن بەسەر دەسەڵات و ز□و□تكردنی سامانی گشتی و سەركوتی هەر دەنگێكی نەیار و ڕەخنەگر لە سیستمی دەسەڵاتداریان و دابەشكردنی دەسەڵات و سامانی وڵات لەنێوان دوو حیزب و دوو بنەماڵەدا و بەكورتی سەپاندنی شێوازی هەرە تووندی چەوساندنەوە و توند وتیژی و سەركوت و شێوازی هەرە دواكەوتووی حوكمڕانی.

ئەم مۆدێلەی دەسەڵات نەك ڕەنگدانەوەی ئامانج و خواستی گەلی كورد نەبوو، بەڵكوو نموونەیەكی كەم وێنە بوو لە حوكمڕانیی سیاسی و كاریكاتۆرێك بوو سەبارەت بە دیموكراسی و دەسەڵاتدارەتی.

ناوەڕۆكی دەسەڵاتدارەتی لە كوردستاندا بریتی بوو لە ز□و□تكردنی قووتی خەڵك و دابەشكردنی دەسەڵات بە شێوازی خێڵەكیانەی سەردەمە

کەنەکان لە نێوان دوو هێزی میلیشیاییدا کە بە زۆری سەرەنێزە و ئیستیغلالکردنی ستەمێکی نەتەوەیی کەموێنە کە لەلایەن ڕژێمی هار و فاشیستیی بەعسەوە بە چەند دەیە بەسەر کوردستاندا پیادەکرابوو.

لەسایەی ئەو شیوازە لە حوکمڕەوایی سیاسیدا، ئەمڕۆ کوردستان سەرتاخوار دابەش بووە بەسەر دووبەرەدا: بەرەی دەسەڵات و مشتێك کۆمپانیا و تاقمێکی پانوپۆڕی سەرمایەداری هەڵتۆقیوی پەنای هەردوو حیزب و بنەماڵە لە لایەك کە جگە لەدەسەڵاتداری ڕەهای وڵات، هەموو سامانی کوردستانیان لەژێر چنگدایە و لەبەرەی بەرانبەریشدا زۆرینەی خەڵکی کوردستان وەستاون کە نەك هیچ ڕۆڵێکیان نیە لەسیستمی دەسەڵاتدارێتیی سیاسیدا، بەڵکوو ئەناڵێنن بەدەست دەیان شێوازی هەژاری و کەمدەرامەتی و بێکاری و نەبوونی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی و سەرکوت و پەراوێزخستن و بەکورتی بێبەش لە کەمترین مافە ئابووری و سیاسییەکانیان.

ئەوەی سەرەوە سیمای سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئێستای هەرێمی کوردستانە لە سی ساڵی ڕابووردوودا و لە ئێستادا گەیشتووە بەئاستانەی قەیرانێکی گشتی کەسەرتاپای وڵاتی داگرتووە.

تا ساڵی ٢٠٠٣ وڕووخانی ڕژێمی دەسەڵاتداری بەعس قۆناغی زێڕینی ئەم دەسەڵاتە بوو. ئەوان لەو قۆناغەدا دەیانتوانی بە کەڵگوەرگرتن لە مانەوەی ڕژێمی بەغدا، کە دژە کوردبوون خەسڵەتێکی بنەڕەتیی بوو، خۆیان لەژێر دەمامکی کوردایەتی و ترساندنی خەڵکی کوردستان لە گەڕانەوەی فاشیزمی بەعس و جینۆساید بشارنەوە و خەڵکی کوردستان بەوە تەفرە بدەن. چەند ساڵی دواتریش بەهۆی تێوەگلانی دەسەڵاتی ناوەندیی عێراق لەکێشەی تیرۆریزم و شەڕی تایفی، ئەوان توانیان لەسایەی پشتیوانیی ئەمریکا و تۆقاندنی خەڵك و ناچارکردنیان بە بێدەنگی لەترسی تەشەنەکردنی تیرۆریزم بۆ هەرێم، سیاسەتە دژی خەڵکییەکانیان درێژە پێبدەن و خەڵك ناچار بکەن بەهەڵبژاردنی بێدەنگی لەسایەی هاوکێشە ئاڵۆزەکانی ئەو سەردەمەی عێراقدا و بەوجۆرە تووڕەیی خەڵك بەلای تردا ئاراستە بکەن.

ساڵانی دوای ٢٠١٤ و بەناوی سەربەخۆیی ئابوورییەوە و لەسایەی هاتنە ناوەوەی ئابووری نەوت بەناو هاوکێشە سیاسییەکان لە هەرێمدا، و سەرقاڵیی بەغدا بە کێشەکانی ئیرهاب و تایفیەت و بنیاتنانەوەی دەسەڵاتی ناوەندی، دەسەڵاتدارێتیی هاوپەیمانی پارتی و یەکێتیی و دواتریش گۆڕان، توانیان بەهۆی داهاتی لەحیساب نەهاتووی نەوت و گەندەڵیی لەڕادەبەدەر، جێگە و پێگەی دەسەڵاتدارێتیی خۆیان بەهێزتر بکەن و لەهەمان کاتیشدا تەکانێکی تر بدەن بە چەواشەکاریی سیاسی و ئایدیۆلۆجی بەناوی سەربەخۆیی ئابوورییەوە.

ئاکامەکانی سیاسەتی بەناو سەربەخۆیی ئابووری، کە شتێك نەبوو جگە

لە گەورەترین هەڵمەت و پرۆسەی تاڵان و ڕاووڕووتی ئابووری لە مێژوودا بە هاوکاریی تورکیا و هەندێ کۆمپانیای بیانی، بوو بە هۆکارێك بۆ بەهێزبوونی توێژێکی ئەلیگارشی- حیزبیی لەلایەك و وەرچەرخانێکی سیاسیش بەئاراستەی پەراوێزخستنی یەکێتیی نیشتیمانی لە دەسکەوتەکانی ئابووریی تاڵانیی نەوت و دەسەڵاتی سیاسی بە قازانجی پارتی بەهاوکاریی تورکیا.
بەڵام پێبەپێی ڕەوینەوەی کابووسی تیرۆریزم بەسەر بەغدا و جەربوونەوەی دەسەڵاتی ناوەندی، هاوکێشەکە ڕێژبەڕێژ لەبەرانبەر دەسەڵاتدارانی هەرێمدا بەقازانجی ناوەند ئەشکایەوە. ئیتر کەڵکوەرگرتنی دەسەڵاتی هەرێم و شاگەشکەبوونی پارتی دیموکراتی کوردستان بە ئاشوبی تیرۆریزم لە عێراق و سەرقاڵیی تەواویی حکوومەتی ناوەند بەو کێشەیەوە بە کۆتایی گەیشت وئەوەش ئاڵوگۆڕێکی بەسەر هاوکێشەی ناوەند – هەرێمدا هێنا. حکوومەتی ناوەند بە سوودوەرگرتن لە لاوازیی پێگەی یەکێتیی و پارتی لەناو خەڵکی کوردستان و ڕسوابوونی مۆدێلی میلیشیایی دەسەڵاتەکەیان و شکستی ئابڕووهێنەری شانۆگەریی ڕیفراندۆم، جڵەوی دەسپێشخەریی گرتەوە دەستی خۆی.
ڕەوتی لەخۆبایی بوون و سەرچڵیەکانی دەسەڵات لە هەرێمدا تووشی سیناریۆی تراجیدی – کۆمیدیی تەواو بوو و ئەڵقەی قەیرانەکانی بەتەواوی لەملی خۆیان و بەتایبەتی لەگەردنی پارتی ئاڵا و وەکوو سووکان بەدەستی پرۆسەی بڕیارە سیاسی و ئابوورییەکانی دەیەی پێشووی دەسەڵات لە کوردستاندا.
یەکێتیی گەرچی لەهەوڵێکی بێپەروادا بووە کە خۆی لە لەلێپرسراوەتیی شکست و قەیرانەکە دوور بگرێت، بەڵام لەهەوڵەکانیدا تووشی شکست هاتووە چونکە چی لە شانۆگەریی ڕسوای ڕیفراندۆم و چی لە پرۆسەی تاڵانیی بەناو ئابووریی سەربەخۆ و فایلی نەوتدا، هاوشانی پارتی، فووی کردۆتە ئاگری ئەو سیناریۆ دژی خەڵکییە گەرچی ڕۆڵی پاشکۆیەتیی پارتیشیان نمایش کردبێت.
لە ٣٠ ساڵەی پێشوودا هیچکات بەئەندازەی ئەم بڕگە زەمەنیە ئەو دەرکە گشتیە نەخۆمەیوە لە ناو جەماوەری بەرینی خەڵکی کوردستاندا کە دەسەڵاتی سیاسیی ٣٠ ساڵە و توێژی ئەلیگارشیی هاوپەیمانی بەسەرچاوەی هەموو نەهامەتیەکانی بزانێت و لەهەمان کاتیشدا تادەت بڕوای بە چاکسازیکردنی ئەم دەسەڵاتە نەمابێت.

یەکڕیزی لەگەڵ کێ و بۆ؟

بەرنامەی سیاسی و ئابوورییەکانی دەسەڵات کە پارتی ئەندازیاری یەکەمی

بوو و یەکەتی پاشکۆیەکی بێدەربەستی بوو، لە ئاسمانەوە بۆ ئەوان دانەبەزیبوو. ئەو بەرنامانەی لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی حیزبی، بنەماڵەیی، سیاسی و چینایەتی وزۆر بۆ وردی دیزان و فۆرمەلە کرابوون. لەپرۆسەی ٣٢ ساڵەی دەسەڵاتدارێتیی ناوبراو لەهەرێمدا و بگرە بەهەی ئەو مۆدێلە دەسەڵاتەوە، ئاڵوگۆڕێ و ورچەرخانی قووڵی چینایەتی و کۆمەڵایەتی و سیاسی بەسەر پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردستاندا هاتوون. گاپ و قەشتی چینایەتی هیچکات بەو ئەندازەیە قەبە نەبووە. مەگەر لەسەردەمی ڕژێمی بەعسدا دەزگای دەسەڵات و حوکمڕانی بەم ئەندازەیە لە بەرانبەر و دژ بەخەڵك بووبێت. جگە لەسەردەمی میرنشینەکانی سێسەدساڵ لەمەوبەر، هیچکات لە کوردستان و عێراقیشدا دەسەڵات و حوکمڕانیی سیاسی بەو ئەندازەیە مەرکی خەڵکی و خەزانیان بەخۆوە نەگرتووە.

لەبەرانبەر ئەو هەموو دیمەنانەی مۆدێلی حوکمڕانیدا، دەسەڵات وەکوو پێشەی هەموو هێز و [illegible] نەتەوەییە داخراوەکانی سەردەمە بەسەرچووەکان و بە ژیانکردنەوە بەبەری لاشەی نیوەگیانی ئەم قەوارە یەدا، حیزب و ئایدیۆلۆجیستەکانی هەمیشە لەهەوڵی ئاراستەکردنی بیری خەڵکدان بەئاراستەی دەرەکی: حکوومەتی ناوەند، مێژووی پر چەوسانەوەی میللەتەکەمان و نەچەمانەوە لەئاستی پلانی نەیار و دوژمنەکان و دەیان داستانی هەڵبەستراوی لەو قوماشە.

ئەوە لەکاتێکدایە ئەو کاتەی کە ئەمان لە ١٩٩١ بەدواوە دەسەڵاتیان لە غەفڵەتێکی مێژوویدا کەوتە دەست، ئەم دەسەڵاتدارانەی ئەمڕۆی عێراق لەهیچ کونێکەوە دیارنەبوون و بگرە لە تاروگەکاندا کەوتبوون و هاوکار و هاوپەیمانی خۆیان بوون. لەدوای لەناوچوونی ڕژێمی پێشووەوە، خەڵکی هەرێم لەلایەن هیچ هێز و دەوڵەتێکەوە و بەهەی کوردبوونەوە ئەزیەت و ئازار نەدراون بگرە دەسەڵاتدارانی هەرێم بەناوی کوردایەتیەوە بەغداشیان دادەدەشی و ئاگری دووبەرەکی تایفی و تەنانەت تیرۆریشیان لەوە خۆشئەکرد و تاقمی دەسەڵاتداری ناوەند هاوپەیمانی پلەیەکی هێزەکانی کوردایەتی بوون. دەسەڵاتدارانی بەغدا و هەریم پێکەوە بناغەکانی عێراقی نوێیان پێکەوە لەحیم کردەوە و دەستووریان بۆ داڕشت.

لەمەڕەدا پرسی کورد و چەوسانەوەی نەتەوەیی سەکۆ و پاڵنەری ئەکتی سیاسیی خەڵکی کوردستان نیە چونکە بەهەی کوردبوونیانەوە لەلایەن ڕژێمی ناوەندیەوە ناچەوسێنرێنەوە. فووکردنی هەمیشەیی دەسەڵاتی فەرمانڕەوای هەرێم لە گیانی دوژمنایەتی و کینەی نەتەوەیی تەنها یەك ئامانجی لەپشتەوەیە: پەردەدان بەسەر ئەو هەموو ستەمکاری و ئەو مۆدێلە سیاسیەی ژێر دەسەڵاتی خۆیان کە هۆکار و لایەنی یەکەمی چەوسانەوەی هاوڵاتیی کورد و ڕێگری یەکەمی بەردەم گەشەکردن و

پێشکەوتنی کۆمەڵگای کوردیە. دەسەڵات بە گوتاری ناسیونالیستی و تێزی یەکڕیزی ناوماڵی کورد ئەیەوێت ئاراستەی خەباتی ئەم قۆناغەی خەڵك بگۆڕێت بە ئاراستەیەکی تر و خۆی لە لێپرساوەتیی گەورەی مێژویی شکستەکانی و ئەو ماڵوێرانیە بدزێتەوە کە بەسەر ئەم وڵاتەیدا هێناوە.

پاڵپێوەنەر و ماتۆڕەکانی پشتی خەباتی خەڵکی کوردستان بریتین لەدەیان کێشەی وەکوو کۆچی سەدان هەزاریی و سەرهەڵگرتنی لاوان، گرانی، هەژاری، کاری مناڵان، گەندەڵیی لەڕادەبەدەر، خزمەتگوزاریی خەستەخانە و قوتابخانە و پەروەردە و خوێندنی باڵا، ئیدارەی دواکەوتوو و بیرۆکراتیەت، سەرکوتی ئازادی و ناڕەزایەتیەکان و …… کە ئەندازیاری هەموو ئەوانە دەسەڵاتەکە بە ناو و نیشان و پێگەی دیار و ئاشکراوە کە هێزەکانی دوێنێی شاخ و دەسەڵاتدارەکانی ئەمڕۆی کوردستانن کە بوونە بە جێی نەفرەتی گشتیی خەڵك.

یەکێك لە پێناسەکانی سیستمی سیاسی و چینایەتیی ئەمڕۆی دەسەڵاتدار لە کوردستاندا بەهەموو خەسڵەتە چەوسێنەر و دژە دیموکراتی و بێگانەیی لەگەڵ سادەترین مۆدێلی دەسەڵات و حوکمڕانیدا، بریتیە لە خەسڵەت و ناونیشانی کوردیی ئەم قەوارە و دەسەڵات و پێکهاتەیە.

ستەم و چەوسانەوە و هەژاری و باری قورسی گوزەران و داڕمانی کەرتەکانی خزمەتگوزاری لەهەرێمدا، هەیەکەی ناگەڕێتەوە بۆ کوردبوونی دانیشتوانی هەرێم و ستەمێکی دەرەکی چونکە ئەوە دەرد و چارەنووسی هەموو کوردێك نیە بەڵکوو چینی دەسەڵاتدار و هاوپەیمانەکانی، کە ئەوانیش هەر کوردن، لە بارودۆخ و ئاستێکی گوزەرانی شاهانەدا ژیان بەسەرئەبەن و هەر ئەوانیش هۆکار و بەڕێوەبەری ستەم و چەوسانەوەی بەشەکەی تری کوردن کە زۆرایەتین لە کۆمەڵگادا.

هەموو ناوەڕۆکی چەواشەکارانەی ئایدیۆلۆجیی ناسیونالیستیی دەسەڵات و سەرجەم ناڕازیانی دەرەوەی دەسەڵاتیش کە گیرۆدەی هەمان داوی ئایدیۆلۆجین، بریتیە لە هاشاکردن و شاردنەوەی ئەو خەسڵەتەی سیستمی سیاسی و کۆمەڵایەتیی باوی هەرێمی کوردستان و دۆزینەوەی دوژمنێکی دەرەکی بۆ پاساوهێنانەوە بۆ شکستی ڕسوابووی پرۆژەی سی ساڵەی دەسەڵاتی ئێستا و لەپشتی ئەویشەوە نەزۆکیی ئایدیۆلۆجیای ناسیونالیستیی کوردی.

هەرچەن بەعس وەکوو قەوارەیەکی قەومیی عروبی توانی بەبەنجکردنی خەڵکی عەرەبی عێراق بە ژەهری عروبە، عەرشی دیکتاتۆریەتی خۆی و ماشینی کوشتاری هەمان خەڵکی عەرەب بۆ سی ساڵ ڕاگرێت، پارتی و هاوجنسە کوردیەکانیشی بەهەمان ئومێد ئەیانەوێت بە هەمان شێواز ئاشی چەوسانەوە و سەرکوت لە کوردستاندا لەژێر ڕەشماڵی داڕزاوی

یەکڕەنگی و یەکدەنگی و یەکجارەنووسیی هەموو کورددا درێژە پێبدەن و ئەم قەیرانەی ئێستا لەسەر لاشەی قوربانییەکانیان، کە هەمان هاووڵاتیی کوردی ئەم هەرێمەن، تێپەڕێنن.

هەرچەن کەس سەرزەنشتی عەرەبێکی عێراقی و سووری و لیبی و سوودانی ناکات کە بۆچی لە دژی دەسەڵاتدارانی عەرەبی عێراق و سوریا و لیبیا و سوودان ڕاپەڕین و شۆڕشیان بەرپائەکرد، هەر بۆیەش ئەبێ هاووڵاتیی کوردی هەرێمی کوردستان باش لەو ڕاستییە تێبگات کە ئەڵقەی ناوەندیی سیاسەت کردن بەگشتیی و داهاتووی هەرێم لەگرەوی تێگەیشتن لەو هاوکێشە سادەیەدایە کە : کێشەی ئێمەی هاووڵاتی و گەلی کورد لەم سەرزەمینە دیاریکراوەدا لەگەڵ دەسەڵاتێکی ڕاستەقینەی کوردیدایە. ئەو خاڵە هاوبەشە باریکەی نێوان ستەمکەر و ستەملێکراو لە کوردستاندا، کە شوناسی کوردبوونە، نابێ ئەو هەموو ستەم و مێژووی پڕ لەچەرمەسەری و چەوسانەوەیە بشارێتەوە کە زیاتر لە سی ساڵە بەدەستی ئەم بزووتنەوە و هێز و دەسەڵاتەوە چێشتوومانە.

لەمڕۆدا دوایین چڕکی ژەنگاویی ئەم کەڵتە نەخۆشەی ئەم هەرێمە و دەسەڵاتە بریتییە لە دەمەزەردکردنی تەنزی سواوی ئایدیۆلۆجیی یەکڕیزیی ناوماڵی کورد لە پێناوی بەرگری لە قەوارەی هەرێم.

گرێیەکی ئەم پرسە لەوەدا خۆی ئەنوێنێت کە زۆرێك لە ڕۆشنبیران و نوخبەی سیاسی لە بازنەکانی دەرەوەی دەسەڵات و حیزبە هاوپەیمانەکانیدا، لە بەرانبەر قەیرانی دوایی دەسەڵاتدا، ئەم تەنزە دەمەزەردە ئەکەن و شەوڕێژ بانگەشەی بۆ ئەکەن. ئەم تەنزە ژەهراویە، سەرچاوە و نیەتەکەی نائاگایی یا ساویلکەیی فکری بێت، یەك ئەنجامی لێئەکەوێتەوە بەتایبەتی لە سایەی تەرازووی هێز لە ئێستای هەرێمدا: هەڵدانی پەتی ڕزگاربوون بە دەسەڵاتێك کە سەرباری ئەو هەموو قەیرانە قووڵانەی کە خۆی خوڵقاندوویەتی ئامادەیی ئەوەی تیا نیە یەك هەنگاو لە سیاسەتی سی ساڵەی پێشووی پاشگەز بێتەوە کە جگە لەماڵوێرانی هیچی تری بۆ هاووڵاتیی ئەم هەرێمە بەدیار نەهێناوە.

پووچەڵکردنەوە و ڕەخنەکردن و ناکامکردنەوەی ئەم تەنزە وئەو عەقڵییەتەی بەرهەمی دێنێت و بەرگری لێئەکات، بەشێکی دانەبڕاو و دیوێکی تری ئەرك و لێپرساوەتیی مێژوویی فۆرمەلەکردن و ساغکردنەوەی پرۆژەیەکی نیشتیمانیی- ئازادیخواز و عەدالەتخوازە لە ئێستادا.

ئەوانەی شەو و ڕۆژ تەپڵی یەکدەنگی و یەکڕیزیی ناو ماڵی کورد لێئەدەن، هەر نیەتێکیان هەبێت، ئاو ئەکەنە ئاشی ئەم دەسەڵاتەی کە نموونەی لە ستەمکاری لە مرۆڤی کورد کەمە لە مێژووی هاوچەرخدا.

دووبارەکردنەوەی سادەیی سیاسیی چەند جارە لە مێژوودا تراجیدیی گەورە بەدوای خۆیدا دێنێت و لە ئێستادا بیرۆکەی یەکدەنگیی ناوماڵی کورد ، یەکدەنگیەك کە جێی پێشوازیی ئەم ستەمکارانەی دونیای هاوچەرخی ئێمەیە و ئەوان ئەکاتەوە بە بڕیاردەری داهاتووشمان، بۆی هەیە کارەساتێکی مێژوویی تر ب□ر□ه□م بهێنێت.

تێزی یەکڕیزیی ناوماڵی کورد تێزێکی ناواقیعیە و بەکردەوە سەرنج لەسەر کێشە ڕاستەقینەکان و ب□ر□ه□مهێنەرانی ئەم کێشە و ستەمکاریانە لائەدات وئەیەوێت ئاراستەی ناڕەزایەتیی قووڵی خەڵك لەدەسەڵاتی کوردیەوە بگوێزێتەوە بۆ دوژمن و نەیارێکی نادیار.

جگە لەوەش ئەو ئاراستە سیاسیەی کە بانگەشە بۆ ئەو گوتارە ئەکات سەرنجی خەڵك دوورئەخاتەوە لەسەر ڕێچکە دروستەکان کە دەمانبەنەوە سەر شاڕێ دروستەکە بۆ خوێند□و□یەکی واقیعی بۆ کێشە ستراتیجیەکانی ئەمڕۆمان و فۆرمۆلەکردنی پرۆژەیەکی ستراتیجیی شۆڕشگێڕ کە ئەرکی سەرەکیی ئەم قۆناغەیە.

ئابی 2023

ئێران: لە ڕاپەڕینێك زیاتر!.. عدنان کریم

هێزە ئیسلامیەکانی ئێران بەڕابەریی ئایەتوڵڵا خومەینی لەخۆوە نەیانتوانی بەئاسانی سواری شەپۆلی شۆڕشی ساڵی ۱۹۵۷ ی ئێران ببن. نەفرەتی گشتیی خەڵك لە ڕژیمی شای ئەو سەردەمە، پایگای تاڕادەیەك بەهێزی ئایەتوڵڵاکانی ئەوکاتە لە کۆمەڵگای ئێران، ڕەخن□کردنی ئەو ڕەوتە دینیە لەلایەن هێزە دیموکرات و چەپەکانەوە لە دوو ساڵی ڕاپەڕینی گەلانی ئێران ۷۷-۷۹ و ستراتیجیەتی هەموو پێکەوە و دەس لەناو دەست بۆ ڕووخاندنی شا وزۆر هۆکاری تری هاوچەشن توانیان ژینگەیەکی سیاسیی گونجاو ب□ر□ه□م بهێنن کە لەئاکامدا لە مناڵدانی شۆڕشی ئەو کاتەوە، کۆماری ئیسلامیی ئێران لەدایك بوو. هەربۆیە لە ڕیفراندۆمی ساڵی ۱۹۸۰ دا 98% ی بەشداربووانی ڕیفراندۆمێك کە بۆ هەڵبژاردنی جۆری سیستمی سیاسی ڕێکخرا، دەنگیان دا بە بژاردەی کۆماری ئیسلامی.

ڕاپەڕینی سەراسەریی ئێستای گەلانی، بەمانایەك لە ماناكان، لەناوەڕۆکی خۆیدا بۆ ڕاستکردنەوەیەکی درەنگ وەختی ئەو هەڵە مێژووییەیە. خومەینی بەهاوکاریی هێزەکانی وەکوو بەرەی میللی و نەهزەتی ئازادی و تەیفێك کەسایەتیی نیمچە لیبرالی وەکوو کەریم سنجابی و حەسەنی بەنی سەدرو مەهدی بازرگان و سادقی قوتب زادە، کە سەرانی ڕەوتی نیشتیمانی – لیبرالی ئەو سەردەمەبوون، توانی پایەکانی نیزامێکی فاشیی دینی لە ئێراندا دابمەزرێنێ. بەڵام ئەوە هەڵەیەکی مێژوویی گەورەیە گەر پێمان وابێ تەنها دیماگۆجیەتی ئایەتوڵڵاکان و دەستگرۆیی لیبرالەکان و دەستەپاچەیی و گومڕایی چەپەکان و دەستووککردنی ڕۆژئاوا بوو کە بواری گونجاویان ڕەخساند بۆ ئەو وەرچەرخانە مێژووییە و تێپەڕاندنی ئەو تراجیدیە سیاسیە تالە کە ئاکامەکەی دامەزراندنی (جمهوریی ئیسلامیی ئێران) ی لێکەوتەوە وەکوو نیزامێکی سیاسی کە لەسەر بناغەی دەستووریی (ویلایەتی فەقیه) و هەژموونیی ئایەتوڵڵاکانی ئەو وڵاتە و جێبەجێکردنی حوکمی شەریعەتی ئیسلامی ڕاوەستاوە.
کاریگەریە قووڵەکانی ٤٣ ساڵ دەسەڵاتی ئەم (جمهوری)ە نەك تەنها گێڕانەوەی ئێران بوو وەکوو وڵاتێکی خاوەن ڕابوردووی شارستانی و پایگایەکی ڕۆشنبیری بۆ دواوە، بەڵکوو پریشکی ئەم (غەفڵەتە مێژوویی) یەی بەسەر گەلانی ئێراندا تێپەڕی هەر زوو سنوورەکانی ئەو وڵاتەی بەزاند و ئاخوندەکانی جمهوری ئیسلامی زۆربەی وڵاتانی ناوچەکە و قەیرانە سیاسی و ئابووریەکانی ناوچەکەیان کرد بە شانۆی ناردنە دەرەوەی ئەو (فاشیزمە ئیسلامی) یەی کە هەموو توانا ئابووری و جیۆپۆلیتیکی و شارستانی و بەها مێژوویی□کانی ئێرانی لەو کارزارە دا خستەگەڕ و زۆریش سەرکەوتوو بوو تیایدا.
پێئەچێ ٤٣ ساڵ لە حوکمڕانیی ئیسلامیەکان لە ئێراندا نەیانتوانیبێ میزاج و عەقڵیەت و فەرهەنگی ژیاندۆستی و ئازادیخوازی و پێشکەوتنپەروەری و ئاواتی دەسگەیشتن بە جیهانێکی شکۆفا و سەردەمیانە لەناو خەڵکی ئێراندا بچەپێنن وخەفەی بکەن. کوشتن و زیندان، سەپاندنی زۆرەملێی جیاوازیی جێندەری و حوکمی شەریعەت، دەسەڵاتی دەیان دامودەزگای سەرکوت و خەفەقان و …. تاد، شکستیان هێنا لە وەرچەرخاندنی ئاراستەی خواست و ڕەوڕەوەی شارستانی و فەرهەنگیی گەلانی ئێران. ڕاستە لەسەرەوە و بەڕواڵەت دەسەڵاتێکی ئیسلامیی خاوەن ئەجیندای سەدەکانی ناوەڕاست لەو ٤٣ ساڵەدا لەسەرکار بووە بەڵام لەولاشەوە تەفاعولاتی شۆڕشگێڕانە و ئازادیخوازانە و یەکسانیخوازیی ملیۆنەها مرۆڤی ئێرانی لەناو ئەو مەنجەڵی ئیستیبداد و ستەمە هەمەلایەنەیەدا لە کوڵان و تەفاعول و ئامادی□سازیەکی بێوێنەدا بووە وبۆ ڕۆژێك گەڕاوە کە تای تەرازوو بە

قازانجی ئەوان بگەڕێت.

خەڵکی شۆڕشگێڕی ئێران لەم ڕاپەڕینەدا دژایەتیی خۆیان لەگەڵ جەوهەریترین بونیادەکانی ئەم ڕژیمە ئایینیە فاشیەدا ڕاگەیاندووە. ئەوان نەخوازیاری ئیسلاحی ڕژیمی ئێستان نە لایەنگری ئەم باڵ و ئەو باڵی دەسەڵات. ئەوە جیاوازیی چۆنایەتیی سەرەکیی ئەم ڕاپەڕینە شۆڕشگێڕانەیەی ئێستایە لەگەڵ بزووتنەوەکانی سەوزەکان یا بزووتنەوەی داخوازیی خەڵکی لەسالی ٢٠١٩دا. بەومانایە بە جیاواز لە هەموو قۆناغەکانی پێشووتر، ئەم ڕاپەڕینە بەرهەمی گەشەی کەڵەکەبووی خودجۆشی هۆشیاریی فەرهەنگی و سیاسیی زۆربەی کۆمەڵگای ئێران و بەتایبەتی ئیلیتی لاوانی وڵاتە بە تایبەتیش بەو ڕۆڵە مێژوویی و دەگمەنەی کە ژنانی ئێران ئەیگێڕن.

جەر و ناوەڕۆکی ئەو خودئاگاهیە سنووری نەتەوە و ئایین و مەزهەبەکان و ناوچە جوگرافیەکانی وڵاتەکە تێئەپەڕێنێت. هەر بۆ نموونە کوردی ئێرانی خواستەکانی لە بواری ستەمی نەتەوەیی و دژایەتیی شۆفینیزمدا ناخاتە بەرانبەر هیچ پێکهاتە و گەلێکی تری ئێران بەڵکوو سەراغی ئەو ئامانجانەی لەڕێگەی ڕووخاندنی ڕژیمی ئێستا و خەباتی هاوبەش ویەکگرتووی خۆی لەگەڵ گەلانی تری ئێراندا ئەکات بۆ بەدیهێنانی ئازادی و دیموکراسی و فرەیی و یەکسانی لەهەموو ئێراندا.

سروشتی خودجۆشی بزووتنەوەی گەورەی جەماوەریی ئێستای ئێران بەو مانایە نیە کە ڕەوت و باوەڕی فکری و سیاسی و مەیل و ئاراستەی کۆمەڵایەتی و چینایەتی تیایدا نیە بەڵکوو بوونی ئەو ئاراستە و بیروباوەڕانە دیاردەیەکی زیندوو و پۆزەتیف و بەدیهیە. خودجۆشی و سروشتی بوونی ئەم بزووتنەوە سەرتاسەریە بەو مانایەیە کە دروستکراوی هیچ هێز و حیزب و ڕێکخراوێکی ناوخۆ یا ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی دەرەوە نیە بە چەپ و ناوەڕاست و سەنتەرەوە. دروشم و بانگەواز و سیمای سیاسی و فکریی ئەم بزووتنەوە شۆڕشگێڕییە ئەسیلە لە کتێبەکان و بەرنامەی حیزبەکان و وەڵامدانەوە بۆ داواکاریی هێزە سیاسیە تەقلیدیەکانەوە دەرنەکێشراوە بەڵکوو ڕەنگدانەوەی خودهۆشیاریی خەڵك بەگشتی و چالاکوانانی ناو شار و وڵاتەکە و تەفاعولی زیندووی ئەوان و تاقیکردنەوەی ساڵەهای ساڵ خەبات و بەرەنگاریی ئەوانە لە ناوەوە. هیچ یەك لە شێوازەکانی خەبات و داخوازی و تەکتیکەکان و هونەری خەباتگێڕی لەجەرگەی ئەم بزووتنەوەیەدا لە دونیای کتیب و بەرنامەکانەوە سەری دەرنەهێناوە و بگرە ئەساڵەتەکەی لەوەوەیە کە ڕەنگدانەوە و بەرهەمی دەستوپێنجە نەرمکردنی ڕابەرانی فیعلیی ناودەی ڕاپەڕینەکەیە بە سابیقەی سیاسی و عەمەلیانەوە. ئەو قسەیە بەومانایە نیە کە بەرنامە و هۆشیاری و

فکر و تیۆری کەم بایەخە یاخود لای ئەو چالاکوانانە جێگەیەکی نیە بەڵکوو بەو مانایەی کە گشت ئەو پێویستیانە بە پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ بە ئیمکانات و توانایییەکانی خودی بزووتنەوە شۆڕشگێڕەکەوە گرێدراوە و ڕاستی و دروستی هەریەکەیان بە پێوانەی پێویستییەکانی ئەو بزووتنەوەیە پێوانە ئەکرێت.

جگە لەوانەش گرێ و پرسیاری وەکوو ڕابەری و ڕێکخستن وهەروەها چاوەڕوانی و سەراغکردنی ئەو جۆرە مەسەلانە بە عەینەکی میتۆدی سواوی کلاسیکی و ئایدیۆلۆجی ڕەنگبێ تووشی جۆرێك لەگومڕایمان بکات. بزووتنەوەیەك بەو تایبەتمەندیانەوە، خۆی بەستەری دەرکەوتن و خەمڵاندن و بەهێزبوون و دەرکەوتنی چەندین شێوازە لە ڕێکخستی سروشتیی وا کە لە تەفاعولاتی ئەم کردە شۆڕشگێڕە گەورە و کەم وێنەیەوە سەردەردەنێت کە سەرچاوەی سەرەکی بەڵام نەك تەنهای هۆشیارییەکەی، خودی بەتەی ئەم ڕاپەڕینەی ئێستایە.

لەلایەکی ترەوە کەسەرنجی تێکۆشەرانی شۆڕشگێڕی ئێستای ناوخۆی ئێران چەقبەستووی لەسەر دروشمێکی سەنتراڵ کە بریتیە لە ڕووخانی ڕژیم بەهەموو بونیاد و ڕیشە و دام و دەزگاکانیەوە. ڕاستەر کە ڕووخانی ڕژیمی ئێستا دەرگا ئەخاتە سەرپشت لەسەر ململانێیەکی دوورودرێژ سەبارەت بە کێشە قووڵەکان و مەسەلە ستراتیجیەکانی کۆمەڵگای ئێران، بەڵام ئەو بەستەرە دیموکراتیکەی کە ڕووخانی ڕژیم بەدەستی خودی خەڵك و بەشێوەی شۆڕشگێڕانە فەراهەمی دەنێت، و مانەوە و درێژەی حوزوری خەڵك لەدوای ڕووخانی خەڵکیش زامن ئەکات و بەوجۆرەش ڕێئەگرێ لە دووبارەبوونەوەی ئەو سیستمە حیزبۆکراتیەی کە لەسەر بنەمای نەتەوەیی و ئاینی و مەزهەبی وتایفی لە عێراقی دوای ۲۰۰۳ دا (بۆ نموونە) ، سەریان دەرهێنا.

ڕەوتی تا ئێستای ڕاپەڕینی ئێران پاکژی و خاوێنیی خۆی پاراستووە لە زۆرێك لە خەوش ودەردەکانی بزووتنەوە سیاسیە کلاسیکیە جەماوەرییەکانی ناوچەکە بەتایبەتی ئەوانەی ناسراون بەبەهاری عەرەبی. یەکگرتوویی ئەوان، یەك ئامانجیان، گیانی هاوخەباتی و هاوچارەنووسیی هاوبەشیان، یەکسانی و برایەتییەك کە لەناو پێکهاتە ئەسنی و ناوچەییە جۆراوجۆرەکاندا سەری دەرهێناوە، بەتەنگەوەهاتنی یەکتری و هاوپشتیی نێوانیان، بەشداریی فراوان و کەم وێنەی ژنانی هۆشیاری ئێران لە ڕیزی پێشەوەدا، ئازایەتی و جەسووریان لەبەرانبەر ڕژیمی هار و دیکتاتۆری ئیسلامیدا و خۆدوورگرتن لەهەموو جۆرە دەمارگرژی و ناتەباییەکی نەتەوەیی و ناوچەیی، یا پێداگریی بەمانای فکری یا سیاسی، خۆدوورگرتن لە پاڵەوانبازیی ئایدیۆلۆجی و بەرزەفڕیی بەناوەڕۆکی سیاسی و دەیان دیاردەی پرشنگداری تر، ئومێدی سەرکەوتن لەم قۆناغی یەکەمەدا، کە شتێک نیە جگە لەڕووخانی

ڕژیم، بەهێزتر و ئاسۆدارتر ئەکەن.
گ□وکردن لەسەر سەرکەوتنی ئەم ڕاپەڕینە لە ئێراندا لەوێدایە کە چۆن پان و بەرینتر ئەبێتەوە لە جوغرافیای هەموو ئێراندا. لەگرەوی ئەوەدایە کە چەند بەشەجۆراوجۆرەکانی تری کۆمەڵگای ئێران پێوەی پەیوەست ئەبن و ئەبن بە مایەی هێز و وزەیەکی فراوانتر. سەرکەوتن لەئاسۆی قووڵکردنەوەی زیاتری گیانی خەبات و تێکۆشانی هاوبەش و یەکپارچەی گەلانی ئێراندايە. لە ڕێزگرتنی جیاوازیەکان و چەسپاندنی مافی هەموو گەلانی وڵا تەکە و یەکسانیی نێوانیان وبنەبڕکردنی ئاکامەکانی سیاسەتی شۆفینیی ڕژیم و ڕەوتە دژی خەڵکیەکان و جێخستنی شوناسی دەوڵەتی هاوڵاتی و بنیاتنانانەوەی پەیوەندیی نێوان هەموو هاوڵاتیانی ئێران و دەسەڵات لەسەر بناغەی ئەرك و ماف وەکوو کۆنتراکتی نێوان دەوڵەت و خەڵکدایە. یەکسانیی جێبدەری و مافی تەواوی ژنان بەشێکی دانەبڕاو و پێوەرێکی گرنگیشە بۆ بەرجەستەکردنەوەی ڕەوت و ماناکانی سەرکەوتن و ماهیەتی دەسەڵاتی داهاتووش. جێگیرکردنی خواستی دادی کۆمەڵایەتی و چاری هەژاری و نادادیی جینایەتی وەکوو نەخشەی ئاڵای ڕاپەڕینی ئێستا، زامنی ئەوەیە هەنگاوێکی باش لەسەرکەوتن نزيك ببنەوە. خەڵکی شۆڕشگێڕی ئێران بەم ڕاپەڕینەیان دەنگی خۆیان بەرزکردەوە لەدژی هەر جۆرە سیستمێکی سیاسی کەلەسەر بناغەی نەتەوەیی یا ئاینی دامەزرا بێت.
لەکۆتاییدا نا بێ ئەوەش لەیاد ببەینەوە کە هەرچۆن دامەزراندنی کۆماری ئیسلامی لە ئێراندا سەرەتای وەرچەرخانێکی نێگەتیف و کارەساتباربوو لە ئاستی ناوچەکە و جیهاندا و بەتایبەتیش ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوینی تووشی دەیان کێشەی دینی و مەزهەبی و ململانێی تەسك و کۆنەپەرست کرد و ئاراستەی دەیان مەسەلەی وەکوو فەلەستین و بەرگریی لەلوبناندا ئاوەژووکردەوە و ناو□□کیانی لێخن کرد و بەگشتیی دەستێوەردانەکان و در□□ژکردنەوەی کلکیی لەناوچەکەدا گەورەترین کارەساتی بەدواداهات، بەهەمان شێوە ڕووخاندنی لەپرۆسەیەکی سالمی شۆڕشگێرانە و لەخوارەوە و بەدەستی خودی خەڵکی شۆڕشگێڕ و هۆشیاری خەڵك، ئەتوانێت یارمەتیدر بێت لە گۆڕینی ئاراستەی سیاسەت و خەبات وبەو جۆرەش تیکۆشانی خەڵکی ناوچەکەش بەرەو ڕەوتێکی ئازادیخواز و مەدەنی ئاراستەبکات.
بە ڕووخانی شۆڕشگێڕانەی (جمهوریی ئیسلامی) یەکێك لەکۆڵەکەکانی ئیسلامی سیاسی وەکوو بزووتنەوەیەکی فاشی لە جیهان و ناوچەکەدا هەرەس دێنێت و پایگای ئیسلامی سیاسیش بەگشتی لاوازتر و ناپایەدارتر دەبێت.هەر بۆیە ئەمڕۆ ئێران بەوەرچەرخانێکی گەورەی جارەنووسسازدا تێئەپ□□□. س□روشتی ئەو جووڵانەوە شۆڕشگێڕە، بووە بە ئەڵقەی مەرکەزیی لە پرۆسەی شۆڕشگێری و خەباتی ئازادیخوازانەی ناوچەکە.

لەم ڕووەوە، تەرخانکردنی هەموو تواناکان بۆ سەرخستنی ئەو بزووتنەوەیە و پاڵپێوەنانی بەرەو ترۆپکی شۆڕشێکی سەرتاسەری کە ئێران لە سەنگەری دەستێوەردانی کۆنەپەرستانە و قەڵای فاشیزمی ئیسلامیەوە بگۆڕێت بۆ چرای شۆڕش و پەناگای مەدەنیەت و ئازادیخوازی لەناوچەکە و جیهاندا، ئەرکی لەپێشەوەی هەموو کەس و بزووتنەوەیەکی ئازادیخواز و شۆڕشگێڕە.

ئۆکتۆبەری ٢٠٢٢

تۆتالیتاریزم وەکوو چەمکێکی تیۆری... بەعس و سەددام وەکوو نموونەیەك!... عەدنان کەریم

باسکردن لە تۆتالیتاریزم وەکو چەمکێکی فکری و تیۆری و داڕشتنی دوایین گوتار و قسە لەوبارەوە، کارێکی دژوار و ئەرکێکی نەکردەنیە چونکە تۆتالیتاریزم پرسێکی هەمەڕەهەند و کێشەیەکی سیاسیی قووڵە. جگە لەوەش تۆتالیتاریزم وەکوو چەمکێکی تیۆری بۆ ڕەخنەکردن و شیکردنەوەی سیستەم و دەسەڵاتی سیاسی لە دونیای هاوچەرخدا، مێژوویەکی زۆر کۆنی نییە. بەدیاریکراوتریش ئەم چەمکە لەدوای دەرکەوتنی سەرەتاکانی بزووتنەوەی فاشیزم و نازیزم لە ئەوروپا وستالینیزم لە یەکێتیی سۆڤیەت لە بیستەکانی سەدەی ڕابووردوودا، وەکوو چەمکێکی نوێ بۆ شیکردنەوە و تێگەیشتن لەو دیاردە نوێیانەی سەر شانۆی سیاسەت و فکر لە ئەوروپادا، دەبێتە درکەوتەیەکی نوێ و کارا.
لەگشتیترین ئاستدا تۆتالیتاریزم واتا سازماندانی سیستماتیکی ماشێنی ترس و دڵەڕاوکە و کوشتار و سەرکوت هەم لە چوارچێوەی ڕەوت و بزووتنەوە سیاسیەکاندا و هەم دواتریش وەکوو جۆرێك لە دەسەڵاتی سیاسی و سیستەمێکی بەربڵاوتری سیاسی. لەچاو شێوازە کلاسیکی و نەریتیەکانی دەسەڵاتدارێتیی موتڵەق و ڕەها و سەربازیی دیکتاتۆرەکاندا، تۆتالیتاریزم شێوازێکی ڕادیکالتر و مۆدرینترە بۆ ئامراز و شێواز و میتۆدی جیاوازی دەسەڵاتدارێتی و سەرکوتەوە.

ئەکرێ توخمە جەوهەریەکانی بیری تۆتالیتاری لەچەند خاڵی چڕو پڕدا کورتبکەینەوە:

یەکەم: ناوەندێتیی پەڕگیر و کۆنترۆڵی تەواوەتیی کۆمەڵ و کایەی سیاسەت و دەسەڵات لەڕێگەی خستنەگەڕ و تەوزیفی هێز و سەرکوتەوە.

دووەم: دژبوون لەگەڵ هەر جۆرە ڕوخسارێکی دیموکراسی و بواردان بە هێز و دیدگا و بیروباوەڕی تر و چالاکیی ئۆپۆزیسیۆن و تارومارکردنی تەواوەتیان لە ئاستی تاك و كۆمەڵدا.

سێیەم: تۆتالیتاریزم خاوەنی روئیای فکری و تیۆری وئایدیۆلۆجیی خۆیەتی و لە ڕەوتی ڕاستڕەو و چەپڕەودا خۆی بەرجەستە ئەکاتەوە وەکوو فاشیزم و نازیزم و سۆسیالیزم. نموونە بەرجەستەکانی ئەو ئایدیۆلۆجیە لە ئیتالیا وئەڵمانیا و ڕووسیای دوای ١٩١٧ بەزەقی ئەبینرێن.

چوارەم: مۆنۆپۆڵکردنی توندوتیژی و سەرکوتی سیستماتیك لەلایەن دەسەڵاتی سیاسیەوە و بەرجەستەکردنەوەی وەکوو بەشێك لە شوناس و زاتی سیستمی دەسەڵات.

حیزبی سیاسی لەڕوانگەی ئایدیۆلۆجیی تۆتالیتاریزمەوە ئامرازێکی سۆسیال کۆنترۆل و چەکێکە بۆ تەڵقینی سیاسی و ئایدیۆلۆجی و شوێنێکە بۆ مۆبەلایزکردنی جەماوەر وهەم کوێرکردنیان و هەم خستنەگەڕیان لە چوارچێوەی پرۆژە سیاسیەکاندا.

لەولاشەوە خودی سەرھەڵدانی تۆتالیتاریزم بەرھەمی ڕاستەوخۆی مۆدێرنیزمی سەرمایەداری و قووڵبوونەوەی کێشە و قەیرانەکانی سەدەی بیست و سەرھەڵدانی سۆسیالیزمە و لەڕێگەی تەفاعولی سەرجەم ئەو توخمە دژبەیەکانەوە نەشونما ئەکات کە قەیرانەکانی دوای شەڕی جیهانیی یەکەم وەکوو ژینگەیەکی گونجاو پێکیان هێنا.

لاوازی و پاشەکشەی بزووتنەوە و نەریتی دیموکراسی و شکستەکانی سۆسیال دیموکراسیی ئەورووپا لەسەردەمی شەڕی جیهانیی یەکەم بەدواوەش ڕۆڵی خۆی گێڕا لە مەیدانداربوونی تۆتالیتاریزم بەهەردوو نوسخە ڕاستڕەو و چەپڕەوەکەیەوە. بەمانایەکی تریش سەرھەڵدانی تۆتالیتاریزم و جڵەوگرتنی دەسەڵاتی سیاسی پێویستی بەژینگەی گونجاو و لەباری خۆی هەیە. ناڕۆشنی و قەیرانی ڕەوتە ئایدیۆلۆجی و مۆدێلە سیاسیەکانی تر و پاشەکشەی خەبات و حوزووری جەماوەر لە کایەی سیاسەت و گەمەکاندا و ..تاد، ئەو ژینگەیەی غەفلەتی مێژوویی پێکدێنن کە هێزە تۆتالیتاریستەکان ئەتوانن دەسەڵاتی سیاسی و سەرجەم کۆمەڵ بەبارمت□ بگرن و سووکانی دەسەلات بگرنەدەستی خۆیان.

بۆ تێپەڕاندن و تەسویقکردن و قبووڵاندن و ڕەوایەتی دان بەخۆی و پرۆژە گەورەکەی، تۆتالیتاریزم پێویستی بە ” مقدس ” و ئایکۆنی مێژوویی و تەوتەم و سیمبولی مەعنەوی هەیە. تیۆریسین و ڕابەرە

سیاسیەکانی، کەمپەینی پێداگری لەسەر ئامانجی بەرزی نەتەوە، چین یا ئاین گەرم ئەکەن و مەترسیی ساختە ئەورووژێنن لەسەر بەها پیرۆزەکانی گەل و شکۆی نەتەوە و بیری پیرۆزی خۆیان و تیۆریی خەوشهەڵنەگری چینایەتی و باوەشێنی ئەکەن.

ڕابەری کاریزمایی و سەرکردەی فریادڕەس، و پێویستیی مێژوویی بە کەسایەتیی وەکوو هیتلەر و مۆسۆلینی و ستالین و سەدام، یەکێکی ترن لەو کەرەسانەن کە بازاڕی فکری تۆتالیتاریستیی پێ گەرم ئەکرێت.

ڕابەر لێرەدا پەیامهێنەری بەها پیرۆز و خەوشهەڵنگرەکان یا سیمبولی گێڕانەوەی شکۆی لەدەستچووە. حیزب و ت□انەت گەل و نەتەوەش لە کەسایەتیی ڕابەردا ئەتوێنەوە و ئەو خۆی ئەبێ بە هێمای تاقانەی گشت پیرۆزیەکان. بەعسیەکان ئەیانووت: العراق هو صدام و صدام هو العراق! حیزب و ڕابەر هەڵە ناکەن و ئەوان سیمای پوختەیی و ڕاستگۆیی هەمیشەیین. ڕابەری تۆتالیتاریست لەکۆتاییدا جێی ئۆرگانە کلاسیکیەکانی بڕیاردان و یاسادانان ئەگریتەوە و ئیرادەی ئەو ئەخرێتە سەرووی حیزب و ئایدیۆلۆجیشەوە.

مۆدێرنیتەی سەرمایەداری ئامراز و کەرەسەی جۆراوجۆر ئەخاتە خزمەتی پرۆژە گەورەکانی تۆتالیتاریزمی سەدەی بیستەمەوە: حیزب و ڕێکخراوی تەرازی نوێ، ماس میدیای کاریگەر، کەرەسەکانی کۆنترۆڵی بەکۆمەڵ، هونەری نوێی مۆبەلایزی جەماوەری سازماندراو و کەرەسەی نوێی کوشتار و تۆقاندن ودەیانی تر.

پێداگریی زیاد لە ئەندازە لەسەر پێگە و بایەخی فەرهەنگ و کەلتووری ڕووحی و مەعنەوی، پۆتانسێڵی گەورەی توووند وتیژی و دڵڕەقی، میکانیزمی ڕەوان لای پرۆژەسازانی تۆتالیتارزم لە پێناوی ئابدیدەکردن و زاخاودانەوەی نەتەوە. توووندوتیژی و دڵڕەقی ئەو تەنوورەن کە جارێکی تر نەتەوە و نیشتیمان ئەتوێنێتەوە و لە قاب□کی نوێی دڵخوازی تردا فۆرمۆلەی ئەکاتەوە تا سەرەنجام ئەگا بە ئازادیی ڕەهای نەتەوە و کۆنترۆڵکردنی هەموو جیهان. ژوورەکانی کۆمەڵکوژیی گازی ئەڵمانیا و کوشتارگاکانی ڕووسیای دوای ١٩١٧ ی بەلشەفیەکان و گۆڕەبەکۆمەڵەکانی کوردەکان لە خوارووی عێراقی سەردەمی سەدامدا، ئەو لابراتۆرانەن کە تۆتالیتاریستەکان بیری توووندوتیژیان تێدا تاقیئەکردەوە. د□و□ت لەم مەنزوومە ئایدیۆلۆجیەدا هیۆلایەکە کە پێویستە هەمووان کڕنۆشی بۆبەرن و سام و هەیبەتی بپارێزن.

ئایدیۆلۆجیی تۆتالیتارزم پێداگریەکی سەرسەختانە ئەکات سەبارەت بە ڕۆڵی سەرکردە و ڕووحی گەل و چینی چەوساوە و بایەخی گەورەی حیزب و نەتەوە و پایگای پیرۆزی ئاین (لەچەشنی دەسەڵاتی ئیسلامیی ئێران).

ل□ بەرامبەریشدا، هەمان ئایدیۆلۆجی مر□قی تاکی کۆمەڵگا وەکوو برغوویەك لە ماشینی زەبەلاحی نەتەوە و سیستم و چین تەماشا ئەکات و لەوێدا کورتی ئەکاتەوە. تیۆریسینەکانی ئەم باوەڕە پێیان وایە کە دەسبەرداربوون لە ئازادی نرخێکە ئەبی گشت تاکەکان ئامادەی پەرداختی بن لەپێناوی ڕاگرتنی شکۆی بەرزی نەتەوە کە لە حیزب و ڕابەر و ئایدیۆلۆجیدا بەرجەستە بوونەتەوە. ئەبێ تاکەکان بەچەسپی ئایدیۆلۆجیی نەتەوەیی یا سۆسیالیستی لەحیم بکرێن و لەجەستەیەکی گەورەتردا بتوێنەوە و لەبۆتەی نەتەوەیەکی نوێ و سیست□م□کی تردا پێناس□ بکرێنەوە. پێویستە ک□م□نیتیە لاواز و بچکۆلەکان، کە ئەبن بە دەست وپاگری زیندووبوونەوەی سەرلەنوێی ڕووحی نەتەوە، ڕابماڵرێن، بهاڕدرێن و بەلاوەبنرێن. جینۆسایدی کورد و ئەرمەن و جوولەکە لەڕوانگەی بکەرەکانیەوە خزمەتیان بەو پرۆژەیە ئەکرد.

جیاوازیی فۆرمەکانی دەرکەوتنی هیۆلای نازیەت و فاشیەت و ستالینیەت و عروبەی بەعس، ناتوانن خەسڵەتە جەوهەریەکانی هاوبەشیان بزربکەن.

سەرکەوتنی پرۆژەی تۆتالیتارزم و گەیشتن بەدەسەڵات ژینگە و ڕێگەی جیاوازی هەیە: ١/ یا لەجەرگەی شۆڕشێکەوە وەکوو بەلشەفیەکانی ڕووسیا و ئیسلامیەکانی ئێران ٢/ یا ل□□□□گ□ی پەرلەمانیەوە وەکوو فاشیزم و نازیزم لە ئیتاڵیا و ئەڵمانیا ٣/ یا لە ڕێگەی کوودەتاوە وەکوو لە زۆر وڵاتانی ئەمریکای لاتین.

تۆتالیتاریزم لەبەستەری بنبەست و کێشەگەورەکانی دیموکراسیشدا ئەتوانێ سەرهەڵبدات نەك تەنها نەبوونی دیموکراسی.

بەو مانایە ئەگەری گۆڕان لە دیموکراسیەوە بۆ تۆتالیتاریزم ئەگەریکی کراوە و مومکینێکی مێژووییە بەڵام سەرباری ئەگەری سوودوەرگرتن لە دیموکراسی و پەرلەمانتاریزم بۆ گەیشتنە دەسەڵاتی جۆرێك لەڕەوتە تۆتالیتاریستەکان، هەرهەموویان پەیڕەوەی لە شێوازی " شۆڕشگێڕانە" و تووندوتیژی ئەکەن.

تۆتالیتاریزم وەکوو پێشخانی ئایدیۆلۆجی ڕەوتیکی سیاسی تیکەڵەیەکە لە دەیان بیرباوەڕ و تیۆریی جیاواز. ئیستیعارەکردنی چەمکە فکری و تیۆریەکان داروین ومارکس وفرۆید وهیگەڵ ڕۆبسپێر وەکوو (شەڕی تۆتاڵ و هەمەلایەنە و گشتگیر) (شۆڕشی ڕادیکال و ڕیشەیی) (دەوڵەتسالاریی هیگ□□□ی) (شۆڕشی بەردەوام) ڕاستیەکی فکری تۆتالیتاریستی پێکدێنن.

شوێنپێی چەمکەکانی وەکوو مۆنۆپۆلکردن، هێژیمۆنی، وێرانکردنی ناکۆکیەکان، دیکتاتۆریەتی چینایەتی، دروستکردنی ئینسانی نوێ و …تاد، لەزۆربەی تیۆری و ئایدیۆلۆجیەکانی دووسەدەی ڕابووردوودا ئ□ بینرێنەوە.

دەولەت لە چەمکی تۆتالیتاریزمدا شوێنێکی قەبە وتایبەتیی هەیە.

مۆسۆلینی ئەیووت: هەموو شت بۆ دەوڵەت/ لەناوبردنی هەموو شتێك لەدەرەوەی دەوڵەت/ قەدەغەکردنی هەموو کردارێك لەدژی دەوڵەت!!.

بەعس و سەددام: چڵەپۆپەی تۆتالیتاریزم لە عێراقدا

حیزبی بەعس و دەسەڵاتدارەتیی سەددام حوسەین بە هەمەلایەنەترین شێوە هەموو ئەو سیما و خەسڵەتە تۆتالیتاریستی و دڕندەخووانەی پێشووی لە فکر و پراتیکی خۆیدا بەرجەستە ئەکرد.
لەقۆناغی ١٩٥٨ بەدواوە قورسایی شار لە ک□م□□□ی عێراقدا زیاد ئەکا و ئەبێ بە چەقی ژیانی سیاسی. لەڕەوتێکی شێنەییدا سیاسەت هەموو کایەکانی تری چالاکیی کۆمەڵایەتیی لەناوخۆیدا هەڵئەلووشی.
بەدرێژایی ساڵانی نێوان ١٩٥٨ – ١٩٦٨ عێراق جگە لە قەیرانی بەردەوامی دەسەڵاتی سیاسی، دەرگیر ئەبێ لەگەڵ دەیان قەیرانی تری وەکوو: دۆڕانی شەڕێ ١٩٦٧ ی عەرەب لەگەڵ ئیسرائیل و کاریگەریە ناوخۆییەکانی، قووڵبوونەوەی کێشەی کورد، درێژەکێشانی ململانێ لەگەڵ ئێران، کێشەی هێزە سیاسیەکان لەسەر جۆری نیزامی سیاسی لەعێراق، جێگەی ئیقلیمیی عێراق و مەسەلەی وەحدەی عەرەبی، پرسەکانی نەوت و ئابووری و گەشەکردن و تاد.
بەکورتی هاتنەسەرکاری بەعس لە ساڵی ١٩٦٨ دا بەرهەمی قەیرانە سیاسیەکان و ئاڵوگۆڕەکانی دوای ١٤ ی تەمووز و لەرزۆکی و ناپایەداریی دەسەڵاتەکانی پێش خۆی و ئەزمەی دەسەڵاتی سیاسی ودرێژەکێشانی کێشە چارنەکراوەکانی و فەراغی بەدیلی سیاسیی تربوو.
لەئاستی نێودەوڵەتیشدا جەنگی سارد بوو بەو فەزا گشتیەی کە زەمینەی زیاتری ڕەخساند بۆ هاتنەسەردەسەڵاتی ئەو حیزبە کە خواست و مەرامە تۆتالیتاریەکانی خۆی نەئەشاردەوە. توخمە سیاسیەکانی ئایدیۆلۆجیی بەعس وەکوو هێزێکی ڕادیکالی نەتەوەیی عەرەبی ل□ بەرنامەی بەعس و بڕیارەکانی کۆنگرەکانی بەتایبەتی کۆنگرەی نەتەوەیی ساڵی ١٩٦٤ و نووسینەکانی میشیل عەفلەق و زنجیرە کتێبی (في سبيل البعث) بە ڕۆشنی فۆرمۆلەکرابوون. پێداگریی ڕوون لەسەر پێویستیی سەرکوت و هێز، دەمارگیریەکی سەرسەختی نەتەوەیی و عروبی، پاکسازی نەتەوەیی دژ بەکورد و ناوهێنانیان بە میوان لەسەر خاکی عەرەب، پێویستیی بنیاتنانەوەی دەوڵەتێکی بەهێز و تۆکمە لە عێراقدا، تارومارکردنی هێزە نەیارەکانی تری گۆڕەپانی سیاسیی وڵات، یەکێتیی لەپسان نەهاتووی خاکی عێراق، پێداگریەکی توند لەسەر ئایدیۆلۆجیی نەتەوەیی سۆسیالیست، بەشێك بوون لە پێکھێنەرە سەرەکیەکانی ئایدیۆلۆجیی حیزبی بەعس کە ئەتوت کتومت لە میراتی فکری هیتلەر و مۆسۆلینی و ستالینەوە وەرگیراون.

بەعسییەکان پێیان وابوو کە ئەوان نوێنەی ڕووح وئیرادەی خەڵك و ماك و جەوهەری ئامانجەکـــانی نەتەوەی عەرەبـــن وڕا بەر و حیزبیـــش وەزیفەیانە کە ئەو ڕۆڵە بەرجەستەبکەنەوە. ئەوان ئەیانووت کە هێزە عەرەبە تەقلیدیەکانی وەکوو (حركة القوميين العرب) یا ناسریەکان ناتوانن ئامانجەکانی نەتەوە بەدی بهێنن چونکە نوێنەرایەتیی ئەو ڕادیکالیزمە نـاکەن کە لەمەڕدا پێویستە بە دەستەبەرکردنی ئامانجەکانی نەتەوەی عەرەب و گەلی عەراق و بنیاتنانی عەراقێکی بەهێز و ڕاگرتنی زنجیرەی کۆدەتا یەك لەدوای یەکەکان و کۆتایی هێنان بە قەیرانی بەردەوامی دەسەڵات.

مانۆڕی سیاسی و پیلان بەشێکی گرنگی تەونی پیلانگێڕانەی سیاسەتی بەعس و کەسایەتیی سەددام بوو.

پاش هاتنەسەرکار و بە جێگیرکردنی جێپێی خۆیان سەرەتا لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان و پاشان لەگەڵ حیزبی شیوعیی عێراقدا هاوپەیمانیەکی لەرزۆکیان ئیمزاکرد و بەڕەیان لەژێرپێی ئەوان وەکوو دوو هێزی سیاسیی سەرەکیی عێراق دەرهێنا.

بە یاریکردن بە هەست و سۆزی جەماوەرکە بیروباوەڕەی سۆسیالیستی لەناویاندا جێگەی هەبوو، بەعسیەکان سیمایەکی نەتەوەیی سۆسیالیستیان لەخۆیاندا نواند و بوون بە هاوپەیمانی یەکێتیی سۆڤیەت. هاوکاتیش و بەهۆی خۆماڵیکردنی نەوتەوە و داهاتێکی بێشوومار کە ئەکەوتە دەستیان بەرنامەیەکی ڕیفۆرمی ئابووریی بەهێزیان بەقازانجی گیرفانی بەشی کەمدەرامەتی خەڵك پیادەکرد.

بەوجۆرە و بەگرتنەبەری ڕادیکالیزم لەبوارەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسەتدا بەشێکی زۆری بەرنامەکەی حیزبی شیوعیی عێراقیان لەبەرژەوەندیی خۆیاندا پیادەکرد تا کار بەوجێیە گەیشت شیوعییەکان نازناوی کاسترەی عێراقیان نابوو لە سەددام و ئەوانیش بوون بە یارمەتیدەری لە پرۆژە ستراتیجیەکەیدا بۆ پیادەکردنی تۆتالیتاریزمێکی تەواو لە وڵاتدا.

سەددام پاش کۆنارخستنی ئەحمەد حەسەن البکر لە ئەکتێکی ستالینیانەدا سەرەتا ڕۆڵی حیزبی بەرجەستەکرد و پاشان حیزبی کرد بە پێژە بە دەسەڵاتی تاقانە و تاکڕەوی خۆی و چیدی کاری بە حیزبی شیوعی نەما و کەوتە قڕاچە و ڕاونانیان. لەپەنای ئەوەشدا و ڕێك وەکوو چاولێکردنی پرۆسەی پاکتاوکردنەکانی ناو حیزبە شیوعییەکانی زەمانی ستالین و ئەورووپای سۆسیالیست، ساڵی ١٩٧٩ گەورەترین پاکتاوی لەناو حیزبەکەیدا کرد و بەناوی کەشفکردنی پیلانگێڕییەکەوە هەموو سەنتەرەکانی هێز و کاریزما حیزبیەکانی ڕەوانەی توونی مەرگ و ئیعدام کرد و بەوەش هەموو ئەگەرێکی پیلانی لەناوخۆی بەعسەوە سڕییەوە. ئەو زۆر کارایانە و بەدیقەتەوە ئیدارەی قەیرانەکانی

ئەدا.
پێویستە ئەو ڕاستییە بووترێت کە لەهەموو ماوەی ٣٥ ساڵەی فەرمانڕەوایی بەعسدا، شتێك نەبوو بەناوی دەستووری هەمیشەییەوە.
لە ١٩٧٩ یش بەدواوە دەسەڵاتی ڕەهای سەددام لەسەرووی حیزب و یاسا و تەنانەت نەتەوە و ئایدیۆلۆجیەکەی خۆشیانەوە بوو. بەپێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش (مجلس قيادة الثورة) کە بەرزترین ئۆرگانی یاسادانان و جێبەجێکاری وڵات بوو وئەندامەکانی لەلایەن بەعس خۆیەوە لەوێدا دائەنران، سەددام وەکوو سەرۆکی ئەو ئۆرگانە وبەپێی ماددەی ٤٢ ی دەستووری کاتیی عێراق مافی ئەوەی پێبەخشرا کە بەتەنها توانای دەرکردنی هەموو یاسا و بڕیارێکی هەبێت و فەرمانەکانی هێزی یاسایان هەبێت.
بەپێچەوانەی ئەو مۆدێلە لەدەسەڵاتە دژە خەڵکیانەی کە هەوڵ ئەدەن خەڵك دوورە پەرێز ڕاگرن لەکایەی چالاکیی سیاسی، سەددام خەڵکی عێراقی بەزۆر پەلکێش ئەکرد بۆناو کایەی سیاسەتی کۆنترۆڵکراو لەلایەن خۆی و حیزبەکەیەوە و لەوێوە خەڵکی بەبارمتە ئەگرت.
ئەو شێوازە سوپەر تۆتالیتارەی سەردەمی سەددام، داینەمۆ نۆریتیەکانی کۆمەڵگای عێراقی پەکخست وداینەمەی تایبەت بەخۆی خستەجێگەیان. ئەو دەسەڵاتی سپارد بە چینێکی لۆمپەنی کۆیلە و ڕەعیەت و گوێ لەمشتی خۆی و عەشیرەتەکەی.
لەسایەی سەددامدا توندوتیژی بوو بە ئامراز و ئامانجیش. ماس میدیا بەوپەڕی هێزەوە لەخزمەتی توندکردنەوەی زنجیرەکانی ستەمی تۆتالیتاریستیدا خرایەگەڕ. وێنەی دیوار بەندی خۆی و وتارە ڕۆژانەکانی و دەرکەوتنی لەتەلەفیزیۆن و حوزووری زیندووی لەناو خەڵك و مەراسیم و ڕێپەوانی زۆرەملێ بەخەڵك، بەشێك لە میکانیزم و ئامرازەکانی دەسەڵاتەکەی ئەوبوون.
ژمارە و هێزی دەزگاکانی سەرکوت لەڕووی چۆنایەتی و چەندایەتیەوە هەموو سنوورێکیان بەزاند: ئاسایش، ئاسایشی تایبەت، هەواڵگری، هەواڵگریی سەربازی، فیدائیەکانی سەددام، طلائع و فتوة، سوپای میللی، گاردی کۆماری، گاردی تایبەت، ڕێکخراوەکانی قوتابیان و لاوان و ژنان و دەیانی تری هاوچەشن بەشێك لەو دەزگایانە بوون کە هەناسە و لێدانی دڵی هاووڵاتیی عێراقیان خستبووە ژێرچاودێریی خۆیانەوە.
ڕابەری پڕ شکۆ و ترسناك و غەزەبی ئەو ڕۆژانە نمایش ئەکران.
شەڕی عێراق – ئێران و درێژەی هەشت ساڵەی ئەو شەڕە ماڵوێرانکەرە بوو بەو بۆتەیەی کە تۆتالیتاریزمی بەعسی بە ڕابەریی سەددام بگات بە لوتکەی خۆی.
کوشتار و جینۆسایدی کورد و ئەنفال و کیمیاباران و خاپوورکردنی

کوردستان، کوشتاری بەکۆمەڵی شیعەکان، پاکتاوکردنی شیوعییەکان تەنها ناونیشانە سەرەکیاکانی بەڕێوەچوونی پرۆژەی تۆتالیتاریزمی بەعس و سەددام بوون لەناوخۆی عێراقی هەشتاکاندا.
پریشکەکانی ئەم پرۆژە ناسیونال شۆفێنیە عروبیە بەرکوەیت و ئێران و لوبنان و زۆر شوێنی تریش کەوتن.

سەرەنجام چی؟

ئێستا ١٩ ساڵە بەعس وەکوو پەیکەرە خراوەتە لاپەڕەکانی یادەوەریی مێژووەوە. سەددام وەکوو بکەری سەرەکی و پاڵەوانی ئەو پرۆژە وێرانکەرە تۆتالیتاریستیە لەسێدارە درا بەڵام توخمە سەرەکیەکانی تۆتالیتاریزم چی وەکوو موفرەداتی گوتاری سیاسی و چی وەك تەماحی چەندین هێزی سیاسی لە عێراقدا وەکوو تارماییەك بەسەرماندا دێن و ئەچن. بەومانایە توخمە سەرەکیەکانی تۆتالیتاریزم لە عێراق و کوردستانیشدا، سەرباری ڕووخانی ڕژێمی پێشوو، سەرباری فراوانبوونەوەی بوردی دیموکراسی و مافی مرۆڤ لە جیهاندا، بەهێزە.
چی ئەو مۆدێلە لە دیموکراسی کە خرایە بازاڕەی سیاسەت و دەسەڵاتەوە لە عێراقدا، و چی ئەو پرۆژە سیاسیەی ئەمریکا بۆ قۆناغی عێراقی دوای سەددام، بەتایبەتی سیانەی تایفیەت و ئیسلام و ناسیونالیزمی کوردی کە سەکوچکەی دەسەڵات پێکدێنن، نەیانتوانیوە کێشە لە مێژینەکانی ئەم وڵاتە چارەسەر بکەن بەڵکە قووڵتریان کردوونەتەوە.
چاوەڕوانیی سەرهەڵدانەوەی هەمان مۆدێلی تۆتالیتاریزم لە عێراق و کوردستاندا، وەهمێکی نەزۆکە بەڵام بەدرێژە کێشانی پرسە لەمێژینەکانی هەموو عێراق بەچارەسەرنەکراوی، دەرگای لەدایکبوونی هیۆلای تۆتالیتاریزم لە بەرگێکی تردا بەکراوەیی ئەهێڵێتەوە.

ئەو کێشە چارەسەرنەکراوە لەمێژینانە چین؟

ناسنامەی عێراق، شێواز و مۆدێلی مەتڵووبی دیموکراسی، جۆری سیستمی سیاسی، پرسی عەدالەتی کۆمەڵایەتی و کێشە چینایەتیەکان، ئازادیە سیاسی و فەردیەکان، مەسەلەی کورد و ئیسنیکەکانی تری عێراق، جەنگە و پایەی ئاین لە نیزامی سیاسیدا، تائیفیەت، پێگەی عێراق لەناوچەکە و کێشە هەڵپەسێراوەکانی لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا و زۆری تر، تەمارەکی قوتور لە پرس و کێشە پێکدێنن کە نە ئاسۆیەك دیارە بۆ چارەیان نە پرۆژەیەکی نیشتیمانی – دیموکرات لەئارادایە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان. بەبێ چارەکردنی ئەو کێشە ستراتیجیانە و بەتەنها ئومێدبەستن بە پێچانەوەی تەمەنی دیکتاتۆرێك ودرێژە کێشان و بگرە قووڵبوونەوەی ئەو مەسەلانە، عێراقی تووشی ئەزمەیەکی

بەردەوام کردووە کە ئەگەری وەرچەرخانێکی سیاسی بە چاری ڕادیکالی ئەو کێشانە لەلایەن هەز یا هێزگەلێکی تووندڕەوی ئیسلامی و تایفی و نەتەوەییەوە، بەکراوەیی هێشتەتەوە.
بنبەستی پرۆژەی دوای ٢٠٠٣ ئەو تارماییەی کردووە بە ڕاستییەك. قووڵبوونەوەی قەیرانی ئێستا و بنبەستی ئەم مۆدێلەی نیزامی سیاسی و ململانێ قووڵەکانی سەر شانەی سیاسەتی هێزەکان و چارنەکردنی میراتەکانی سەردەمی بەعس بە دیدگایەکی نیشتیمانی و دیموکراتی و ناوەڕۆکێکی عەدالەتخوازانەوە، تارماییەکان ناڕەوێنێتەوە.
لەئەگەری ساغنەکردنەوەی شوناسی ئەم وەڵاتە وەکوو نیشتمانێکی دیموکرات و خۆشگوزەران و خاوەنی کۆڵەکەی بەهێزی عەدالەتی کۆمەڵایەتی و دامەزراوەی دەستووریی ڕێزلێگیراو و پشتبەستوو بەئابووریەکی هەمە بەرهەم و هەمە ڕەنگی گەشەکردوو و پێشەدارکردنی ماناکانی کۆمەڵگای مەدەنی و سیکیۆلار و پەچانەوەی هەموو جۆرەکانی میلیشیا و دەستەوەردانی حیزبی و مەراجیعی ئاینی لە کاروباری دامودەزگاکاندا، دەروازەکان بە سەرهەڵدانی ڕەوتە تووندڕەوەکان بە ئامانجی گەڕانەوەی شێوازێکی تر لە نیزامی تۆتالیتاری لە عێراقدا، بەکراوەیی ئەهێڵنەوە.

• ئەم وتارە پوختەی ئامادەکراوی کۆڕێکە بەناونیشانی (عێراق: تۆتالیتاریزمی بەعس و کارلێکەکانی) کە تێی ناوەندی ڕۆشنگەریی چاودێر لە سلێمانی پێکیان خست بەم.

حوزەیرانی ٢٠٢٢
عەدنان کەریم
adnankerim22@hotmail.com

کتێبی: دەیەی کارەسات ١٩٨٠ – ١٩٩٠.. نووسینی: عەدنان کەریم (ئەحمەد موعین)

١٩٨٠ – ١٩٩٠ دەیەی کارەسات
(٩ ساڵ ئیختیفا لە عێراقدا : یادەوەری و شیکاری)

نووسینی : عەدنان کەریم (ئەحمەد موعین)

دەیەی کارەسات یەکەمین کتێبی چاپکراوی کاک عەدنان کەریم ە کتێبەکە ٤٣٦ لا پەڕەیە.
ئەم کتێبە گەڕا نەو□ی□ □ ب□ ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕا بوردوو □ک س□ختترین قۆناغ بوو□ □ ل□ مێژووی عێراق بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی.
لەم کتێبەدا جگ□ ل□ □□ س□ردێکی مێژوویی پێشووتری عێراق و کوردستان بەوردتر یادەوەریەکانی خۆی یاداشت کردووە سەبارەت ب□ □□ گرنگترین ڕووداو و ئاڵوگۆڕەکانی ژیانی سیاسی و کۆمەڵا یەتیی ئەو قۆناغ□ □□ پ□ لەکێشە و بەسەرهاتە.
جگە لەوەش لەوێدا بەتایبەتیش باسی هەڵسوڕان و چالاکیی و یادەوەریی خۆشی کردووە لەڕوانگەی بیر و تێڕوانینی جیاوازی ئێستای خۆیەوە شیکاریی ئەو مێژوو□ □□ ل□ □□ کارەساتەی کردووە.

ئەم کت□ب□ □□ ل□ ئ□ستادا ل□ □□ ناوەندەکانی غەزەل نووس و دیالۆگ دەست دەکەوێت.

ب□ □ خوێندنەوەی ئەم کت□ب□ □ کلیکی ئ□□□ بکەن ...

کوردستانی عێراق ل□ سایەی پارتیدا: بەرەوکوێ؟.. عەدنان کەریم

هیچ گومان لەوەدا نیە کە پارتی، وەکوو هێزێکی سیاسی و وەکوو حیزبێک، لەدێرزەمانەو□ ن□و□نەرایەتیی ڕەوت و توێژە هەرە کۆنس□رقاتیف و دواکەوتوەکانی کۆمەلگای کوردستان ئەکات. ئەم هێزە سیاسیە کوردستانیە لەبوارەکانی بیرو باوەڕ، بەرنامە، پراتیك، هاوپەیمانیەکانی لەئاستی کوردستانی وعێراقی وناوچەیی وجیهانی، کارو کردەوە ومێژووەکەی و ...، تاد، سەرجەم گەواهیدەری ئەو قسەیەی

سەرەوەن.
پارتی نە حیزبی خەبات کردنە بۆ لابردنی ستەمی نەتەوەیی لەسەر کورد، نە تێئەکۆشێت بۆ مافی دیموکراتی وئازادیی گەلی کورد و نە بۆ خۆشگوزەرانی و باشبژیویی خەڵك. ئەم هێزە سیاسیە هەرچیشی گوتبێت سەبارەت بەو مەسەلانە ئەوا لە ناوەڕۆك دا و بەکردەوە شتێك نەبوون جگە لە مشتێ دروشم بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ویستەکانی خەڵك و فریودانی ئەوان یا دوانەکەوتن لەڕەوتی ئاڵوگۆڕەکانی ناو خەڵك و داخوازیەکانیان یاخود خۆگونجاندن و پێشبڕکێ لەگەڵ هێزە سیاسیە نەیارەکانی خۆی. بەکورتیەکەی پارتی دەیان ساڵە نەك نوێنەرایەتی هیچ دیاردەیەکی پرشنگدار یا ڕەوتێکی ڕوولەپێش ناکات لەکۆمەڵگای کوردستانیدا، بەڵکوو ڕێگر، دەست وپێگر، بەربەست و دوژمنی خوێنەخۆری هەر ئاڵوگۆڕێکە بەقازانجی خەڵک لەهەربوارێکدا بووبێت.
بێ ئەوەی بچمەسەر هەڵدانەوەی لاپەڕەکان و وێستگەکانی تەمەنی ئەم دیاردە سیاسیە پرلەخەمەی مێژووی ئەمە، ئەمەوێ تەنها زەمی قسەکانم لەسەر یەك پرسی چارەنووسسازی ئەمڕۆی گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان ڕاگرم: ڕووگەی هەڵوێست و سیاسەتکردن و ئاراستەی ئێستای پارتی، بەو مێژووە یەوە، لە ئێستادا ڕووی لەکوێیە و سەرچاوەی ئەم هەڵپە و پەلەقاژە سیاسیەی ئەم قۆناغەی ئەم هێزە کۆنسەرڤاتیف بەڵام خاوەنی هێز و دەسەڵاتە زۆر و ترسناکەی کۆمەڵگای ئەمەی چیە و چۆنە؟
سەرکوت و دژی ئازادی بوون خەسڵەتی لەمێژینە و پایەداری پارتی دیموکراتی کوردستانە. بەشێکە لە شوناسی ئەو هێزە سیاسیە.
لاپەڕەکانی مێژووی پارتی بەخوێن و چەواشەکاری نووسراون. هێزێك کە مێژووی ۷۵ ساڵەی تەمەنی پڕ لە تاوانی بەرانبەر هەر دەنگێکی ئازادیخواز و خەڵکپەروەر، لەلایەن کوڕ و باوکەکەوە سەرکردایەتی کرابێت و پاوان کرابێت لەسەر خێزانێك کە خاوەنی سادەترین ئاستی هۆشیاری و ڕۆشنبیری بن و خاڵی بن لەهەر بەهایەکی مەعریفی لەهەموو بوارەکاندا وهێشتا بەمەنتیقی خێڵ و بنەماڵە و تیرە بڕوانە هەموو کایەکانی ژیان و لەپیشیشیانەوە کایەی ئاڵۆز و کێشەهەڵگری سیاسەت لە دونیای مەدریندا، ناتوانن ببن بە نوێنەری نوێگەرایی و ئازادیخوازی و مافدۆستی و مرۆڤپەروەری و دیموکراتی ت[illegible]بیی گەلەك بەتایبەتیش لەم سەردەمەدا.
بەڵام هەنگاوەکان و ئاراستە سیاسیەکانی ئێستای پارتی بەتەنها بە مێژووی ئەوان و سروشتی خێڵەکی ودژە ئازادیی سەرکردایەتیی ئەو حیزبە و بەتایبەتی ماڵی بارزانی لێکنادرێنەوە. ئەو میتۆدە بۆ ناسینی کاروکردەوەکانی ئێستای ئەم هێزە سیاسیە ڕەنگبێ تووشی گومڕاییشمان بکات.
ئەمە بەدیاریکراوی لێرەدا قسە لەسەر پارتی دیموکراتی کوردستان

ئەکەین بەو باکگراوەندەوە بەڵام لەسەروبەندی ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستویەکدا. لەسەردەمی دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت لەکوردستان و دەسەڵاتدارێتیی ئەو هێزە ناوبراوە لەژێر دەمامکی پەرلەمان و شەرعیەتی هەڵبژاردن و دیموکراتی و لەژێردروشمی یەکڕیزی ناوماڵەی کورد. لەسەردەمێکدا کە ١٨ ساڵە ڕژێمی بەعس ڕووخاوە و٢٩ ساڵە تیپەڕە ئەبێ بەسەر دامەزراندنی حکوومەتی هەرێمی کوردستاندا.

ڕەوتی تا ئێستای دەسەڵاتدارێتیی پارتی و هاوپەیمانیەتیی ئەو لەگەڵ یەکێتی و پاشان لەگەڵ گۆڕان و هەروەها هاوپەیمانیی دوورودرێژیان لەگەڵ هێزە ئیسلامیەکانی ناوخۆدا، پارتیی گەیاندووە بەئاستانەی قەیرانێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری لە کوردستاندا کە لەبەرانبەریدا تا هاتووە ڕێگە کۆنەکانی لەبەرانبەر ئەم هێزەدا تەسکتر کردۆتەوە.

نموونەکانی ئەم قەیرانەی پارتی دەرگیری بووە بەمجۆرەیە:

١/ جگە لە توێژی کادر و سەرکردە و مفتەخۆرەکانی حیزب، پارتی ئیعتیبار و پایگای لەناو جەماوەری بەرینی خەڵکدا بەتەواوی لەق بووە.

نەوتاری کوردایەتیی پڕبریق و باق، نە شین و شەپۆڵی ڕیفراندۆم و هەوڵی گوێزانەوەی ئاکامە شوومەکانی ئەو پیلانە بۆ ئەستۆی یەکێتی بەتەنها و نە هەوڵی دەمەزەردکردنەوەی گوتاری کوردایەتی لەڕێگەی قووڵکردنەوەی ئەنقەستی کێشەی مووچە و مەلەفی نەوت لەگەڵ بەغدا، هیچیان تا ئێستا نەیانتوانیوە فریای سەرکردایەتیی پارتی بکەون بە ژیاندنەوەی شین و شەپۆڵی کوردایەتی و گومڕاکردنی خەڵك و بەرهەمهێنانەوەی هەژموونیی خۆیان و شەرعیەتدان بەهەڵوەستی پارتی لەو بوارانەی پێشوودا.

٢/ گەر تا ٤ ساڵ لەوەوبەر پارتی شانازیی بەوەوە ئەکرد کە بە پێکهێنانی هەر کابینەیەك لە بەغدا ئەبوایە سەرانی هێزە سیاسیەکانی شیعە و سوونە سەرەتا بهاتنایە بۆ سەری ڕەش بۆ وەرگرتنی مۆری پشتیوانی، ئێستا بە پێچەوانەوە پارتی لای نزیکترین دۆستەکانی جارانی لە عێراقدا ئیعتیبار و بڕوا و متمانەی پێناکرێت.

٣/ لەئاستی هەرێمدا هاوپەیمانیی پارتی لەگەڵ یەکێتیی نیشتیمانی کە جەلال تاڵەبانی بە فەلتەی بەدەسهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماری عێراق بردیە ئاستێکی ستراتیجی، ئەمڕۆ شۆڕبۆتەوە بۆ ئاستێکی پڕ لەکێشەی دابەشکردنی نفووز و دەسەڵات وپارە و وابەستەیی ناوچەیی جیاوازی ئەم دوو جەمسەرەی دەسەڵات.

لەدوای لێدان لە باڵی پرۆپارتیی ناو سەرکردایەتیی یەکێتی لە کۆنگرەی چوارەوە و گەیشتنی باڵی لاهوور تاڵەبانی بۆ ترۆپکی دەسەڵات، پارتی زەربەیەکی کاریگەری خوارد و ئەو تابووری پێنجەمەی

جارانیان لەناو لووتكەی دەسەڵاتی یەكێتیدا، ك□ نارخران.

ل□س□ر ب□دواوە ئاستەنگی زۆر بۆ نفووزی پارتی لە زۆنی سەوز پەیدابوو و ئەوەش یەكڕیزیی ناو دەسەڵاتی لەرزۆك كرد و تواناكانی پارتیی شلۆق كردو□ ل□ بەرانبەر سەرجەم فایلەكانی سیاسەتی چەواشەكارانە و هەژموونگەرایی بەناوی یەكڕیزی ناو ماڵی كوردو□.

ئێستا پارتی ناتوانێ وەك جاران وەكوو نوێنەری گەلی كورد و حكوومەتی هەرێم لە بوارەكانی دیبلۆماسیی دەرەكی و پەیوەندی لەگەڵ بەغدا هەڵسوكەوت بكا و ئەوەش بواری مانۆرسازیی لێ سەندۆتەوە.

/٣ لەسەر بناغەی خاڵی پێشووش ئیتر پارتی ناتوانێ بێ كێشە وەكوو جاران پەرلەمان بكا بەسەكۆی تێپەڕاندنی مەرام و سیاسەتەكانی بەو شێوەیەی كە خۆی ئەیەوێت. ئێستا ئیتر گۆڕان و ئیسلامیەكانیش لەترسی ڕسوایی زیاتر و نەبوونی یەكدەستی لەناو خۆیان وترسی لەتوپەتبووندا، ناتوانن بەئاسانی تەسلیم ببن بەهەموو خواستەكانی پارتی و ئەوە ڕیسكێكی مەترسیدارە بۆ ئەوان بەتایبەتی لەوسەروبەنداندا كە ناڕەزایەتی و هۆشیاریی خەڵك □ولەسەرەوە ئەكات.

/٤ پاراتی لە ئاستی هەرێمی و لای ئەوروپا و ئەمریكاش وەكوو هێزێكی گوماناوی وبەچاوی ناباوەڕی و بێ متمانەیی چاوی لێئەكرێت.

سەرباری ساڵەها خۆش خزمەتی و ناردنی دەیان پەیام بۆ ئێران و دەستەمۆكردنی ئۆپۆزیسیۆنی كوردستانی ڕۆژه□ات و ڕامكردنیان وخامۆشكردنی بەرەی كوردستان ئێران لەبواری چالاكیی چەكداریی هێزە سیاسیەكانیان لە سنووری هەرێم – ئێران، هێشتا ئێران پارتیی خستۆتە ژێر دەیان جۆر لەفشاری سیاسی و دیبلۆماسی و میدیایی و لەڕێگە هاوپەیمانە شیعیەكانیەوە لە عێراقدا تەنگی زیاتر بە پارتی هەڵئەچنێت.

/٥ لەبواری زۆربەی مەلەفەكانی تری وەكوو ئاسایش، ئیدارەدانی مەلەفی نەوت، گوزەرانی خەڵك و مووچە و خزمەتگوزاریەكان، پەرلەمانی كوردستان، پەیوەندی لەگەڵ میدیا و ڕۆژنامەنووسان، سیستمی ئیدارەدانی خۆجێی و دەیان فایلی تردا، پارتی ڕووبەڕووی بارودۆخێكی قەیران بۆتەوە لەكوردستاندا كە نموونەی لە ١٥ ساڵی ڕابووردوودا كەمە.

سەرجەم ئەو ئاڵنگاریانە بەرۆكیان بە دەسەڵاتی هەرێم گرتووە و پارتیش وەكوو سووكان بەدەستی ئەو دەسەڵاتە بۆتە جێی زۆرترین ناڕەزایەتی لەناو زۆربەی خەڵكی هەرێمی كوردستاندا.

ئێستا جۆرێك لەكەشوهەوای سیاسی زاڵە بەسەر كوردستاندا كە تیایدا نە هێزی یەكەمی دەسەڵاتدار كە پارتیە ئەتوانێت بەبێ سەرئیشە درێژە بە ملهوڕیی سیاسیی خۆی بدات بێ ئەوەی بكەوێتە بەرنەفرەتی

شەقامی کوردستانی و نەخشەکێش ئامادەیی لەوەزیاتریان هەیە بۆ ملکەچکردن بۆ ئەو شێوازەی لە حوکمڕانیی تا ئێستا و گەر تا ئێستاش ملیان دابێت ئەوە لەبەر بێتواناییان بووە لەبەرانبەر لەشکری سەرکوت و کوشتاری دەسەڵاتدارێتیی حکوومەتی هەرێمدا.

تەرازووی هێزی سیاسیی نێوان خەڵك و دەسەڵات لە ئێستادا بەقازانجی دەسەڵات لاسەنگە ئەویش بەهۆی ئاستی نزمی ناڕەزایەتی خەباتی خەڵک و پەرش و بڵاوی و قەتیس مانەوەی ناڕەزایەتیەکان لە زۆنی پەرش و بڵاو و خامۆشیی هەندێ ناوچەی تر وزۆر فاکتەری دەرەکی و ناوخۆیی تر. بەڵام ئەوەی گومانی تیا نیە ئەو ڕاستیەیە کە چیتر زۆربەی خەڵك ئەم دەسەڵاتە نەك بە هی خۆی و بەرهەمی خەبات و قوربانیی خۆی ناژمێرێت بەڵکوو تینووی ئەوەیە کە لەیەکەمین وەرچەرخان و فرسەتدا و لەگەڵ هاتنەدیی ئاڵوگۆڕێکی ناوخۆیی، ناوچەیی و جیهانیدا هەڵبکوتێتە سەر ئەم دەسەڵاتە و تۆڵەی ٢٩ ساڵە تەفرەدان و چەوسانەوە و دزینی سەرخان و ژێرخانی وڵاتیان لێ بکاتەوە.

ئێستا لەڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسیەوە ئەم وڵاتە دابەش بووە بەسەر دوو بەرەدا:

یەکەمیان : بەرەی دەسەڵات و حیزبەکانیان و دەزگاکانی پاراستن و ئاسایش و سەرکوت و کۆمپانیا و هێزە مشەخۆرەکانی دەوروبەریان کە پارتی کاپتنی کەشتیی ئەم بەرەیەیە.

بەرەی دووەمیش پێکهاتووە لە ملیۆنەها خەڵکی کوردستان کە بەدەست دەیان کێشەی وەکوو هەژاری و بێکاری و بێدەرەتانی و نەبوونی مووچەوە ئەناڵێنن و لەکاتی دەربڕینی هەر ناڕەزایەتیەك و داواکردنی سادەترین مافیشیاندا ئەبن بە نیچیری دەزگا داپڵۆسێنەرەکانی پارتی و حزبەکانی تری بەشدار لەدەسەڵاتی وەکوو یەکێتی و پاکانە هێنانەوەکانی گۆڕان و درۆ ودەلەسەکانیان سەبارەت بە چاکسازی و خواستی تێکنەدانی یەکڕیزیی نیشتیمانی و دەیان جۆر دروشمی فریوکارانەی تری لەو چەشنە.

پارتی وەکوو هێزی یەکەمی دەسەڵاتدار خۆی بۆ قۆناغێکی تری دەسەڵاتی تاکلایەنە ئامادە ئەکات کە پێ ئەچێ سیما سەرەکیەکانی بەم شێوەیە بێت:

یەکەم: بە درێژەدان بە تاڵان و بڕۆی سامانی وڵات و گەر بەغدا بەدەنگی داواکاریەکانیەوە نەیات سەبارەت بە مەلەفی نەوت و مووچە، پارتی زەمینە خۆش ئەکات بۆ گەڕانەوە بۆ بژاردەی بەناو ” سەربەخۆیی ئابووری “.

پێ ئەچێت ئەوە پلانی هاوبەشی پارتی – تورکیا بێت چونکە پارتی کۆنترۆڵی بەسەر فایلی نەوتدا نەماوە و تورکیا بڕیاردەری سەرەکیی ئەو فایلەیە و پارتی دەوجامەیەکە کە تورکیا و کۆمپانیا

نەوتییەکانی هاوبەشی پارتی بەکاری دێنن لە دژی عێراق.
ئەم بژاردەیە جگە لەوەی ڕێگە بە پارتی وا دەکا ئەکا کە درێژە بەتاڵانی داهاتەکانی فرۆشتنی نەوت بدات و پەردەکانی سەرئەو فایلە پڕ لەگومانە ئەستوورتر بکات بەناوی ئاسایشی نەتەوەییەوە، لەهەمان کاتدا دەرفەتی فریودانی زیاتری بۆ ئەڕەخسێ بەناوی بەرگری لە بژیو و مووچەی خەڵک لەبەرانبەر بەغدا و دیسانەوە دروشمە بەش و فووتێکراوەکانی کوردایەتی وبەرگری لە چارەنووسی کورد دەمەزەرد ئەکاتەوە.
دووەم: بژاردەی پێشوو لەبەر ڕسوابوونی لای خەڵك و لەئەگەری شکستی پارتی بە گردکردنەوەی یەکێتی و گۆڕان لەدەوری، پێویستی بە ئاڵوگۆڕێك ئەبێ لەخەریتەی دابەشبوونی دەسەڵات لەنێوان زۆنی سەوز و زەرددا و هەروەها بردنەسەری ئاستی تاکڕەویی دەسەڵاتی پارتی و گوێنەدانی زیاتر بەو هاوپەیمانانەی.
سێیەمیش: ئەنجامدانی ئەم سیاسەتە نوێیەی پارتی هەندەی تر ناکۆکیەکانی لەگەڵ زەربەی خەڵکدا ئەباتە ئاستێکی توندتر و هەموو پردەکان لەو بوارەدا ئەپسێنێت چونکە ئیتر تەفرەدان و چەواشەکاری لەژێر دروشمی نەتەوەیی وبەرگری لە هەرێمەکە و چی و چی کارایان نامێنێت.
چوارەم: بەوجۆرە و لەسایەی دیمەنێکی سیاسیی لەوجۆرە و گۆشەگیر بوونی پارتی لە ئاستی خەڵک و هێزە سیاسیە هاوپەیمانەکانی، تەنیا بژاردەی سەرکوت و دەسەڵاتی ڕاستەوخۆی پاراستن و ئیرهابی سیاسیی ڕاستەوخۆی بۆ ئەمێنێتەوە بۆ درێژەدان بە دەسەڵاتی تاکڕەوانەی خۆی و بەرگری لەوهەموو ئیمتیازاتە دارایانەی ژێر دەستی.
زیادکردنی نفووزی تورکیا و گێچەڵ بە پەکەکە و سەرکوتی توند وتیژی هەموو دەنگێکی ئازاد و سەربەخۆ لەهەموو کوردستان و بەتایبەتی لەناوچەکانی ژێردەسەڵاتی خۆی، کە تازەترینیان دادگاییە مەهزەلەکەی هەولێر و ڕەوانەکردنی شیروان شیروانی و هاوڕێکانی بۆ کونجی زیندان و سەرجەم کەمپەینە سیاسی و میدیاییەکانی پارتی، هەنگاوەکانی یەکەمن بۆ تەداروکی پێویستیەکانی فەرمانڕەواییەکی تۆتالیتاریی ئاشکرا و دەسەڵاتی ئەمنیی بەپەردە.
پارتی چەند شانسی سەرکەوتنی لەو بژاردەیەدا هەیە هەندەش دەست ئەبات بۆ قومارێکی گەورە کە ڕەنگ بێ سەری خۆشی تیادابنێت.

عەدنان کەریم/ سیدنی
شوباتی ٢٠٢١

قەیرانی دەسەڵات لە هەرێم و ناڕەزایەتیەکانی ئێستا .. عدنان کریم

بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی نوێی شار وشارۆچکەکانی هەرێمی کوردستان بەپێی هەموو پێوەرەکان ڕەنگدانەوە وکاردانەوەیە لە بەرانبەر شکستی دەسەڵاتدارێتیی حکوومەتی هەرێمبە گشتی و بەتایبەتیش لە بواریر دابینکردنی سادەترین مافی هاووڵاتیان کە بریتیە لە دانی ئەو مووچە کەمەی کە ڕێژەیەکی زۆری خەڵک بە مەمرە ومەژی ژیانیان پێ ڕایی ئەکرد. ئێستا بۆ هەمووان دەرکەوتووە کە هیچ ڕیفۆرم و چاکسازیەک ناتوانن ئەم دەردە سەرەتانیە چارەسەر بکەن کە ناوی حکوومەتی هەرێمی کوردستانە و سەرچاوە و هۆکاری هەموو قەیرانەکانی کۆمەڵگای کوردستانە..
گەر ئەم دەسەڵاتە و هێزە پێکهێنەرەکانی ساڵانێک بە ناوی کوردایەتی و لەڕێی هەڵدانەوەی لاپەڕەی یادەوەری تاڵەکانی خەڵکی کوردستان لەسەردەمی ڕژێمی پێشوودا ئەیتوانی فریوی خەڵک بدات و ئەوە بکات بەبیانوویەک بۆ درێژەدان بە هەڵڵووشینی سامانی وڵات و سەپاندنی هەژاریەکی کەم نموونە وسیستمێکی دەسەڵاتدارێتیی مافیایی و سەرکوتگەر بەسەر خەڵکدا، ئەوا دەمێکە ئەو باوکەیان مرد و ئەو شانۆگەریە تەماشاچیی نەماوە.
(مەسەلەی کورد)، لانیکەم لە ئێستادا ، ئەو مانا و مەفهوومە سیاسیەی جارانی نەماوە لە کەلتووری سیاسیی ئێستای خەڵکی کوردستاندا. ئەمڕۆ (کوردایەتی) وەکووو چوارچێوەیەک کە هێزە ناسیونالیستەکانی وەکوو پارتی و یەکێتی مەسەڵەی کوردیان تیا پێناسەئەکرد، لای جەماوەری خەڵک وەکوو سیاسەتێک تەماشا ئەکرێ بۆ تاڵانی سامانی وڵاتەکەیان لەلایەن کۆمەڵێک مافیاوە کە لە چەند حیزبدا کۆبوونەتەوە.

کوردایەتی لە دیدی زۆرینەی خەڵکی کوردستانەوە لەمڕۆدا یانی دەسەڵاتی هەندێ بنەماڵەی سەرداری حیزبی کە لە سایەی قوربانی و تراجیدیەکانی گەلێکدا بوون بە ملیاردێر لەڕێی کردنی سیاسەت بە بازرگانیەکی سیاسی. بەواتایەکی تر ئێستا وەکوو تایبەتمەندیەکی

ئەم قەناعە کوردایەتی لە سایەی تاقیکردنەوەی تاڵی نزیکەی سی ساڵەی ئەم پەڕە سیاسیەی وڵاتدا ڕوت بۆتەوە و مکیاجەکانی دەیان ساڵەی سڕاونەتەوە و بەناوەڕۆکە ڕاستەقینەکەی خۆیەوە خۆی ئەنوێنێت: ڕووت و بیر و نەریت و بزووتنەوەیەکی سیاسیی کە نەپەرست ودژی خەڵکی کە قوربانی و یادەوەریە تراجیدیەکانی گەلی کوردی بەکار هێناوە بە گەیشتن بە دەسەڵاتێکی چەوسێنەری هاوشێوەی بکوژانی کوردی لەچەشنی بەعس.

تایبەتمەندیەکی گرنگی ئەم قەناعەی ژیانی سیاسیی کوردستانی عێراق لەژێر ئەو ڕاستییەدا خۆی حەشارداوە وبەهەڵسان لەو ڕاستییەوە زۆر لایەنەی تری ژیانی سیاسیی ئەم قەناعەمان بۆ ڕوون ئەبێتەوە. ڕسوابوونی کوردایەتی، بەو مانایەی پێشوو، بەرهەمی چالاکیی فکریی هیچ تاقمێک نیە لەناو شەقامی کوردستانی ولەڕیزی خەڵکدا. ئاکامی هۆشیاریەکی فکریی ڕووت و تاوتوێ کردن و بەراوردکاری نیە لەگەڵ تاقیکردنەوە و مێژووی وڵاتاندا، بەڵکوو ڕەنگدانەوەی تاقیکردنەوەی نزیکەی سی ساڵەی خەڵکە لەگەڵ کۆمەڵێک هێزی سیاسیدا کە هاووڵاتی و هاونیشتمانیی کوردستانیان تا سەر ئێسقان ڕووتاندونەوە و ڕەجاڵیان کردووە و گەر دەنگی ناڕەزاییشیان بەرزکردبێتەوە بەبەکرێگیراو و ئامرازی دەستی ئەم و ئەو ناوزەدکراون یان وەکوو ١٧ ی شوباتی ٢٠١١ یا وەکوو ئەم چەند ڕۆژە وەڵک وەکوو سەردەمی بەعس، لە خوێندا هەڵکێشراون و ڕۆڵەکانیان گوولەباران کراون.

گەر قەناعەکیش ئەم تاقمە سیاسیە خوێنمژ و تاڵانچیە ویستبێتیان بەناوی دیموکراسی و پەرلەمانەوە هەمان سیاسەت درێژە پێبدەن، واتە بە دەستێکی ئاورێشمین سیاسەتی تاڵان و بڕۆ و دەسەڵاتی ناشەرعیی خۆیان بپارێن، ئیتر ئەم سیناریۆیەش دەمێکە لە دیدی خەڵکەوە ڕسوا بووە. پاش فەشەلی پرۆژەی گۆڕان لە ساڵی ٢٠١٣ بەدواوە، لە ڕوانگەی خەڵکەوە پەرلەمانیش وەکوو شوێنێک بۆ دابەشکردنی دەسەڵاتی سێ حیزبی دژ بەخەڵک وشانۆیەکی فریودانی خەڵک و چەواشەکاری ودیکۆرێک بۆ شاردنەوەی هەمان سیاسەتی تاڵان و بڕۆ و سەرکوت وشوێنێکی تری سەربار بۆ بەرجەستیکردنەوەی گەندەڵی، هیچ مانایەکی تری نەماوە.

بەوپێیە خودی تێکشکانی ئابڕووی ئەو دوو دامەزراوە ماددی (واتە پەرلەمان) و مەعنەویە (واتە کوردایەتی)، مانایەکی تری نیە جگە لەقەپ بوونەوەی پەیوەندیی نێوان ئەم دوو جەمسەرەی کایەی سیاسیی وڵات، واتە دەسەڵاتداران و خەڵک، وبەدیهاتنی ئاڵوگۆڕێکی چۆنایەتیی گەورە بەسەر ئەو پەیوەندیەدا. لەو قەناعە بەدواوە، گەر خەڵک ملیشی بەدەسەڵاتی ئیئتیلافی و هاوبەشی پارتی و یەکێتی و

گەڕان دابەست، ئەوە بەیوەندیی بەوە هەیە کە خەڵک توانای بەرپەرچدانەوەی دەسەڵاتی نەبووە نەک بەهۆی بڕوای بە هیچیەک لە فریوکاری و چەواشەکاریکانی دەسەڵات.
لە قۆناغی ئێستادا و بەتایبەتیش لە دوا شکستی مانۆرە ئابڕووبەرانەکەی ڕیفراندۆمەوە، تا هاتووە شوێنەوارێک بە ئەو جەمسەرە هاوبەشە نەماوەتەوە کە دەسەڵات ئەیتوانی بەهۆیەوە، بەتایبەتی لە وەرچەرخانەکان و بەندبوونەوەی ئاستی ناڕەزایەتیی خەڵکدا، وەکوو چەکێک لە جبەخانەکەی بۆ فریودان و چەواشەکردنی خەڵکی ناڕازی بیخاتەگەڕ کە ئەویش بریتییە لە چەکی کوردایەتی . دەسەڵات بەهەموو پێکهێنەرەکانیەوە، لەڕێی سوودوەرگرتن لە دروشمی کوردایەتی و یەکڕیزی ناوماڵی کورد و یەک چارەنووسیی هەموو گەلی کورد، توانی تا چەند ساڵێک پێش ئێستا زۆرینەی خەڵک فریو بدات و بەدەیان پاساو هەم دەسەڵاتێکی ملهوڕی زۆردار بە نرخی دیموکراسی بەخەڵک بفرۆشێتەوە و هەم سامانی وڵات بکات بە گیرفانی چەند بنەماڵەی دەسڕۆیشتوودا ولە هەمان کاتیشدا سیاسەتی سک هەڵڕووشین و هەژاریەکی کەم وێنە لە جیهاندا بەسەر زۆرینەی خەڵکدا بسەپێنێت.

ئەمڕۆ ئیتر هەموو ئەو وەهمانەی ساڵانێک بەناوی چاکسازی و بەربەرەکانێ لەگەڵ گەندەڵیدا لەلایەن دەسەڵات و هێزە پێکهێنەرەکانی و میدیاکانیەوە بڵاوئەکرانەوە، بوون بە بڵقی سەرئاو. دەسەڵات نەک هیچ جۆرە چاکسازیەکی لە سیستەمی ئابووری ولە بواری بودجە و سیستەمی خەرجی و داهاتەکاندا نەکردووە، بەڵکوو ڕێک پێچەوانەکەی ڕاستە وبەئاشکرا درێژەی بە تاڵانیی سامانی وڵات داوە کە دواترین نموونەکانی ڕاگەیاندنی قەرزاریی ۲۸ بلیۆنی بوو لە زمانی مەسروور بارزانیەوە.
چەندین ساڵە سەرەڕای ئەوداهاتانەی ناوخۆ کە پێک دێت لە نرخی فرۆشتنی ڕۆژانەی ٥٠٠ هەزار بەرمیل نەوتی ئاشکرا لە چوارچێوەی ڕێکەوتنە پەنجا ساڵیەکەی سەرانی دەسەڵات لەگەڵ تورکیا و سەدان هەزار بەرمیلی قاچاخ و داهاتی ملیار دۆلاریی گومرک و خاڵە سنووریەکان و هەروەها ئەو بڕە زۆرانەی پارە کە لە بەغداوە هاتوون، جگە لە دەیان بابی تری داهاتی ناوخۆی وەک ڕسووم و باج وداهاتی کۆمپانیا و دائیرەکان، کەچی مووچەی هاووڵاتیان نزیک بەتەوە لە ئاستی بڕینی یەکجاری و بەو پێیەش ئیفلیج بوونی بازار و سەرجەم پرۆسەی چالاکیی ئابووری و کار و ژیان زۆرینەی هاووڵاتیانی کوردستان.

بەپێی هەموو پێوەرە ئابووریەکان و شایەدیی دەیان جاری چەندین

ئەندام پەرلەمان، داهاتی ناوخۆی کوردستان بەبێ هاتنی یەک دیناریش لە بەغداوە ئەتوانێت مووچەی کارمەندان و گشت مووچەخۆرانی کوردستان بە ستانداردی پێش ساڵی ٢٠١٤ دابین بکات. جگە لەوە، هەموو کەسێک ئەو ڕاستییە باش ئەزانێت کە حکوومەتی هەرێم بۆیە پابەند نابێت بە ڕێککەوتنە دووقۆڵییەکەی لەگەڵ بەغدا چونکە لە ئەستادا قازانجی زیاتر ئەچێتە حسابی کۆمپانیاکانی خۆیانەوە.
پابەندبوون بەو ڕێککەوتنە لەگەڵ بەغدا بواری دزی و تاڵانیی سەکووچکەی دەسەڵات کەم ئەکاتەوە بۆیە بە کردەیەکی ماتماتیکیی سادە وبەراوردکردنێکی سادەی قازانج و زیان بە سەرانی دەسەڵات، ئەوان ڕێگەی پابەند نەبوون بە ڕێککەوتن لەگەڵ بەغدا هەڵئەبژێرن و بەوەش تاوانی بڕینی مووچە ئەخەنە ئەستۆی حکوومەتی ناوەندی و کەڵکێک موزایەدەی کوردایەتی و درۆ و دەلەسەی شەڕ لە پێناوی مووچەی خەڵکیشی پێوە ئەکەن.
ئەستا لەدوای پەسەندکردنی یاسای قەرز لە پەرلەمانی عێراق و هەڵوەستی تووندی زۆربەی فراکسیۆنە عێراقییەکان بەرانبەر بە حکوومەتی هەرێم و سیاسەتی دەستی دەستی پێکردن لە لایەک و تەقینەوەی ناڕەزایەتیی خەڵکی کوردستان لە لایەکی ترەوە، بواری مانۆڕ لەبەردەم دەسەڵاتەکەی ماڵی بارزانی و هەردوو هاوپەیمانەکەی تەسکتر بۆتەوە. بۆیە سەرانی ئیئتیلافی پارتی و یەکێتی و گۆڕان لەبەرانبەر ئەو ئەزمەیەدا کە تێیکەوتوون خەریکی داشتنی پلانێکی نوێ و تاقیکردنەوەی مانۆڕێکی ترن کە پێئەچێ ئەڵقەکانی ئەم جەمسەرانە پێکهاتبێت:

یەکەم: دەسەڵات جارێکی تر وگەڕ لەڕێی سەرکوتەوە ئەم زنجیرە ناڕەزایەتییەی بە خامۆش نەکرێتەوە، بە ئارامکردنەوەی خەڵک بەڵێنە کۆنەکانی لەگەڵ بەغدا زیندوو ئەکاتەوە تا ئومێدی چاری مووچە لای هاووڵاتیانی هەرێم ببووژێنێتەوە و لەوەشەوە خۆپیشاندانەکان بەلاوە پێبکات یا تووشی چەند دەستە و بەرەیی بکات.
چالاککردنەوەی هێڵی گفتوگۆی هەولێر – بەغدا تەنیا مانۆڕێکی پارتییە بۆ خۆقوتارکردن لە هەر سێ فشاری یەکێتی و گۆڕان، فشاری هەڵسانی جەماوەری و فشاری حکوومەتی ناوەندی.
شانسی سەرکەوتنی ئەم مانۆڕە ئەمجارە لەگشت کاتێکی پێشووتر کەمترە ونە جەماوەری ناڕازی و نە حکوومەتی ناوەند بڕوایان بە بەڵێنەکانی پارتی نییە وەکوو بڕیاردەری سەرەکیی دەسەڵات و خاوەنی سەرەکیی ئەم مانۆڕە.
ئەم ڕێگەیە تاقیکراوەتەوە و پارتی بەدەستی ئنقەست لە ٢٠١٤ بەدواوە شکستی بە پێنج ڕێککەوتن هێناوە لەگەڵ بەغدا. جگە لەوەش

زەربەی ئاماژەکانیش نیشاندەری ئەوەن کە مەسەلەکە لەدەستی پارتیشدا نەماوە و تورکیا بڕیاردەری ئەسڵیی پشتی پەردەیە لە مەلەفی نەوتدا.

دووەمین کارتی دەسەڵات بۆ ئەندازیاریی پارتی بریتیە لە تووندکردنەوەی پەیوەندیەکانی سێ کوچکەی دەسەڵات و وادارکردنی یەکێتی و گۆڕان بە گرتنەئەستۆی بەشی زیاتری لێپرسراوەتی لە قەیرانەکاندا و تووندکردنەوەی برغووەکانی دەزگای شەق و شەی دەسەڵات لەم ڕێگەیەوە لەبەرانبەر بەخشینی شیرینی و ئیمتیازاتی زیاتر بە گۆڕان و یەکێتی و ئارامکردنەوەی گلەییەکانیان و بژاردنەوەی بەشەکانیان لەو بوارەدا. گلەییەکانی گۆڕان و یەکێتی لەوەدا کورت ئەبنەوە کە پارتی جومگەکانی دەسەڵاتی زەوتکردووە، بەشی شیاوی پۆستی بەوان نەداوە، تاکڕەوانە و بە ئەوان بڕیار ئەدا، مەلەفە ستراتیجیەکانی وەکوو نەوت و هاوچەشنەکانی کۆنترۆڵ کردووە و .... تاد. ئەو فایلانە هەمیشە پارتی لای خۆی گلی داونەتەوە بە بەکارهێنانیان وەکوو ئامرازی فشار و سات و سەودا و ڕاگرتنی باڵانس و گەمەی دەسەڵات لە بەرانبەر یەکێتی و گۆڕاندا وتا ئێستاش سەرکەوتوانە لەو گەمانە هاتەتە دەر.

سێیەم: فایلێکی تری دەسەڵات بە کاتی قەیرانە گشتیەکان سیناریۆی حکوومەتی بنکە فراوانە. ئەو هێزانەی لە حکوومەتی ئێستای مەسرووردا بەشدار نین ، یەکگرتووو و کۆمەڵ ونەوەی نوێ و شیوعی و چەند لایەنی بچووکی تر، هەم لە قۆناغەکانی تردا ڕۆڵی دارشەقی ئەم دەسەڵاتەیان گێڕاوە و لە بنیاتنانی ئەم دەسەڵاتەدا بەشداربوون، هەمیشە هەڵوێستەکانیان لەبەرانبەر کابینەی ئێستادا لە ووردە گلەیی و ئامۆژگاریی دەستانە تێنەپەڕیوە. بەو مانایە ئەمانیش لە دیدی دەسەڵاتەوە هێزی ئیحتیاتی ئەم دەسەڵاتە و زەخیرەی جبەخانەکەی ئەون کە ئەکرێ لەکاتی پێویستدا وەکوو دەسکەش بەکاربهێنرێنەوە بە ئارامکردنەوەی تووڕەیی خەڵک و ڕازاندنەوەی دیکۆرەکەی دەسەڵات. هەر بۆیەش بەهوودە نییە کە خەڵکی تووڕە و ناڕازی بنکەوبارەگاکانی ئەوانیش بێبەش ناکات لە پەلامار و نەفرەتی خۆی.

چوار: کە قەیران بەردەرگا بە هێزە پێکهێنەرەکانی دەسەڵات ئەگرێ ئەوان لەناو خۆشیاندا ئەکەونە پاشقولگرتن لەیەکتری. پارتی ئەیەوێ بە وریاییەوە زەنی زەرد بکا بە زبڵدانێک بە فڕێدانی ئەو قەیرانانەی دەسەڵات کە خۆی بەرهەمهێنی یەکەم و هەروەها سوودمەنی یەکەمیشە لێی. لەولاشەوە یەکێتی و گۆڕان کە بە بەرچاویانەوە هێزە ئەمنیەکانی زۆنەکەی ژێر دەسەڵاتیان خەڵکی ناڕازی لەگەماوی خوێندا

نووقم ئەکەن، موزایەدەکی دیموکراسی و ئازاری پەرستی بەسەر پارتیدا ئەکەن و خوێنی ڕژاوی خەڵک بەدەست هێزە ئەمنیەکانی ژێردەسەڵاتیانەوە ئەکەن بە بابەتی لاف و گزافی ئازادیی ڕادەربڕن لە زۆنی سەوز و ئەوە ئەدەن بەچاوی پارتیدا.
ئەو گەمە قێزەونە شتێک نیە جگە لە پاشقولگرتن و ئێسک شکاندنی یەکتر بۆ دەسکەوتنی بەشی زیاتر لە دەسەڵات و پۆست و سامانی دزراوی وڵاتەکە.
پارتی لەو ڕووەوە لە مەوقعیەتێکی تایبەتدایە. لەلایەکەوە بەزەبری ئاگر و ئاسن و چاوترساندن تا ئێستا ئارامیەکی شەق و شڕی لەزۆنی زەرد بەرقەرار کردووە و ئەیەوێ وا بنوێنێت کە ئەم قەیرانە تایبەتە بە زۆنی زەرد و لەولاشەوە دەیان ژووری عەمەلیاتی خستۆتە گەڕ تا ئاگری ئەو ناڕەزایەتیانە نەپەڕێتەوە بۆ زۆنی زەرد.
پارتی زۆر باش ئەزانێت کە دەسەڵاتەکەی لەسەر بورکانێک لە ڕق و تووڕەیی پەنگەوەخواردووی خەڵک ڕاوەستاوە. گەر ناڕەزایەتیە بەردەوامەکانی سلێمانی و گەرمیان تەنفیسێکیان بۆ ئەو ڕقە پەنگەوەخواردووەی خەڵک پێکھێنا بێت، ئەوا ڕقی ئەستووری پەنگەوەخواردووی جەماوەری بادینان و هەولێر گەر بتەقێتەوە هیچ بەڵێن و مانۆرێک داینامرکێنێتەوە.

پێنج: درێژەی بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ئێستا و ڕادیکال بوون و فراوان بوونەوەی وبوونی بە فاکتەری بڕیاردەری سەرەکی لە دیاریکردنی چارەنووسی قەیرانی ئێستای دەسەڵاتدا، دەرگا بەسەر زۆر ئەگەردا ئەکاتەوە.
هەم چالاک کردنەوەی پلانی لامەرکەزیەکەی سەرانی زۆنی سەوز و هەم دابەشکردنەوەی دوو ئیدارەیی دەسەڵات و هەم ڕێکەوتنی جیاجیای هەردوولا لەگەڵ بەغدا و هەم لەهەمووشی گرنگتر پەنابردنی هاوبەشی هێزەپێکھێنەرەکانی دەسەڵاتی هەرێم بۆ بژاردەی سەرکووتی سەرتاسەری و شەڕی سەرانسەری لە بەرانبەر خرۆشانی جەماوەریی خەڵکدا، بەکراوەیی ئەهێڵێتەوە.

هەموو سەرە داوەکانی قەیرانەکەی دەسەڵاتیش ئەچنەوە سەر یەک گرێێ سەرەکی: ئایا بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ڕەوای ئێستا ئەتوانێ بەسەرکەوتوویی پێ بنێتە هەنگاوی دووم ،؟ ئایا سنوورەکانی زۆنی سەوز و زەرد چۆن لەڕێی سەرتاسەریکردنەوەی ناڕەزایەتیی ئێستاوە پووچەڵ ئەکرێنەوە و یەکپارچەیی جوغرافی و سیاسیی کوردستان لە پاشماوەی ئەم دوو هێزەی دەسەڵات پاک ئەکرێتەوە؟ ئایا تەفاعولاتەکانی ئەم بزووتنەوەیە چوارچێوەیەکی گونجاوی داینامیک

وبزەو بە ڕێکخستنی خۆی ئەدۆزێتەوە؟ هەماهەنگیی شار و شارۆچکەکان دەستەبەر ئەکات؟ داخوازی و ئامانجی خۆی و شێوازەکانی گەیشن پێیان جەم و جۆرئەکات؟ لەوکاتەدا خرۆشی شۆڕشگێڕانی خۆی ئەباتەسەر لەهەمان کاتدا خۆی دوورئەگرێ لەسەرچڵیی ئەکوژم ئەبەم و کاری پەرچەکرداری فەناتیک؟ ناوماڵی خۆی دوورئەگرێت لە ئایدیۆلۆجیای توند و تیژ و نایەڵێت حەوشە و ماڵەکەی بکرێ بە مەیدانی تەکفیر و تەحریم؟ لەهەمووشی گرنگتر چۆن ڕایەڵەکانی پەیوندی و خەباتی هاوبەش لەگەڵ بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی شارەکانی عێراق بەرقەرار ئەکا و ئەیکات بە سەرچاوەیەکی هێز بۆ خۆی؟
دەیان خولیا و ترس و دڵەڕاوکێ تێکەڵ بە چارەنووس و هەنگاوەکانی ڕاپەڕین و بزووتنەوە ناڕەزایەتیە جەماوەریەکان ئەبن.

هەرچەن وتاری دژە عروبی لە خۆپیشاندانەکانی بەهاری عەرەبیدا گەر بە تەنیا بیگری نیشاندەری مۆدێلێکی تازەی هۆشیاریی لاوانی چەندین وڵات بوون کە بزووتنەوە عروبیکان زووخاویان کردبوو بەگەروویاندا، بەڵام دواتر ئەو بزووتنەوانە بوون بە خۆراکی ئیخوان موسلمین و هێزە توندڕەوە ئیسلامیەکان کە لە زۆر ووڵات بەکارەسات کۆتایی هات و ستەمکارێکی ڕسوای گۆڕی بە ستەمکارێکی تر بە سیمایەکی دەستانی درەیینەوە، بەهەمان چەشنیش نابێ شکاندنی تەوقی کوردایەتی وەکوو ئایدیۆلۆجیی فەرمیی دەسەڵاتی کوردی بکرێ بە دەستاوێزی هیچ بزووتنەوە وئایدیۆلۆجیەکی فریودەری تر.
بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ڕەوا و بەرهەقی خەڵکی کوردستان لە دژی دەسەڵاتی چەتە و تاوانباری هێزەکانی کوردایەتی تانها ئومێد و ڕێگەی ڕزگاریی ملیۆنەها خەڵکە لە دەست ئەم دەسەڵاتە چەوسێنەرە.
ئەم بزووتنەوەیە هەنگاوی یەکەمی خۆی سەرکەتووانە دەسپێکردووە بەڵام ڕێیەکی درێژیشی لەبەردەمدایە. خاڵی هەرە بەهێزی تا ئێستای ئەم ناڕەزایەتیانە ئەوەیە کە وەکوو زمانحاڵەی زۆربەی خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان دەسەڵاتدارێتیی هێزەکانی سی ساڵ تا ئێستا بە هۆکاری سەرەکیی بەدبەختیەکانی خۆی ئەزانێت و بە زمانێکی پاراو پێداگری لەسەر نەمانی سەرجەم پایەکانی ئەم دەسەڵاتە ئەکاتەوە.
درێژە پێدان و تەفاعولاتەکانی لەمەودوای بزووتنەوەی جەماوەریی ئێستای کوردستان کە سنووری عەقڵی ئیسڵاحگەرا و وەهمی چاککردنی دەسەڵاتی ئێستا تێپەڕاندووە، ئەتوانێ بە چاوساغی و عەقڵێکی کراوە، پێ بنێتە هەنگاوەکانی داهاتووی و ئاسۆی سەرکەوتنی دوورمەوداشی بدۆزێتەوە.

عدنان کریم

دراگۆن و کاوبۆی،”ململانێی نێوان چین و ئەمریکا وەکوو دوو مۆدێلی سەرمایەداری “

عدنان کریم / سیدنی

شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری (کاپیتاڵیزم) سیستمی زاڵی تاقانەی جیهانی ئەمڕۆیە. پەیوەندیە کۆمەڵایەتی وسیاسیەکانیش ڕەنگدانەوەی هەمان ڕاستین. جیاوازیی شێوەکانی ئەو سیستمە واتە بازاڕی ئازاد وموڵکداریەتیی تایبەت یا کۆنترۆڵکردنی بەشێك یاخود بەشی زۆری مڵکداریەتیی سەرمایە لەلایەن دەوڵەتەوە ، ئەو بنەما نەگۆڕەی پێشوو ناباتە ژێر گومان یاخود پرسیارەوە. لێرەدا قازانج نەك سوودبەخشیی بەرهەم بۆ مەرۆق مەتیقی پرۆسەی بەرهەمهێنانە. لە شۆڕشی پیشەسازی بەدواوە هیچکات هێندەی ئێستا پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی بەمجۆرە مۆرکی زاڵی سەرمایەداریانەی بەخۆوە نەدیتووە.

لەنێوان ساڵانی 1917 _ 1989 هەژیموونیی (الهیمنة) سەرمایەداری وەکوو شێوازی باو وڕێتینی ڕێکخستنی پرۆسەی بەرهەمهێنان ، کەلێن و درزێکی گەورەی تێکەوت بەهۆی هەڵگیرسانی شۆڕشی سۆسیالیستیی ڕووسیاوە.

ئەو دابەشبوونەی ئابووریی جیهان ، لە 1945 بەدواوەو بەهۆی فراوانبوونەوەی سیستمی سۆسیالیستی و دابەشبوونی جیهان بۆ دوو ئۆردوگای سۆسیالیستی و سەرمایەداریەوە تەکانێکی گەورەتری بەخۆیەوە بینی. ساڵانی نێوان 1917 _1989 ناسراوە بە قۆناغی تووندبوونەوەی ململانێی نێوان هەردوو مۆدێلی سەرمایەداری و سۆسیالیستی کە شێوازی بەرهەمهێنان و ناکۆکیی نێوان ئەو دوو مۆدێلە بناغەی سەرجەم بوارەکانی تری ململانێی سیاسی وئایدیۆلۆجی و دیبلۆماسی و سەربازیی پێکئەهێنا. لەم قۆناغەدا بلۆکی سۆسیالیستی بوو بە مۆدێلی چەسپاو لەناو 3/1 ی دانیشتوانی گۆی زەویدا.

ساڵی 1989 سیستمی سۆسیالیستی بە تەواوی شکستی هێنا و ڕووخانێکی دراماتیکیی تووشبوو. تا ئەوسەردەمە لە ئەدەبیاتی سیاسیدا ، ئەو قوناغە بەوە پێناسە ئەکرا کە سەردەمی ململانێ و کێبەرکێی نێوان سۆسیالزم و سەرمایەداری تایبەتمەندیی زاڵی هەموو جیهانە، بەڵام بەدوای ڕووخانی ئەردوگای سۆسیالیستی ، جارێکی تر سەرمایەداری ئەبێتەوە بە سیستمی تاقانە و بێ ڕەقیبی ئابووری وکۆمەڵایەتیی جیهان.
بەڵام زاڵبوونەوەی سەرلەنوێی سەرمایەداری وەکوو تەنیا مۆدێلی زاڵ لە جیهاندا بەمانای کۆتایی یا بنبڕبوونی قەیران و کێشەی ئەم مۆدێلی بەرهەمهێنان و سەرجەم ئەو سیستمە نیە و نەبووە. هەر ئێستا لە مەڵبەندەکانی توێژینەوە و تینکتانکەکانی Think Tanks ڕۆژئاوادا زووزوو گوێبیستی کۆمێنتی لە چەشنی قۆناغی دوایی سەرمایەداری Late Capitalism وتەنانەت جۆرێك لە هاتنەوەئارای لەبرێ و لەوەی سۆسیالزم ئەبین.

گەرچی سەرمایەداریەداری و قەیران دووانەیەکی لێکدانەبڕاون کە دواترینیان قەیرانی 2008 بوو کە شێوازی ڕکوودی ئابووریی بەخۆوە گرتEconomic Recession بەڵام ئەوەی دیار و لە ئایندەی نزیکیشدا شیاوی پێشبینی بێت بریتیە لەو ڕاستیەی کە کاپیتاڵیزم بەگشتی لە ئێستادا لە هیچ لایەکەوە ڕووبەڕووی هەڕەشە یا مەترسیی گەورە وبەتایبەتی ڕووبەڕووی هەڕەشەیەکی وجوودی نابێتەوە ولە دنیای ئەمڕۆدا مونافیس و ڕەقیبێك لەمەیدانی کێبەرکێ لەگەڵ سەرمایەداری لە مەیدانەدا نابینرێت گەر تووشی پێتای ڕیتۆریکی (ڕستەی شۆڕشگێڕانە) نەبووبێتین.
بەپێچەوانەی ئەوەوە لە ئەمڕۆدا مەتوەی ئاڵوگۆڕەکانی سیستمی سەرمایەداری لەشوێنێکی تردا بەرجەستە بێتەوە کە ئەویش بریتیە لە ململانێی ناوخۆیی لە نێوان ووڵاتانی سەرمایەداریی ئەمڕۆ و بەدیاریکراویش لە نێوان هەردوو مۆدیلی سەرمایەداریی ئەمریکی و چینی کە لە دنیای ئەمڕۆدا شانیان لەیەك گیرکردووە. ئەم ململانێیە خەسڵەتێکی جەوهەریی سیستمی سەرمایەداریی ئەم قۆناغەیە و هەموو ناکۆکی و ململانێکانی تری ئەم سیستمەی خستۆتەلاوە و کاریگەریی تووندی لەسەریان داناوە.
من لێرەدا مەبەستم نیە بچمە ناو ووردەکاریەکانی سیستمی کۆمەڵایەتی و سیاسیی زاڵ لە چیندا و تەنیا مەبەستم شیوازی ڕێکخستنی بەرهەمهینانی کۆمەڵایەتی و ئابووریی ئەو ووڵاتەیە وەکوو مۆدێلێکی جیاواز لە شێوازی بەرهەمهێنانی کلاسیکیی سەرمایەداریی هاوچەرخ کە نموونەکەی زیاتر لە ڕۆژئاوادا گیرساوەتەوە.

جیاوازیی نێوان ئەم دوو مۆدێلەی گەشەی سەرمایەداری تەنیا لەبواری ئابووریدا پەنگناخواتەوە بەڵکوو پەلی هاویشتووە بۆ سەرجەم کایە کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتوورییەکان.

ماتۆڕی ناوەکیی مۆدیلی سەرمایەداریی ڕۆژئاوا بریتییە لە ئابووری و مڵکدارییەتیی کەرتی تایبەتی Private Sector هەرچی مۆدێلی سەرمایەداریی چینییە لەسەر بناغەی ڕۆڵی سەرەکیی و جێگەی پێشەنگی دەوڵەت لەبواری بەرهەمهێنان و پلاندانان و سەرجەم ژیانی ئابووریدا ڕاوەستاوە.

ناوهێنانی ئەوەی دووەم بە مۆدێلی چینی نابێ ئەو ڕاستییە پەردەپۆش بکات کە مۆدێلی ئابووریی ناوبراو لە زۆر شوێنی تری جیهانیش بالادەستیەکی بەرچاوی هەیە وەکوو ڤێتنام ، ڤەنزویلا، سەنگاپور ، ڕووسیا ، ئازەربایجان ، جەزائیر ، ڕواندا ، ئەسیوبیا و میسر و زۆر وڵاتی تر.

خاسیەتی جەوهەریی مۆدێلی ئابووریی چینی لەوەدا بەرجەستە ئەبێتەوە کە دەوڵەت وەکوو کیانێکی سیاسی هەم ڕۆڵی ئەندازیار و پلاندانەری هەموو کایە و کەرتە ئابوورییەکان و هەم کەرتی سەرمایەی ژێردەسەڵاتی دەوڵەت کاریگەرترین ، بەهێزترین و ستراتیجیترین بەشی ئابووری و بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی لەخۆیان ئەگرن و ڕۆڵی ماتۆڕ و دڵی زیندووی سەرجەم بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی ئەبینێت گەرچی لە چینی هاوچەرخدا ڕێژە و قەبارەی ئابوورییەك کە لەلایەن سەرمایەی کەرتی تایبەتەوە مولکداری ئەکرێت ڕوو لە زیادبوون بووە.

ئەمڕۆ هەردوو مۆدیلی ئابووریی ناوبراو لەپانایی جیهاندا هەیمەنەیان کردەتەسەر کۆمەڵگای مرۆیی جگە لەسەرمایەداریی ڕەیعی کە بەسەر هەردوو مۆدیلەکەدا دابەش بووە وەکوو نموونەکانی لە ئیماراتی عەرەبی ، سعوودیە ، ئێران ، نایجیریا و زۆر وڵاتی تردا دەبینرێت.

شێوازەکان و ئامرازەکان ململانێ (منافسة) لە نێوان ئەم دوو مۆدێلەدا هەمان شێواز و ئامرازەکانی ململانێی نێوان بلۆکی سەرمایەداری و کۆمەنیستیی پێشوو نین. ئامانجەکانی پشت ئەم ململانێیەی ئەمڕۆی نێوان ئەم دوو بلۆکەی سەرمایەداریی جیهانیش جیاوازن لەوانەی پێشووتر. بەڵام ئەوەی گومانی تیا نییە ئەو ڕاستییە کە ململانێی Competition نێوان ئەم دوو مۆدێلە ،کە یەك ناوەڕۆکی هاوبەش و دوو فۆرمی جیاوازیان هەیە ، ڕۆڵی سەرەکی دەبینن لە نەخشاندنی بارودۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئێستا و داهاتووی نزیکی دونیای ئەمڕۆ و هەر ئێستا سەرتاپای جیهانیان کردووە بە گۆڕەپانی ململانێیەکی گەورە و بەهێز.

گرنگترین خاسیەتەکانی دراگۆنی چینی Chinese Dragon

ئابووری زەبەلاحی چینی ئەمڕۆ قەرزارباری ئەو ڕیفۆرمە ئابوورییە بنەڕەتییە کە لە ساڵی 1977 دا لەسەر دەستی دینگ سیاو پینگ دەست پێکرد. لە ساڵی 1978 دا دەوڵەت و کەرتی گشتی خاوەنی ١٠٠٪ قەبارەی گشتیی ئابووری ووڵات بوو و مڵکایەتیی تایبەت لە بوارەکانی پیشەسازی، کشتوکاڵ ، بازرگانی (دەرەکی و ناوخۆیی) لە ئاستی سفردا بوو. لە ساڵی 2019 ئەو ڕێژەیە ئاڵوگۆڕێکی ژێرخانیی گەورەی بەسەردا دێت بەجۆرێك دەوڵەت تەنها خاوەندارێتیی 20 ٪ ی لەدەستدا ماوەتەوە و 80 ٪ ی بەرهەمهێنانی ئابووری بە گشتی لەژێر دەستی کەرتی تایبەتدا ئەنجام ئەدرێت.

تا ساڵانی کۆتایی هەشتاکانی سەدەی بیستەم دەوڵەت خاوەندارێتیی زۆربەی ئابووریی ووڵاتی ئەکرد و ڕێژەی کەرتی تایبەتی و ڕۆڵی لە چالاکیی ئابووریدا لاواز بوو. لەسەرووی ماشینی دەوڵەتیشەوە حیزبی کۆمۆنیستی چین و بیرۆکراتیەتی حیزبی دەسەڵاتی ڕەهای هەبوو وەکوو ماشینی سەرەکیی کۆنترۆڵکردن وپلاندانانی پرۆسەی گەشەی ئابووری.

بەدوای ڕووخانی ئۆردووگای سۆسیالیستیی سۆڤیاتیدا بارودۆخی چین و لەنێویشیاندا ئەو هاوکێشەیەی پێشوو ئاڵوگۆڕی قووڵی بەسەرداهات. دەوڵەت و حیزب دووەمین پرۆژەی ڕیفۆرمی ئابووریان خستە بواری جێبەجێکردنەوە بە بەرەنگاربوونەوەی ئەو بارودۆخە سیاسی و ئابووری و فکرییەی کە بەشوێن ڕووخانی بلۆکی سۆسیالیستی و جیهانی تاك قوتبی و نیزامی نوێی جیهانیدا هاتبوونە ئاراوە. ئەم پرۆژەی چاکسازییە زۆر فراوانتر بوو لەوەی کە دینگ سیاو پینگ لە کۆتایی حەفتاکاندا لەدوای مەرگی ماوتسیتۆنگ پیادەی کرد.

تایبەتمەندیی سەرەکیی ڕیفۆرمی ئەم قۆناغە بریتی بوو لە پێدانی ئیمتیازات وبواری زیاتر بە کەرتی تایبەتی و فراوانکردنەوەی بواری زۆرتر بە مڵکداریەتی و سەرمایەگوزاریی ناوخۆیی و دەرەکی و سەدان یاسا و پرۆژە بە ئاسانکردنی ئەو پرۆسەیە پەسەندکران بێئەوەی هیچ پاشەکشەیەك بکرێت لە بواری ماهیەتی سیاسیی سیستەمی دەسەڵاتداردا.

لەدرێژەی ئەم ئاڵوگۆڕانەدا و بە یەکەمینجار توێژی ئیلیتی کەرتی ئابووری تایبەت سەری هەڵدا وگەرچی لەچاو بیرۆکراتیەتی حیزبیی دەسەڵاتداردا خاوەنی پایگایەکی سیاسیی ئەوتۆ نەبوو بەڵام ڕۆژ بەڕۆژ ئەم توێژە کۆمەڵایەتییە نوێیە ئەبوو بەخاوەنی پایگایەکی ئابووری و پاشان کۆمەڵایەتیی بەهێزتر و فراوانتر. ئیتر دیاردەکانی ئابووریی سەرمایەداری و کاریگەرییە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو بێکاری و هەڵئاوسان و قووڵبوونەوەی جیاوازیی چینایەتی و گرانی و گەڕدانەوەی بەهای بازاڕ و شتومەك بە میکانیزمی ڕاستەوخۆی بازاڕەوە بوون بەدیاردەی بەرینی ناو کۆمەڵگای چین بە تایبەتی

لەسەدەی نوێ بەدواوە. بە پێی پێوەری Coefficient Gini کە تایبەتە بە پێوانەکردنی نایەکسانی لە بواری دابەشکردنی داهاتدا و بە نیشاندانی ئاستی یەکسانی لەداهاتەکاندا لەنێوان ساڵانی 1985 – 2010 دا ڕێژەکە لە 0.30 ەوە بازیدا بۆ 0.50 وبەوجۆرە ڕادەی نایەکسانی لەدابەشکردنی داهات و سامانی نیشتیمانیدا لە چین کەوتە دوای ئەمریکا و بوو بە هاوتای وڵاتانی ئەمریکای لاتینی.

شایانی بەبیرهێنانەوەیە کە ئەو ئاڵوگۆڕانە لە پایگای هەردوو کەرتی تایبەتدا کە ئاشکرا بەقازانجی بەهێزبوونی سەرمایەی کەرتی تایبەتە هاوتا نەبووە لەگەڵ هیچ ئاڵوگۆڕێك لە هیژیمۆنی (هیمنة) ی دەوڵەت و سیستمی تاك حیزبی و ئیدارەی بیرۆکراتی لە وڵاتدا. هەشتا و سەرباری ئەو ئاڵوگۆڕانە بونیەویانە لە بنەمای ئابووریی چیندا ، دەسەڵاتی سیاسی درێژە بە مۆدێلی ئۆتۆریتاریان Authoritarian ئەدات و نە هەڵبژاردنی ئازاد و نە ئازادیی دەربڕین بەمانا دیموکراسیە ڕۆژئاواییەکەی و نە ئازادیی چاپەمەنی و سیستمی چەند حیزبی و ....تاد لەو وڵاتەدا بوونیان نیە.
مۆدیلی گەشەی کەم وێنەی ئابووری چین لەسایەی دەسەڵاتێکی ئۆتۆریتاریدا ، بەو خەسڵەتە سیاسیانەوە کە ئاماژەی پێدرا ، ئەو تیۆرییە دێرینەی فکری سیاسیی لیبرالیزمی پووچەڵکردەوە کە پێیوابوو تەنها دیموکراسیی لیبرالی ئەتوانێ بەباشترین شێوە پێویستیەکانی گەشەی سەرمایەداری دابین بکات.

بەو مانایە بوونی ناکۆکیەکی گەورە لە کارکردی ئابووریی چیندا بووە بە ڕاستیەکی زەق کە بریتیە لەوەی لەلایەکەوە پایگای چین لەئاستی جیهاندا هەرچی دێ بەهێزتر بووە و بە پێی پێوانەی ڕەها و ڕێژەیش بەشی ئەم وڵاتە وەکوو زلهێزێکی زەبەلاح لە ئابووریی جیهانیدا زۆر زیادی کردووە بەڵام ڕێژەی نایەکسانی لەناوخۆی وڵاتەکەدا شانبەشانی ئەوە زیادی کردووە و بەشی زیاتری داهات و سامانی کۆمەڵایەتی بەر کەمینە و ئیلیتی سەرمایەداریی نوێی کەرتی تایبەت کەوتووە. ئەوە لەڕواڵەتدا ڕووتەکی ناکۆك بەیەك نیشان ئەدا بەڵام لەڕاستیدا یەکێك لە هۆکارە سەرەکیەکانی گەشانی چین بەو زلهێز و دراگۆنە زەبەلاحە ئابوورییە جیهانیە ئەگێڕێتەوە بۆ هەمان خەسڵەتی ناکۆکی کارکردی گەشەی ئابووری ئەو وڵاتە کە ئەویش بوونی هێزی کاری هەرزانی سەدان ملیۆنیی چینە ،کە جگە لە هیندستان ، هیچ ئابووریەکی گەورەی جیهانی بەئەندازەی ئەو لێی بەهرەمەند نیە و سەرچاوەی بەلێشاوی قازانج وهۆکارێك و پێشمەرجێکی ئەو گەشە کەموێنە مێژووییەیە.

بەڵام ڕەوتی نایەکسانی بەردەوامی دابەشکردنی داهات و سامانی کۆمەڵایەتی لەسایەی سەرمایەداریی مۆدێلی چینیدا دیاردەیەکی ڕێژەییە هەر بەیەش ڕادەی هەژاری بەپێچەوانەوە لە پاشەکشەدایە و ئاستی گوزەرانی گشتیی خەڵك و چینی کەمدەرامەتیش زۆر ڕووی لەسەربووە. ئەو ڕەوتە ناکۆکانەی پرۆسەی گەشەی ئابووریی چین خۆشی و لەهەمانکاتدا جۆرێك لە ئاشتەوایی چینایەتی و کۆمەڵایەتیی بەرهەمهێناوە و تیگەیشتن لەو دیاردەیە یارمەتیدەرە بۆ دەرککردنی ئەو ئارامیە سیاسیە کەم وێنەیەش کە کۆمەڵگای چینی بەخۆیەوە دەیبینێت.

ئەم ڕاستیەی باسمان کرد کلیلی تێگەیشتن لە ڕۆڵ و پایگای ئەو ئیلیتە ئابووری و کۆمەڵایەتیە نوێیەشە کە بەرهەمی ئەو ئاڵوگۆڕە جەوهەریانەی ناو هەناوی کۆمەڵگا وفۆرمی نوێی گەشەی ئابوورییە. ئەم توێژە کە بەتایبەتی دوای ڕووخانی ئەردووگای سۆڤیات و شەپۆلی جیهانگیریی قۆناغی ساڵانی دوایی سەدەی پێشووە سەرهەڵئەدا ، بەشێکی زۆریش پەیوەندیەکی تووندی لەگەڵ ئەو سەرمایەگوزاریە دەرەکیەدا هەیە کە هاوزەمان لەو قۆناغەدا ڕوویان کردەتە بازاڕی کاری هەرزانی چین. ئەم توێژە ئابوورییە نوێیە ،گەرچی خاوەنی پایگایەکی ئابووری و کۆمەڵایەتیی بەهێزە ، بەڵام بەپێچەوانەی ووڵاتانی سەرمایەداریی لیبرال – دیموکراتەوە ، ڕازیە بە دوورەپەرێزی و بێ ڕۆڵیی سیاسیی پاسیڤی تا ئێستای و هیچ تەماحێکی سیاسیی سەربەخۆی نیە و تەماهی بووە لەگەڵ سیاسەتی بیرۆکراتیی حیزب – دەوڵەتی چیندا و سەرگەرمی کەڵەکەی سەرمایە و قازانجی خۆیەتی . ئەو دیاردەیە نەك ناکۆك نیە بەڵکوو خاسیەت و بەرهەمی مۆدێلی سەرمایەداریی دراگەنیی چینە کە نموونەکان وکارکردەکانیم باسکرد.

هەموو ئەو ڕەوتانە پێکەوە ، لەڕووی سیاسیەوە ، کۆمەکیان کردووە بە شکڵگیریی جۆرێك لە هاوپەیمانیی نیشتیمانی و تەوافوقی کۆمەڵایەتی کە لەسەر بنەمای سەکوچکەی دەوڵەتێکی کۆنترۆڵکراو لەلایەن حیزبەوە ، ئیلیتەکی مودرینی ئابووریی چالاك و داینامیك لەپاڵ چینێکی کرێکاری خامۆش بەڵام سوودمەند و خاوەنی پایگایەکی کۆمەڵایەتی نەك سیاسیی بەهێز.

٢٠ ساڵی ڕابووردوو قۆناغێکی مێژوویی دیار و کەموێنەی گەشەی ئابووریی ووڵاتی چین بوو. لەم قۆناغەدا کە جیهانگیری (گڵۆبالیزەیشن) گەیشتە ئاستێکی سەرسامهێنەری وا هەموو ڕیکۆردەکانی لەوەپێشی تێکشکان ، چین توانی بە شێنەیی ، بەڵام لە پرۆسەیەکی عیملاق و کەموێنەی گەشەی ئابووریی مێژوویدا ، گاپ و

کەلەنی نێوان ووڵاتەکەی لەگەڵ ڕۆژئاوا بە گشتی و ئەمریکا بەتایبەتی هەرچی کەمتر بکاتەوە.

گەرچی ئەم گەشەسەندنە ئابوورییە هەموو بوارەکانی گرتەوە بەڵام بەتایبەتی بوارەکان پیشەسازیی سووك و قورس و بواری ئینفۆرمەیشن و پەیوەندیەکان (کۆمیونیکەشن) و زانست و I T کەرتی سەرەکیی ئەم ئاڵوگۆڕانە بوون.
پێشئەوەی چین وەکوو زلهێزێك پێبنێتە ناو یاریگای کێبڕکێی جیهانییەوە و ببێ بەم دراگۆنە زەبەلاحەی ئێستا و شان لە شانی ئەمریکا و ژاپۆن و ئەوروپا بدات کە خاوەنی یەکجۆر مۆدێلی ئابووری بوون و بەهەرسیکیان سی زلهێزی یەکەمی ئابووریی جیهانین پیهەئەهێنا ، ئەبوایە چین سەرەتا لەناوخۆدا دەست بداتە جیبەجیکردنی پرۆژەیەکی گەورە و زەبەلاحی ریفۆرمی ئابووری و ئیداری. چین نەیئەتوانی بەبێ بازاڕێکی ناوخۆی بەهێز و بردنەسەری ئاستی گوزەرانی دانیشتوانە هەزار ملیۆنییەکەی ئەوکاتی بەخۆیش بیر لەو قەڵەمباز و گەشە ئابوورییە گەورەییەی نەوەتەکان بەدواوە بکاتەوە چونکە بوون بەئەندامی کڵاپی زلهێزە ئابوورییەکانی جیهان بەگەلێکی برسی و ئاستێکی نزمی دەرامەت وبازاڕێکی ناوخۆیی کەم قەوارە و مۆدێلێکی مردووی ئابووری و سکهەڵڵوشینی ئابووریی خەڵکەکەیەوە ئەستەم و دژوار بوو.
بەپێی پێوەری Gini Coefficient کە تایبەتە بە پێوانەکردنی نایەکسانی لە بواری دابەشکردنی داهاتدا، لەدەساڵی نەوەتەکانی سەدەی پێشوودا (1990) ئەو ڕێژەیە لە چیندا لە 0. 70) (ەوە دادەبەزێ بۆ (0.60)واتە نایەکسانی لە داهاتدا ١٠ یەکە (وحدة) ی پێوانەیی دابەزیوە و ئەندازەیەکی باشتری یەکسانی لەقازانجی چینی کەمدەرامەتدا ڕوویداوە. ئەم ئاڵوگۆڕە لە دوو دەیەی دواتریشدا لەبواری چوونەسەری یەکسانی لەو وولاتەدا بەردەوام بووە و ئەم ڕێژەیە بۆ ساڵی 2018 بووە بە (0.468) .

هەر بە پێی هەمان پیوەر ڕادەی یەکسانی لە بواری داهات لەناوخۆی ئەمریکادا بە ئاراستەی ڕۆیشتنی بەشی زۆرتری سامانی کۆمەڵایەتی بۆ چینە بالادەستەکان و بەشێکی کەمتری بۆ چینە کەمدەرامەتەکان ڕۆیشتووە. لەساڵی 1979 ڕیژەکە (0.35) بووە بەڵام لەساڵی 2019 دا بەرزبۆتەوە بۆ (0. 45).
هۆکاری سەرەکیی زیادبوونی ئەو نایەکسانییە لە ئەمریکادا بەگشتی ئەگەڕێتەوە بۆ : لاوازیی سەندیکا و نیقابە و یونیۆنەکان ، بەستەڵەکی کرێکان Wage Stagnation ، هەڵئاوسان و چەنین هۆکاری

تری هاوچەشن کە بەشەکن لەکارکردی مەدەلی گەشەی سەرمایەی ئەمریکی.
لەلایەکی ترەوە و گەرچی و بەهەی ئەو هاوکەشە ئابوورییە نوێیەوە کە لە ئاستی جیهاندا لەئەنجامی جێگرتنی چین وەکوو دووەم زلهێزی جیهانی سەریهەڵداوە ، ئاستی دابەشبوونی داهات لە نێوان ووڵاتانیشدا گۆڕانی ڕێژەیی لەقازانجی چیندا بەسەردا هاتووە و چین بەگشتی بەهرەمەند بووە لە ڕێژەیەکی زیاتری داهات وسامانی جیهانی بەبەراوورد لەگەڵ ئەمریکادا ئەمەش لەکاتێکدایە کە ڕادەی دابەشبوونی داهات لەناوخۆی ئەمریکادا ، لەڕووی چینایەتیەوە ، بە زیانی چینەکەمدەرامەتەکان و قازانجی ئەو توێژە 10 ٪ دا بووە کە 80 ٪ ئابووریی ووڵاتیان کۆنترۆڵکردووە. هەرچی چینە ئەوە ئەم ڕێژەیە ڕێك پێچەوانەی نموونە ئەمریکییەکەیەتی. لەناوخۆی ووڵاتدا چینە کەمدەرامەتەکانی ووڵاتی چین ، لەنێوان 1990 – 2015 دا ، هەم لەڕووی ڕیژەیی و هەم لەڕووی ژمارەیی ڕەهاوە (مطلق و نسبي) ، بە زمانی ئابووریزانەکان ، و هەمیش بەبەراووردی ڕێژەیی لە ئاستی جیهانیدا ، وەکوو پێشتر نموونەیەکمان لێی هێنایەوە ، بەهرەمەندبوون لە بەشەکی گەورەتری کێکی ئابووری و بەرهەمی گەشەی ئابووری وولاتەکەیان.
لەکاتێکدا کە ڕادەی گەشەی ساڵانەی ئابووری چین لە ساڵی 2018 دا ئەگاتە 6.6 ٪ ئەو ڕادەیە لەئەمریکا لە 2.3٪ تێنەپەڕیوە. هەر لەو ساڵەدا لە کاتێکدا تێکڕای بەرهەمهێنانی نیشتیمانیی Gross Domestic Production واتە GDP لە ئەمریکا خۆی ئەدا لە 21.427 $ تریلیۆن ئەم ڕێژەیە بۆ چین بەرزبۆتەوە بۆ 14.140 $ تریلیۆن یاخود 98 تریلیۆن یوان .

کێبڕکێی کاوبۆی و دراگۆن !!

بنەڕەتیترین خەسڵەتی جیهانی سەرمایەداریی هاوچەرخ بریتییە لە کێبڕکێی تووند و بەهێزی نێوان ئەو دوو جەمسەرە ئابوورییە جیهانییە و تەرازووی هێزێکی نوێ کە لەو بوارەدا هاتێتە ئاراوە لەو کاتەوە کە چین توانی ، لەپرۆسەیەکی خێرای دەساڵەیدا ببێت بەجێگرەوەی ژاپۆن و بەوجۆرە ، دوای ئەمریکا ، پایگای دووەمین زلهێزی جیهانی داگیر بکات.
گەرچی تووندبوونەوەی ململانەی نێوان ئەمریکا و چین زیاتر لە قاڵبی کێبڕکێیەکی جیۆپۆلیتیکیدا خۆی دەرئەخا بەڵام ئەوە تەنیا پەردەیەکی ناسکە و لە پشتیەوە ڕاستییەکی تر خۆی حەشارداوە کە بریتییە لە کێبڕکێی تووندی مەدەلی چینی و ئەمریکی لەهەموو بوارە ئابوورییەکاندا.
(لە 1970 دا ڕۆژئاوا 56 ٪ بەرهەمی ئابووریی جیهانی دروست ئەکرد

ل□كات□ك□دا ئاسيا بە ژاپۆنەوە 19 ٪ ی بەردەكەوت. ئەمڕۆ پاش سێ نەوە لەو ميژووە هاوكێشەكە گۆڕاوە بۆ 37 ٪ بۆ لايەنی يەكەم و 43 ٪ بۆ دووەم. ئەو ئاڵوگۆڕە گەورەيە بەپلەی يەكەم بەرهەمي ئەو گەشە ئابووريە سەرسووڕهێنەرەيە كە لە ووڵاتانی وەكوو چين و هيندستاندا ڕوويداوە. (Foreign Affairs P 13)

قەڵەمبازی كەم وێنەی هاوچەرخی ئابووريی چين دياردەيەكی كەم وينەيە لە مێژووی دوور يا نزيكدا. هاتنی چين وەكوو زلهێزێكی ئابووری ب□ س□□ر شانۆی جيهان هاوكات بوو لەگەڵ شەپۆلی بەجيهانيبوونی كۆتايی سەدەی پێشوو. ئەو هاوزەمانيبوونە زەخم و تين و تاوێكی تری دا بە ئابووری چين كە خۆی بێ لەوەش خاوەنی ديناميزمێكی نموونەيی بوو. ئەم گەشەكردنە كە هەم لەڕووی ئاسۆيی و عەمووديەوە هێز و گوژمێكی تايبەتی هەبوو، كارلێكی جيهانيی گەورەی بەدوای خۆيدا هێنا وبەردەواميش كاريگەريەكانی لە قووڵبوونەوەدان.

جگە لەوە ئەبێ ئەو ڕاستيەشمان لێ وون نەبێ كە گەشەی ئابووريی چين سەرەتا وەك هەر پرۆسەيەكی ئابووری لە چوارچێوەی بازاڕی ناوخۆوە دەستی پێكرد بەڵام لەسەروبەندی ئابووريەكی بەجيهانيبوودا پرۆژەی ڕيفۆرمی ئابووريی دووەمي دەستپێكرد. ئەم گەشە ئابووريە بەهۆی تايبەتمەنديەكانی ئابووريی چينيەوە هەر زوو كەوتە بەردەم بەربەستی توانای كەم و بەرتەسكی بازاڕی ناوخۆيی وئەو بازاڕە بوو بە چوارچێوەيەكی تەسك و بگرە بەربەست بۆ ه□□مزين و ئيحتيواكردنی ئەو گەشە ئابووري□ ديناميكە. ليرەوە و وەكوو پێويستيەكی حەتمی دياردەی دەركەوتنی چين لە شانۆی ئابووری جيهانيدا چ لەبواری بازرگانی يا بواری سەرمايەگوزاريی جيهانی ، ئەبێ و بوو بەڕاستيەكی چاوەڕوانكراو.

ئەم پرۆسەيە، واتە بەهێزبوونی پايگای ئابووريی چين لە ئاستی جيهانيدا، بەشێوەيەكی چاوەڕوانكراو و ئۆتۆماتيكی ئەبێتە مايەی پێكدادانی نێوان ئەم مۆدێلەی گەشەی سەرمايەداری لەگەڵ مۆدێلی كاپيتاڵيزمی ڕۆژئاوا و بەتايبەتيش ئەمريكا. بەوجۆرە يەكێك لەكاريگەرترين دياردەكان لە 20 – 25 ساڵی ڕابووردوو، لەڕووی ئابووريەوە لە ئاستی جيهاندا ، بريتيە لەدەركەوتنی چين وەكوو زلهێزێكی ئابووريی جيهان كە لەپرۆسەيەكی خێرا و نائاسايی 20 ساڵيدا بوو بەدووەمين هێزی ئابووريی جيهانی ئەمڕۆی ئێمە.

ڕاسته لەديدی خەڵكی جيهانەوە مۆدێلی دەسەڵاتی بيرۆكراتی – حيزبی و سيستمی سياسی ئۆتۆريتانی Authoritarian چينی هێندەی مۆدێلی دەسەڵاتی ليبرال – ديموكراتی ئەمريكا و ڕۆژئاوا جێپەسەند و دڵگير نيە بەڵام ئەوە نەيتوانيوە ببێت بە ڕيگر لەبەردەم چيندا تا بەوپەڕی هێزەوە حوزورێكی گەورەی هەبێ ل□ بواری پەيوەنديە

نێودەوڵەتیەکان و لەئاستی جیۆپۆلیتیکی و بازرگانیی نێودەوڵەتیدا.

چینی ئەمڕۆ بەکارخانەی هەموو جیهان ئەشوبهێنرێت. ئەم ووڵاتە بەچەکی هێزی ئابووری و هێزی لەبن نەهاتوو و داینامیکی مۆدێلەکی ئابووری کە زۆر بەتواناترە لە مۆدێلی گەشەی سەرمایەداریی کلاسیکی ڕۆژئاوا لە بواری موبەلایزکردنی هێزی کار وسەرچاوەکان و بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی ، ڕێکخستنی زیندووی پرۆسەی بەرهەمهێنان ، تەنانەت لەناوخۆی بازاڕی ئەمریکاشدا تەنگی بەو ووڵاتە هەڵچنیوە و وەکوو هێزێکی کێبەرکێکەری زەبەلاح یەخەی بەسەرجەم بلۆکی سەرمایەداریی ڕۆژئاوا گرتووە ولەدوای ڕووخانی ئۆردووگای سۆڤیەتیەوە بووە بە گەورەتری چاڵەنج بۆ ئۆردووگای ڕۆژئاوا وبەتایبەتی بۆ ئەمریکا.
ئیدارەدانی پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی لەو ئاستە فراوانەی وولاتی چیندا و خستنەگەڕی ئۆردووی فراوانی هێزی کار و مۆدێلەکی بازرگانیی چالاك و تۆکمە لەئاستی جیهاندا ، بازاڕێکی ناوخۆیی گەورە و فراوان و داینامیك توخمەکانی تری بەرهەمهێنانی ئابووریەکی قەبە و ئەنجامدانی ئاستێکی بەرز و داینامیکی گەشەکردن ، هەموو پێکەوە لەسایەی سیستمێکی سیاسیی ئۆتۆریتاریانی سەنتراڵدا توخمە جەوهەریەکانی مۆدیلی دراگۆنی سەرمایەداریی چینیی ئەم سەردەمە پێکدێنن.
تا ئەم چرکەساتە مۆدێلی دراگۆنی چینی بووە بە نموونەیەکی سەرکەوتوو و زیندووی کەموێنەی گەشەی ئابووری کە لە 50 ساڵی ڕابووردوودونموونەیەکی تری وا بەرچاو ناکەوێت.
نموونەیەکی بەرچاوی دەرکەوتنی ستراتیجیی ئابووریی چینی کە بەرجەستەی ئەو خەسلەتەی ئەکات وەکوو زلهێزێکی جیهان و زەخمێکی تری ئەداتێ بریتیە لە پرۆژەی (ڕیگا و پشتێنە Road & Belt Initiative) یاخود ڕێگەی ئاورێشمین کە نیشاندەری تمووحی زیاتری ئەو ووڵاتەیە بۆ بەهێزکردنی پایگای جیهانیی خۆی لەڕێگەی پێکەوە گرێدانی چەندین ووڵات و کیشوەر (قارة) لەچوارچێوەی پرۆژەیەکی زەبەلاحی گەشەی ئابووری و سەرمایەگوزاری و ژێرخانیدا کە پشتی بەستبێ بە تەمویل و سەرمایەگوزاری و پلاندانان و سەرپەرشتی هاوبەشی چین و ئەو ووڵاتانەی پێوەی گرێ ئەدرێن. ئەو پرۆژەیە لە ئەمریکا و ڕۆژئاوا وەکوو زەنگی مەترسیەکی گەورە تەماشا ئەکرێت و بەدەیان شێواز هەوڵی ڕیگریکردن لێی و بەدناوکردنی ئەدرێت. ئەمڕۆ ڕۆڵ و جێگا و پلانەکانی ستراتیجیەتی چین لە ئاستی جیهاندا لەلایەن ئەمریکاوە وەکوو گەورەترین چالەنجی دوای کۆتایی جەنگی سارد تەماشا ئەکرێت و بەمەترسیەکی گەورە لەبەرانبەر پایگا و هەیمەنەی

جیهانیی ئەمریکا لە قەڵەم ئەدرێت.

ئەم پرۆژەیە هەوڵێکە بۆ گرێدانەوەی ژمارەیەکی زۆری وڵاتانی جیهان لە چوارچێوەی شەراکەتێکی سەرەتا ئابووریدا لە ژێر هەیمەنەی ئابووری چین لە خزمەت ستراتیژیی ئەمڕۆی ئەو زلهێزەدا. پشتێنەی مالیی پرۆژەی ناوبراو زیاتر لە 5 تریلیۆن دۆلارە. بۆ مەحکەمکردنی پایگای خۆشی، چین بۆ نیازی دامەزراندنی ئۆرگان و ڕێکخراو ودامودەزگای مالی و بانکی و ئابووری و یاساییە بۆ ئاسانکردنی جێبەجێکردنی ئەو پرۆژەیە وتا ئێستا لەو چوارچێوەیەدا سەرقاڵی دامەزراندنی دامەزراوەیەکی قەزاییە بەمەبەستی گەڕانەوە بۆی لە بواری چارەسەرکردنی کێشەی کۆنتراکت و کرێدیتی مالی وڕێکەوتننامە لەگەڵ دەولەتانی بەشدار لەو پرۆژەیە و یەکلاکردنەوەی هەر کەیسێکی جیاوازی و پێکدادانی یاساییدا.
هەوڵەکانی وڵاتی چین لە ڕاستای دەستپێکردنی پرۆژەی ناوبراودا مایەی پێشوازی بووە لەلایەن زۆر وڵاتانی جیهانەوە.
کۆمپانیا چینییەکان لە بواری دروستکردنی ژێرخانی ئابووری لە چەشنی بەندەرەکان، پاڵاوگە، هێڵی شەمەندەفەر، تۆنێڵ و ڕێگە و بەنداو …تاد، ناوبانگ و شارەزایی وتواناییەکی دینامیك و سەرسووڕهێنەریان هەیە بە بەراوورد بە کۆمپانیا ڕۆژئاواییەکان وهەر ئێستا سەدان کۆنتراکتیان لەوبوارانەدا لەگەڵ وڵاتانی وەکوو جەزائیر، میسر، کازاخستان، عێراق، ڕواندا، مالی، پاکستان و زۆری تردا ئیمزاکردووە.
جگە لەوە، تایبەتمەندیەکی ستراتیجیەتی نێودەوڵەتیی چین ئەوەیە کە، بە پێچەوانەی ئەمریکا و ئەوروپاوە، دەستێوەردان و دەخالەت لەکاروباری سیاسی و ئاسایشی ئەو وولاتانەدا ناکات یالانی کەم بەو شێوە کلاسیکیە توخنی سیاسەت و کێشە ناوخۆییەکانیان ناکەوێت.
بە پێچەوانەوە چین لەو بوارەدا جۆرێك لەڕێزگرتن لە تایبەتمەندیی ئەو وڵاتانە و سیاسەتی شەراکەت و یەکسانی لەگەڵیاندا پەیڕەو ئەکات. چین لەم بوارەدا سوودی زۆر وەرئەگرێ لەو ڕاستیەی کە وڵاتەکەی مێژوویەکی خراپ وناوەکی زڕاوی نیە لەکایەی پەیوەندیە دەرەکی و نێودەوڵەتیەکانیدا بە پێچەوانەی ئەمریکا و زۆربەی ئەوروپاوە کە فایلی کۆلۆنیالیزم و جەنگ و تاڵانکردنی سامانە سروشتیەکانی وڵاتانی جیهانی سێیەم مایەی ڕسوایی و شەرمەکی مێژوویین بۆیان و تا ئێستاش لە بواری پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکاندا بەچاوی گومانەوە دەڕوانرێتە هەر هەنگاو و پرۆژە و پێشنیارێکی ئەوان. ئەم سیاسەت و ڕابووردەوی چین جێی دڵخۆشی و پەسەندی ئیلیتی دەسەڵاتداری وڵاتانی شەریکی ئەوە لەئاسیا و ئەفریقیا و ئەمریکای

لاتین وزەنگەکی دەخەشکەریشە بە بەیاربەدەستانی سیاسی و کۆمپانیاکانی دراگۆنی چینی.
هەر لەدرێژەی هەوڵەکانی لەوبوارانەی پیشوودا چین بەوچان سەرگەرمی بنیاتنانی دامودەزگای نیونەتەوەیی پیویستە بە خزمەت بەو پرۆژەیە و سەرجەم پایگا جیهانیەکەی وەکوو زلهێزێکی جیهان ئەمڕۆمان لە چێشنی بانکی سەرمایەگوزاری ژیرخانی ئاسیا The Asian Infrastructure Investment Bank کە هاوچێشنی بانکی نێودەلەتی World Bank و بانکی دراوی نێودەوڵەتین International I F M Monetary Fund کە لە قۆناغی شەڕی ساردا و وەکوو بەشێك لە ستراتیجیەتی ئەمریکا بۆ بەهێزکردنی پایگا و ستراتیجیەتی ئابووریی خۆی و لاوازکردنی ئەردووگای کۆمۆنیستیی ئەوکاتە دایمەزراندن.
نابێ ئەوەش پشتگوێ بخەین کە خودی ناوخۆی ئەمریکا وچینیش گۆڕەپانێکی تری ئەم کێبەرکێ و ململانییەن لەنێوان ئەو دوو زلهێزەدا وەهەردوولا پەنا بۆ دەیان شیوازی شەڕی دەروونی ، ئایدیۆلۆجی ، فەرهەنگی و کەلتووری ئەبەن بۆ قبووڵاندنی مۆدێلی جیاوازەکانیان و کاریگەری دانان لەسەر زەین و هۆش و کەلتووری دانیشتوانی یەکتر.
لە کاتێکدا ئەمریکا لەڕێی بەردوومانی ئیعلامیەوە ئەیەویت سۆزی خەڵکی چین ڕاکێشێت بەرەولای مۆدێلی ژیان و فەرهەنگ و شارستانیەتی ئەمریکی و دیموکراتی لیبرالیی ڕۆژئاوا وژیانی سەرکەوتووی چینیە پەناهەندەکان لە ئەمریکا وستایلی ژیانی مۆدێرنی ئەوان ، چین بە بەرپەرچدانەوەی ئەوجۆرە کۆمپەینە و پووچەڵکردنەوەی ئەیەوە لەڕێی بەرزکردنەوەی گیانی نیشتیمانی و بەها مێژوویی و شارستانیەکانی چین و بردنەسەری ئاستی گوزەرانی دانیشتوانەکەیەوە لای هاووڵاتیانی خۆی ئەوە جێگیربکات کە ستراتیجیەتی ئەمڕۆی چین ئەتوانە ووڵاتەکەیان بکات بە هێزێکی کاریگەر و زلهێزی جیهانی ئەمڕۆ .
ئامانجی ئەمریکا لەو پرۆپاگەندانە شتێك نیە جگە لە هەوڵێك بۆ دروستکردنی کەلێن لەنێو حکوومەت و گەلی چین و چاوی بڕو پایگا سەرکەوتنانەی ئەو ووڵاتە هەڵنایات.
یەکێك لەکارتەکانی دەستی ئەمریکا لەم بوارەدا کێشەی هۆنگ کۆنگە. داهاتووی هۆنگ کۆنگ و جۆری پەیوەندیی لەگەڵ چین و جۆری سیستمی سیاسی و دەستووری لەو کانتەنە ،گرێیەکی گەورەیە بۆ چین نەك تەنها لەبواری ئابووریدا بەڵکوو لە زۆر بواری تریشدا و یەکێك لە چاڵینجە گەورەکانی بەردەم ئەو ووڵاتەیە.

ئەمریکا بەپلانی زۆر وورد ئەم مەسەلەیەی کردووە بە کارتێکی فشار بۆ خاوکردنەوەی پرۆسەی بەهێزبوون و بالادەستیی جیهانیی چین. ئەمریکا بەوچان لەهەوڵدایە بە بەکارهێنانی مەلەفی هۆنگ کۆنگ

لەپاڵ فایلی مافی مر□ق و ئازادیە سیاسی و فەردیەکانی تر لە چینی حیزبی کۆمۆنیستدا تا بتوانێ پشێوی و نائارامی لەناو چیندا بەرپابکات و ڕێبگرێت لە دراگۆنی چین و بڵاوبوونەوەی نفووزی لە ئاستی جیهاندا. بەڵام ئەمریکا تا ئێستا لەوبوارەدا سەرکەوتنێکی ئەوتۆی بەدەستنەهێناوە چ لەبواری بەرتەسککردنەوەی نفووزی چین لە هۆنگ کۆنگ و مەکاو لەچوارچێوەی سیستمی (یەك ووڵات و دوو سیستم) . لەپاڵ ئەوەشدا چین توانیویەتی بەهەمان شێوە ڕێگری جیددی بکات لە دزەکردنی نفووزی ئەمریکا لەناوخۆی چین وتەشەنەکردنی ئەو بزووتنەوە ناڕەزایەتیە لیبرالیەی هۆنگ کۆنگ بۆ شوێنەکانی تری ووڵات کە ئەوە ئ□□قی□کی پلانەکەی ئەمریکایە.
ڕیگرتن لەتەشەنەکردنی نفووز و پایگای ئەمریکا لەناو دانیشتوانی هەموو پارچەکانی ووڵاتدا ئەولەویەتی کاری ئێستای حیزبی کۆمۆنیست و حکوومەتی چینە وەکوو مەیدانێکی ئەو کیبڕکێ و ململانی جیهانیە لەگەل ئەمریکا کە گەرچی زیاتر قاڵبێکی فکری و ڕۆشنبیری و کەلتووریی گرتۆتەخۆی ، بەڵام سەرکەوتنەکانی چین لە ئاستی جیهانی و تەشەنەکردنی نفووزی ئەو مۆدێلە ئابووری و ستراتیجیە چینیە لە ئاستێکی بەرینی شانۆی جیهانیدا ، توانیویەتی تای تەرازووەکە لە ناوخۆی ووڵاتیشدا بە قازانجی چین و پێچەوانەی هەوڵەکانی ئەمریکا بشکێتەوە و یەکێتی و یەکپارچەیی خەڵك و حکوومەتی چین بەهێزتر بکات.
لەپەنای ئەو بابەت و ئامراز و مەیدانانەدا کە ئەم ململانێ و کێبڕکێیە تیایدا بەرجەستە ئەبێتەوە ئەمریکا بەردەوامە لە دانانی کۆسپ و قۆرت لەبەردەم ڕەوڕەوەی زەبەلاحی دراگۆنی چینیدا. بوارەکان و ئامرازەکان بەشێکیان بەم شێوازانەی خوارەوەن :
یەکەم : نانەوەی نائارامی و دلەڕاوکی لەناوچەی پاسیفیك و خوارووی ئاسیا و دروستکردنی بلۆکی سیاسی و ئابووری و ئەمنی و سەربازیی دژە چینی لە نێوان ووڵاتانی دەوروبەر یا هاوسنووری چین وخۆشکردنی ئاگری ململانێی ناوچەیی و دژایەتیی ئەو ووڵاتە بەهاوکاریی ووڵاتانی وەکوو (فلیپین ، تایلەند ، ڤێتنام ، ئەندەنووسیا ، کەمبۆدیا ، ژاپۆن و کۆریای باشوور) . ئەمریکا جگە لە ترساندنی ئەم ووڵاتانە لە چین لەهەوڵدایە کە کێشە کۆن و مێژووییەکانی ئەم ناوچەیە بۆ ئەو مەبەستە تەوزیف بکات. لە 30 ساڵی ڕابووردوودا دەیان پەیماننامە و ڕێکخراوی وەکوو (ڕێکخراوی خوارووی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا – سیاتۆ) و (ئاسیان Association of South East Asian Nations) ی دروستکردووە بەئامانجی تەحجیم کردنی ڕۆڵی □ولەگەشەی چین لەو ناوچەیەدا.

دووەم: ئاگرخۆشکردن بە هاڵایساندن و پەرەسەندنی کێشەی سنووریی خاکی و ئاوی لەنێوان ووڵاتانی وەکوو ژاپۆن و فلیپین و ڤێتنام لەگەڵ چیندا.

سێیەم: پەرەدان بە میلیتاریزەکردنی بارودۆخ و فەزای ناوچەکە و فرۆشتنی چەك و تەقەمەنی بەو ووڵاتانەی کێشەیان لەگەڵ چیندا هەیە و کردنەوەی دەیان بنکەی سەربازی.

یەکێك لە ئامانجەکانی ئەو سیاسەتی میلیتاریزەکردنەی فەزای ناوچەکە لەلایەن ئەمریکاوە بریتییە لەوەی چین بخرێتە ژێر فشارەوە تا بەشی زۆرتری بودجە و ئیمکانیاتی مالی و مرۆیی و تەکنولۆجی و پیشەسازیی خۆی لە بواری کێبەرکێیەکی چەکدار (سباق التسلح) ی بەرنامە بۆ دارێژراودا خەرج بکات و کەمتر بیپەرژێتە سەر ستراتیجیە ئابووریە سەرکەوتووەکەی و لەسەر حسابی بەرنامە ئابووریەکانی ڕووبکاتە خۆ تەیارکردنی سەربازی بەهەمان ئاکامە تێکشکێنەرەکانیەوە بۆ داهاتووی پێ لە ئومێدی ئەو ووڵاتە. ئەمریکا لەسەروبەندی شەڕی سارددا و بەتایبەتی لەسەردەمی ڕۆناڵد ڕیگندا بە پیادەکردنی بەرنامەی بەناوشەڕی ئەستێرەکان (حرب النجوم) توانی سەرکەوتوانە هەمان گەمە لەگەڵ سۆڤیەتی ئەوکاتەدا بباتەوە و سەرەنجام ئابووری ئەو ووڵاتە میلیتاریزەبکرێت و دواتریش تووشی داتەپانێکی ژێرخانیی گەورە ببێت کە ڕێی خۆشکرد بۆ ڕووخانی بلۆکی سۆسیالیست و هەڵوەشانەوەی یەکێتیی سۆڤیاتیش.
جگە لە بەکارهێنانی ئەو چەکانەی باسمان کرد ، ئەمریکا لەجبەخانەکەیدا دەستی بردووە بۆ زۆر شێواز و چەکی تر لە ململانەی پەلەهەڵپەیدا لە بەرانبەر بە چین.
کاوبۆی ئەمریکی لەهەوڵێکی گەرمدایە بۆ کەڵکوەرگرتن لەچەکی ئاین و مەزهەب و ورووژاندنی سۆز و گیانی ئاینیی وەکوو سلاحێکی سیاسی لەناو بەشە جیاجیاکانی خەڵکی چیندا لەچوارچێوەی هەمان کێبەرکێ بۆ خاوکردنەوەی قەڵەمبازی ئابووریی تەنینی چینی.
هاندان و داڵدەدان و دنەدانی دالای لاما و بەکارهێنانی کارتی کەمایەتییی تیبتیەکان ، ورووژاندنی مەسەلەی تایوان ، ئیستیغلالکردنی فایلی موسوڵمانە ئیگۆریەکان ، دنەدان و پشتگیریی کەنیسە غەربییەکان بۆ پەرەدان بە کەمپەینی تەبشیری ئاینیی مەسیحی و بەکارهێنانی وەکوو چەتر و ئامرازێکی سیاسی و ئایدیۆلۆجی ، هاندانی دەیان سێکتی مەزهەبیی وەکوو فالۆن گۆنگ .. تاد ، چەند نموونەیەکی تری ئەو لەبیکردنە ئەنتی چینیەن کە ئەمریکا لە ستراتیجیەتی ناوبراوی خۆی لەم بوارەدا پەنای بۆ بردوون.

لەم سەردەمەدا خوارووی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا ، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ، ڕۆژهەڵاتی دوور ، ئەفریقیا ، ئەمریکای لاتین وبوارێکی زۆرتری جوگرافیای جیهان بووە بە گۆڕەپانی ململانی و کێبڕکێیەکی فراوان و بەهێزی ئەو دوو زلهێزە کە هەریەکەیان هەڵگری پەیام و ئەلتەرناتیوێکی نوێیە بۆ دنیای ئابووری و سیاسی و ستراتیجیی هەموو گۆی زەوی.

مەسەلەی ووزە ، بازرگانی ، تاریفەی ئابووری ، سەرمایەگوزاری و گوێزانەوەی سەرمایەکان و بزاوتی جیهانییان ، قوتببەندی و فراکسیۆنە سیاسیەکان ، پەیماننامە و ڕیکەوتنە دووقۆڵی و چەند قۆڵیەکان و سەرجەم فەزای جیۆپۆلیتیکی جیهان و سیاسەتی نێودەوڵەتی بەگشتی ، زۆر بەتووندی و بەپلەی یەکەم کاریگەری لەو کێبڕکێیە وەرئەگرن و هەر هەموویان لەسایەی و لەژێر تیشکی ئەودا لەهەوڵی دووبارە پیناسەکردنەوەی خۆیاندان.

ئەوانە هەموو ئاکامی دەرکەوتن و تەکانی ڕۆکیت ئاسای دراگۆنی چینی ئەمڕۆن.

دراگۆن یا دراگن (تنین) Dragon گیانلەبەریکی ئەفسانەیی زە بەلاحە کە لەکەلتوور و فۆلکلۆری چینیدا سیمبولی هێز و قەبەیی و ئیرادەیە.

نیسانی 20

adnakerim22@hotmail.com

Foreign Affairs, Volume 99. January / February 2020
As China Goes, So Goes the World: Karl Gerth 2010
Communist International Economics: P.J.D. Wiles 2008

بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ئەمڕۆی عێراق ” هەموو هەنگاوەکان بە پێشەوە ” … عەدنان کەریم

لەسەرەتای مانگی ئۆکتۆبەری ئەمساڵەوە بەغدا و سەرجەم شارەکانی تری خوارووی عێراق بوون بە مەیدانی ناڕەزایەتیی فراوان وبەهێزی

خەڵك لەدژی حکوومەتی ئیئتیلافیی ئێستای عێراق بەسەرۆکایەتیی عادل عبدالمهدي. ئەم بزووتنەوە ناڕەزایەتییەی ئێستا ، گەرچی جیاوازیی زۆری هەیە ، بەڵام لەلایەکی تریشەوە دوای تێکۆشانێکی زۆری جەماوەریی خەڵکی عێراق دێت کە ساڵانی ٢٠١٥ و ٢٠١٧ و ٢٠١٨ هەمان ئەو شارانەی گرتەوە بەڵام نەگەیشت بە هیچیەك لەداخوازییەکانی و ئەوکات توانرا بە کەڵکوەرگرتنی دەسەڵات لە وەرەقەی داعش وبە هەندێ بەڵێنێی دەسەڵاتدارەتیی عێراق بۆ چاکسازی و هەم بە ئیحتیواکردنی لەلایەن ڕەوتی سەدرییەوە ، خامۆش بکرێت.

ئامانج و داخوازییەکانی ئەم جۆولە نوێیەی بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ناوبراو زۆرن و تێکەڵەیەکن لە داخوازیی ئابووری و بەچاککردنی ژیان و گوزەران و دابینکردنی خزمەتگوزاری بەڵام شانبەشانی ئەو داخوازیانە و وەکوو تایبەتمەندیەکی نوێی بزووتنەوەی ئێستا کۆمەڵێک داخوازیی تری سیاسیی تر زۆر بەڕۆشنی سیمای ئەمجارەی ئەم بزووتنەوەیان جیاکردۆتەوە کە گرنگترینیان خواستی ڕووخانی حکوومەتی ئێستای عێراقە .
بە دیقەتی زیاتر پێمخۆشە سەرەکیترین ئامانج و داخوازییەکانی ئێستای بزووتنەوەی ناوبراو لەچەند خاڵدا ڕیز بکەم :
یەکەم : داخوازییەکانی گشتییەکانی تایبەت بە بواری خزمەتگوزاری و بارودۆخی ژیان و گوزەران .
١/ کار و دابینکردنی بواری کار بۆ ملیۆنەها بێکار لە ووڵاتدا. ڕادی بێکاری لە عێراقدا گەیشتووە بە بەرزترین ئاست و داهاتووی ژیانی ملیۆنەها لە لاوانی ووڵاتی تاڵکردووە.

٢/ هەژاری و کەمدەرامەتی و ئاستی نزمی مووچە لەبەرانبەر گرانیی بەوێنە.

٣/ داتەپینی ژێرخانی خزمەتگوزاریی عێراق و ئاستی زۆر نزمی خزمەتگوزاریی گشتیی دەوڵەتی بەتایبەتی لەبوارەکانی ئاوی خواردنەوە و کارەبا و ڕێگەوبان و تەندروستی وهاتوچۆ و خۆشگوزەرانیی گشتی کە بەهۆیەوە ژیانی لەخەڵك و بەتایبەتی لە چینە نەدارەکان تاڵکردووە.

٤/ کێشەی نیشتەجێبوون و خانووبەرە بەتایبەت بۆ لاوان و نەوەی تازەی ووڵات.

٥/ هاڕینی هاووڵاتیی عێراقی بەدەستی سیستەمێکی ئابووری و بازاڕەوە کە لەلایەکەوە دەوڵەت هیچ مەسئولیەتێك لەبەرانبەر دابینکردنی قووت

وگوزەرانی خەڵکەوە لەڕووی جۆرایەتی و چەندایەتیەوە لەئەستە ناگرێت و لەولاشەوە بەتەواوی ئەم بوارەی جێهێشتووە بە ئیحتیکار و چاوچنۆکیی مافیاکانی بازاڕ و بازرگانی وکەرتی تایبەتی.

/٦ کێشەی گەندەڵی و نەبوونی هیچ جۆر لە شەفافیەت لە بودجە و خەرج و داهاتی ووڵاتدا. بەپێی ئاماری ڕێکخراوی Transparency International (شەفافیەتی نێودەوڵەتی) بە ساڵی ٢٠١٩ ، عێراق لە لیستێکی ١٧٥ دەوڵەتیدا لە ڕیزبەندی ١٦٨ دایە.
لەکاتێکدا ڕێژەی هەناردەی نەوتی عێراق لە ڕۆژێکدا ٤.٨ ملیۆن بەرمیلە و دووەمین گەورەترین بەرهەمهێنی نەوتە و ژمارەی دانیشتووانی لە ٣٨ ملیۆن کەس تێپەڕ ناکات، بەهۆی دەسەڵاتی پاوانخواز و گەندەڵی ڕژیمی دەسەڵاتدارەوە ڕادەی هەژاری بە پێی ڕاپۆرتی بانکی نێودەوڵەتی سەرووی ٢٠ ٪ ی تێپەڕاندووە. ئەوانەیشی کە لەسەرووی ئەو ڕێژەیەوەن لە بارودۆخێکی زۆر سەختدا گوزەران ئەکەن.
بەکورتی ناوەڕۆکی داخوازی و ئامانجەکانی خەڵکی ڕاپەڕیوی عێراق لەم بوارەدا ڕەنگدانەوەی باری قورسی کەڵەکەبووی ووڵاتەکە کە لە ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی پێشووەوە تا ئەستا کە ئەکاتە نزیکەی ٣٥ ساڵ بەبێشکراوە لە هەموو جۆرە پرۆژە و پلان و ستراتیجیەتێك لە بواری بووژانەوەی ئابووری و گەشەکردنی کۆمەڵایەتی و دابینکردنی خواستە بنەڕەتیەکانی ژیانی خەڵکەکەی. گەر وێرانکاریەکانی سێ شەڕەی گەورەی ماڵوێرانکەر ودەساڵ شەڕەی تیرۆریزم و دووبەرابەر بوونەوەی دانیشتوانەکەی و چوونەسەری ئاستی داخوازیەکانیان و گەڵانی عێراق بە ووڵاتێک کە زیاتر لە ٨٠٪ دانیشتوانەکەی جێنشینی شارەکانن و لەولاشەوە ڕژێمێکی تەتالیتاریی دڕندە لەسەرکار لابراوە و بیانوویەك نەماوەتەوە بە درێژەدان بەو ژێرخانە کاول و بەسەرچووە ، ئەوکات مەودا ومانا و ڕەهەندی قووڵی داخوازیە ئابووریەکانی خەڵك لەم ڕاپەڕینەدا ووردتر ئەناسین.

ئیتر ئەم ووڵاتە بووە بە کەلاوێکی داڕووخاو کەلەلایەکەوە ڕیزی ملیۆنیی قوربانیانی هەژاری و دەسکورتی و ژیانی مەمرەومەژی وەستاون و لەملاشەوە دەسەڵاتدارێتیەك وەستاوە کە مێژووی ١٦ ساڵەی تەمەنی پڕە لەتاوانی گەندەڵی و هەڵڵوشینی سامانی ووڵات و مافیای ئابووریی حیزبی و میلیشیای سەرکوتگەر و ڕابەرانی سیاسی و حیزبیی خاوەن ملیارەها دۆلار و دەیان و سەدان دیاردەی زەقی تری قێزەون کە ئیتر هیچ ڕێگەیەکی بە پێکەوەژیان و پێکەوەمانەوەی ئەو دوو جەمسەرەی کۆمەڵگای عێراقی نەهێشتەتەوە.

دووەم: ئامانجە سیاسیەکانی ڕاپەڕینی عێراقی ئەمڕۆ

١٦ ساڵ لە حوکمڕانیی هەموو باڵەکانی ئیسلامی سیاسیی شیعی و هاوپەیمانێتیی ئەوان و هێزە کوردیەکان و هەموو باڵەکانی تری دەسەڵات دەری خست کە ئەوان لەپرساوی ڕاستەوخۆن لە بەرهەمهێنانی ئەو بارودۆخە کە پێشتر باسکران.

سیستمی سیاسیی دەسەڵاتداری عێراق لەسەر بناغەی دابەشبوونی هێز و دەسەڵات لەنێوان هەر سێ پێکهاتەی ئیسلامی شیعی و سوونەکان و هاوپەیمانە قومیە عەرەبیەکانی ئەوان و هێزەکوردیەکان دامەزراوە. ئەم سیستەمە گەرچی سەرەتا بەناوی دیموکراسی و بەدیل بە دەسەڵاتی سەرکوتگەری بەعس لەلایەن ئەمریکاوە بەردی بناغەی بۆ دانرا ، بەڵام لە کردەوەدا شتێك نەبوو جگە لەدابەشکردنی دەسەڵات و چارەنووسی وولات ، بەمانا سیاسی و ئابووریەکەی ،لە نێوان ئیئتیلافێك لەو سێ گرووپە.

ئەمرۆ دوای ١٦ ساڵ تاقیکردنەوەی زۆر تاڵ و پاش کردنی عێراق بەشانۆیەك بۆ کوشت و کوشتاری فراوان بەناوی دژایەتیی تیرۆریزمەوە ، عێراقیەکان و لە پێشیانەوە بەشی ” شیعە “ی ئەم ووڵاتە بەو ئەنجامە گەیشتوون کە کوشت و بڕی ئەوان لەلایەن بەعسەوە بەتایبەتی لە ڕاپەڕینی ١٩٩١ بەدواوە، تەنها بوو بەدەسمایەیەکی چەور بۆ هێزە ئیسلامیە شیعیەکان لەپێناوی گەیشتن بەدەسەڵاتی سیاسی و بنیاتنانی سیستەمێك کە هەموو سنوورێکی تێپەڕاند لە گەندەڵی و بەگەنی و چاپلووسی و وێرانکردن و هەڵلوشین و دزینی ژێرخان و سەروەتی ووڵات و گەیاندنی ئەوان بەم ڕۆژگارە تاریك و نووتەکە.

نموونەی تاقیکردنەوەی جەماوەری خەڵك لە خوارووی عێراق بەوورد و درشتیەوە لە کوردستان و لەناو بەشەکانی تری خەڵکی عەرەبی عێراق دووبارە بووەوە و بەجیاوازیی شێوازەکانی ستەم و چەوسانەوەی سیاسی و چینایەتیەوە خەڵك ڕووبەڕووی هەمان بارودۆخی سیاسی و ئابووری بوونەوە وئەوە لەبەرتەی تاقیکردنەوەدا سەڵما کە خەڵکی عیراق بەهەموو پێکهاتە نەتەوەیی و مەزهەبیەکانیەوە ڕووبەڕوو وەستاون لەگەڵ تێپەڕیویەك و ئیئتیلافێك لە حیزب و هێزی سیاسیی ئایینی و قومیی ، کوردستانی و عێراقی کە نەك نوێنەرایەتیی هیچ دەرد و ئامانج و ئاواتێکی ئەوان ناکەن بەڵکوو ئەوان بە هەرموو مانایەك جێی بەعسیان گرتەتەوە لەدرێژەدان بە سیاسەتی ستەمکاری لەم ووڵاتەدا.

جیاوازیی ئەم جارەی بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی عێراق لەچاو قۆناغەکانی پێشوو زۆرن کە من لێرەدا هەندێکیان ئەژمێرم:

١/ ئەم بزووتنەوەیە (بزووتنەوەی ناڕەزایەتی ، ڕاپەڕین ، شۆڕش یا هەر ناوێکی لێبنرێ) لەسەر بناغەی کۆمەڵێک ئامانجی تێکەڵی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی ڕاوەستاوە کە پەیوەندیەکی ئۆرگانیک پێکیانەوە ئەبەستێ و لێکدانا بڕێن.

ڕەوت و سیاسەتی زاڵی ناو خۆپیشاندەران پێمان ئەڵێن کە : بارودۆخی سەختی گوزەران و هەژاری و ژیانی کولەمەرگیی خەڵک تەنها ئاکامێکی میکانیکیی کارکردی بازاڕ و ئابووریی باو نیە لە ووڵاتدا. ئەو سیستم و مۆدێلە ئابووریە لە هیچ شوێنێکی دونیادا بەئەندازەی عێراق ئاکامی کارەساتباری بەهەم نەهێناوە. ئەم داڕووخان و داتەپینەی گوزەران و گرفتی قووڵی خزمەتگوزاری لە عێراقی ئەمڕۆدا بەرهەمی نەهج و ڕێبازی سیاسی و بەرنامەی دەسەڵاتدارێتیی هاوبەشی هەموو ڕەوتە سیاسیەکانی بەشدارە لە پرۆسەی سیاسیی عێراق کە لە ٢٠٠٣ دەستی پێکرد.

بەمانایە ئەوە ئاستێکی بەرزی هوشیاری و دەرك و تەشخیسێکی دروست و نوەی خەڵکە کە ئیتر نە بەوە فریو ئەخوات کە ئەم باڵە و ئەو لایەن تاوانی ئەم مەئساتە بخاتە ئەستۆی ئەوی تر و خۆی لەقوتار کات یا لەهەڵبژاردنی داهاتوودا خۆڵ بکاتە چاوی خەڵک و ناڕەزایەتیی خەڵک بکات بەپەیژەی گەیشتن بەدەسەڵات و کورسیی زیاتر یا سەرچاوەی مەینەتیەکانی ژیانی ئەوان بگەڕێنێتەوە بۆ ئەوەی ئەوان شیعەن یا کوردن یا ...

شیعارەکانی ڕاپەڕینی ئێستا زۆر سەریح و ڕۆشنن کە هیچ تەفسیرێکی جیاواز هەڵناگرن (هەمووتان یانی هەمووتان) ، (کلا کلا للاحزاب) ، (باسم الدین باگونا الحرامیة) ، (لا سنیة و لا شیعیة) ، (نا بە ئەمریکا ، نا بە ئێران ، نا بە تورکیا ، نا بە سعودیە ، نا بە بەرزانی ، نا بە سیستمی بەش بەشێنە ، نا بە تایفەگەری ، نا بە سیاسەتی نەتەوەپەرستی ، بەڵێ بە عێراقێکی ئازاد وگەلێکی خۆشگوزەران و ...... تاد) .

٢/ ١٦ ساڵە بەناوی شیعە و سوونە و کورد و عەرەب وچەندین بیانووی تردا پێکهاتە جوراوجۆرەکانی خەڵکی عیراق ئەکرێن بەگژیەکدا و بەشێوەی بەرنامەیە بەداڕێژراو هێزە پێکهێنەرەکانی هاوبەش لەدەسەڵاتدا خەڵک زیاتر و زیاتر بەشبەش و پارچەپارچە ئەکەن. ئامانجی ئەوان زۆر دیار بوو بەڵام لەژێر چەندین دەمامکدا دیماغۆجیانە ئامانجی خۆیان ئەشاردەوە و توانیان بە قۆناغێک خەڵک فریوبدەن. ئێستا لەجەرگەی ناڕەزایەتیەکاندا خەڵک یەکدەنگ هەموو ئەو هەویەت و ناسنامانە تووڕ هەڵئەدەن وپێداگری لەسەر بنیاتنانی

ووڵاتێك ئەكەن كە هاووڵاتی بوون بكاتە ناسنامە هاوبەشی دانیشتوانی عێراق و ماف و ئەركی ئەوان لە سیستەمێكی مەدەنی و دیموكراتیكدا لەسەر ئەو بناغەیە و نەك لەسەر شوناسی بەكۆمەڵ و دژبەیەكی شیعی و سوونی و كورد و عەرەب پێناسە بكرێ و لەوەوە ئەو ڕەنگ و بەیە جیاوازانە بگۆڕێن بۆ دیاردەی سروشتی و لەسایەی پێكەوە ژیانی ئەو پێكهاتانەدا مۆزاییكی كەلتووریی عێراقی پێ دەوڵەمەند بكرێت و بكرێت بە خاڵێك بۆ بەهێزكردنی سیستەمێكی ئازاد و پێشكەوتوو و مەدرینی دیموكراتی نەك بە پێچەوانەوە هەر وەكوو ١٦ سالە ئەیبینین. خەڵك لەخوارەوە بەهەموو پێكهاتە و ڕەنگەكانیانەوە عەوداڵی پێكەوەژیان و تەفاعولێكی پۆزەتیڤ و ئاشتیخوازانەن پێكەوە لە سایەی سیستەمێكدا كە ماف و ئەركەكانیان بەیەكسانی وەكوو هاووڵاتی پێناسە بكات و ئەوە حیزبەكانی تا ئێستا ی پرۆسەی سیاسی بوون كە بە مەرامی خۆیان لەژێرەوە دنەی ئەم پێكهاتانەیان لەدژی یەكتر ئەدا و لەسەریشەوە لەناو خۆیاندا براوبەش كێكی دەسەڵات و سەروەتی ووڵاتیان بەشئەكرد. ئەم ئاستە لە هوشیاری و دەركی سیاسی لەناو خەڵكدا موژدە بەخشی ئاڵوگوڕێكی گەورەیە لە میزاجی سیاسی و كەلتووری تاكی عێراقیدا كە بوار بۆ پێكەوەژیان لەگەڵ بیر باوەڕی تایفی و مەزهەبی و شۆفینیەتدا بەرتەسك ئەكاتەوە.

٣/ پێداگریی خەڵكی ڕاپەڕیوی عێراق لەسەر پێچانەوە ی پرۆسەی سیاسیی تا ئێستای عێراق كە لەساڵی ٢٠٠٣ بەدواوە دەستی پێكرد.
ئامانجێكی سەرەكیی ڕاپەڕینی ئێمەیە پەردەلادانە لەسەر ماهیەتی ئەو سیستەمە بەناو دیموكراتیەی كە ١٦ ساڵە عێراق بەرەو دواوە ئەبات و لە قەراغی وێرانكاریەكی گەورەدا ڕای گرتووە.
ئەم پرۆسە سیاسیە لە ناوەڕۆكدا بریتیە لە دابەشكردنی دەسەڵات لەسەر بناغەی تایفی و مەزهەبی و ناوچەگەرێتی وڕووحی تەسكی ئیتنیكی لەژێر پەردەی گێڕانەوەی ماف بۆ كورد و شیعە و چاری پاشماوەكانی بەعس. ئەمریكا ئەندازیاری ئەم مۆدێلەی دەسەڵاتدارێتی بوو. ئەم مۆدێلە لە كوردستان و باقی عێراقدا سەرچاوەی هەموو نەهامەتیەكانی ١٦ ساڵی ڕابووردوو بووە و درێژەدان پێی هەموو عێراقی گەیاندووە بە لێواری كارەساتی گەورەتر و مەیدانی تەراتێنی تیرۆریزم . ئێران و توركیا و سعودیە و ئوردون دەستیان لە وورد و درشتی چارەنووسی ئەم ووڵاتەدا هەبووە وهەیە.

هاتنەمەیدانی ملیۆنەها خەڵكی عێراق و پیداگریان و قوربانیدانیان بۆ لەگۆڕنانی ئەم سیستەمە زەنگی قۆناغێكی پرشنگدارە بۆ تاكی سادەی عێراقی و كابووسێكە بۆ هەموو پێكهاتەكانی دەسەڵات.

٤/ هاتنەدەنگی سەرتاسەریی خەڵك لە دژی دەستێوەردانی ئێران و پلانی جمهوریی ئیسلامیی ئێران بۆ کردنی عێراق و چارەنووسی خەڵكەكەی بە پەیژەیەك و ڕێڕەوێك بۆ دەستێوەردان لە کاروباری ووڵاتانی ناوچەکە و چاری قەیرانەکانی ناوخۆی لەسەر حسابی خەڵکی عیراق توخمێکی تری ئەو هوشیاریە نوێیەیە کە خەریکە لەناو دڵی ڕاپەڕینی ئێستاوە لەدایك ئەبێت.

ڕاپەڕینی ئێستای خەڵك بەدروستی ئەو خاڵەی کردووە بە بەشێك لە پلاتفۆرمەکەی کە ئێران پشتگیری و بگرە ئەندازیاری سیستمی تایفی و ڕاووڕووتی ئێستای عێراق و مەرجەعی ئایدیۆلۆجیی ئیسلامی سیاسیی شیعیی عێراقە کە ووڵاتی بەم ڕۆژ و حاڵە گەیاند. ئێران عوڕابی میلیشیا شیعەکان وسەرچاوەی نائەمنی و فیتنەیە لەم ووڵاتەدا و ئەبێ دوایی بهێنرێت بەنفووزی.

بێئەوەی وەکوو هەندێ لەباڵەکانی بزووتنەوە و هێزە قومیە عەرەبیەکان کە ئەیانەوێ هەموو هۆکارەکانی ئەزمەی سیستمی سیاسی و ئابووریی ئەم ووڵاتە لەچاوی ئێران بناسنەوە ، من پێموایە ئێستا گرێدانەوەی بارودۆخی فەلاکەتباری خەڵکی عێراق ب□ □□□□ی ئێرانەوە لە عێراقدا وەکوو فاکتەرێکی سەرەکی ، تەشخیسێکی دروست و تایبەتمەندیەکی ئەم قۆناغەو بزووتنەوەی ش□شگێڕانەی گەلی ڕاپەڕیوی عێراقە.

٥ / ١٦ ساڵ تەراتێنی ئیسلامی سیاسی وپایگای بەهێزی هەردوو باڵی سوونی و شیعیی ئەم بزووتنەوەیە ، بەخاڵە هاوبەش و ناکۆکەکانیانەوە، ڕۆڵی زەق و ڕەقی هێزە ئیسلامیەکانی بەتەواوی لە چڵپاوی ئەم قۆناغەی عێراقدا دەرخست. ئێستا حیزب و لایەنە ئیسلامیەکان خاوەنی مێژووویەکی ١٦ ساڵەن لە کوشت و بڕ، دزی وتاڵان ، گەندەڵی و دەسبڕین ، زەوتکردنی سامان و موڵک و ماڵی گشتی و هی خەڵك ، دروستکردنی میلیشیا و ڕاووڕووتی چەکدار و تیرۆری نەیارانی سیاسی.
ئێستا بەفەزڵی ئەو ڕۆڵەی هێزە ئیسلامیەکان گێڕاویانە، ئیتر نەك بەتەنها قەوارە سیاسیە ئیسلامیەکان بەڵکوو ئیسلام و مەراجیعی ئاینی وەکوو دامەزراوە و باوەڕێك تەماشا ئەکرێن کە سەرچاوە و هۆکاری ئەو گوزەرانە تاڵ و تفتەن کە خەڵك ١٦ ساڵی ڕەبەقە پێوەی ئەناڵێنێت. ئەوە ئاڵوگوڕێکی جۆرایەتیی گەورە و بەهێزە لە عەقڵی دەستج□معیی خەڵکی خوارووی عێراقدا کە زەمینەیەکی گونجاوی بەهێز ئەخوڵقێنێ بۆ بەرپاکردنی سیستمێکی علمانی و مەدەنی لە عێراق و جێهێشتنی کاروباری ئاین بۆ تاکەکان لەم ووڵاتەدا.

٦/ دەستووری عێراق بەڵگەنامە و چەترێکە بۆ شەرعیەتدان و بەیاسایکردنی ئەو سیستەمەی کە پێشتر سروشتە سیاسیەکەیمان باسکرد. ئەم دەستوورە عێراقی بەفۆرمی ویاسایی کردووە بە ووڵات و مەڵبەندی مەزهەب و ئایین و نەتەوەکان نەك ووڵاتێك کەلەسەر بناغەی پەیوەندیی هاووڵاتیی ئازاد لەبەرانبەر دەسەڵات و یاسادا دامەزرابێت. بوونی پێکهاتەی سوونی و شیعی و کورد و تورکمان ، ئیسلام و مەسیحی و دیندار و بێدین ، نابێ ببن بە بیانوویەك بۆ پێناسەکردنی ئەرك و مافە یاساییەکانی هاووڵاتی لەسەر بناغەی ئەوانە. هەر لەدرێژەی ئەوەشدا ووەکوو بەشێك و تایبەتمەندیەکی پرۆسەی سیاسیی تا ئێستای عیراق کە ئەمریکا داڕێژەری بوو، هەر سێ دەسەڵاتەکەی عێراق واتە سەرۆکایەتیی کۆمار و سەرۆکایەتیی وەزیران و پەرلەمان لەسەر بناغەی مەزهەبی و قومی لە نێوان هێزە سیاسیە شیعی و سوونی و کوردیەکاندا دابەش ئەکرێت و ئیتر هیچ بوار و دەرفەتێك بۆ هاووڵاتی ناهێڵێتەوە جگە لە ڕیزبەستن لەناو دیواری ئەو پێناسە تایفیە و پراکتیککردنی ماف و ئاواتە سیاسیە یاسایی و دەستووریەکانی لەناو ئەو چوارچێوە تەسکانەدا.

بەرهەمی پرۆسەیەکی وا ڕوونە واتە بەرهەمهێنانەوەی هەمان پرۆسەی سیاسی و بە ئەبەدیکردنی و بەهێزکردنی ئەو هێزە سیاسیانەی کە لەسەر ئەو بناغانە دەسەڵاتی سیاسی و لەوەشەوە سامانی ووڵاتیان لەنێوخۆیاندا دابەشکردووە.
ئەمڕۆ ئەم پرۆسەیە خەریکە بەبنبەست ئەگات و دابڕینی بەرچاوی ڕێژەی دەنگدەران لەدووایین هەڵبژاردنی پەرلەمانیدا لە عێراق و کوردستانیش زەنگی مەرگی ئەم مۆدێلە ڕسوا و پڕوپووتە بوو. بەڵام بنبەستی عەفەوی و خەبەخە و نەگەتیق جیاوازە لەوەی کە ئەمڕۆ لەگەڵ ڕێپانی خۆپیشاندانەکانەوە ئەیبینین. ئەمڕۆ خەریکە ئەو پرۆسەیە ئەچێتە قۆناغێکی تر و لە جەرگەی خەباتێکی سیاسیی سەرتاسەریەوە ئەبێ بە داخوازیەکی سەرەکیی خەڵکی عێراق . لەسەر ئاڵای پلاتفۆرمی ئەم بزووتنەوە ناڕەزایەتیەدا نەقشەی دەستوور و پرۆسەیەکی بەدیلی سیاسی سەردەردەنەت کە نەفی سەرجەم پرۆسەی سیاسیی تا ئێستای بەشبەشێنە و تایفی و تەوافوقی ئەکات کە دەستی هەموو لایەنەکانی پرۆسەی ئێستای سیاسەت لە عێراق ئەبڕێت و لەجێی ئەو خوازیاری جێگرتنەوەیەتی بە پرۆسەیەکی سیاسیی ناکۆك لەگەڵ ئەودا.

ئەو پێداگریە شۆڕشگێڕانەیە بە گۆڕینی دەستورر وەکوو دایکی پرۆسەی سیاسیی ناوزڕاوی ئێستای عێراق ، شین و شەپۆڵی هەندێ لایەن و

بـەتايبـەتى پارتى ديموكراتى كوردستانى بـەدواى خۆيدا هێناوە.
پارتى و يەكيتيش (گەرچى ئەميان نا يەوێ خۆى بكاتە سوورەى بەرلەشكر و چاودێريى ڕەوتى ڕووداوەكان ئەكات) ئەزانێت كە پرۆسەى سياسيى ئێستا شەرعيەتى ئەوەى بەو داوە كە بەناوى كوردەوە هەم پرۆسەى سياسەتكردن و زەوتكردنى دەسەڵات لە كوردستان درێژە پێبدات و هەم بۆ بەهێزكردنى ئەو مەرامەش لە بەغداش بەناوى كوردەوە درێژە بە حوزورى خۆى بدات و بەشە سامانى كوردستان بكرێت بەديارىەكى ياسايى بۆ ئەو. جگە لەوەش پارتى تا ئێستا كەسى وەكوو عادل عبدالمهدي دەسناكەوێت كە پاڵپشتيى لە سەفەقاتەكانى بكات لەبوارى نەوت و بودجە و پەيوەنديى بەغدا و هەرێم.

لەوەش واوەتر ، پارتى باش ئەزانێت كە دەسكاريى دەستوور يا گۆڕينى سەرتاپاى ئەو دەستوورە ى كە بەباڵاى ئەواندا بڕاوە ژێر پێى ئەوان خاڵى ئەكات چ وەكوو " نوێنەرى كورد لە بەغدا " و چ وەكوو هێزێك كە لەكوردستاندا وەكوو ئەمرى واقيع بەسەر خەڵكدا سەپاوە. پارتى چونكە گۆشكراوە بە گيانى شۆفينيزم باش لەوە تيگەيشتووە كە تەنها بەرهەمهێنانەوەى ئەو شۆفێنيزمە لەناو ڕێزەكانى كورد و عەرەبدا سەنەدى مانەوەى ئەو دابين ئەكات.
هێشتا هيچ ئاماژەيەك لەناو خۆپێشاندەرانەوە نەدراوە سەبارەت بەو ماددانەى دەستوور كە پەيوەنديان بەمەسەلەى كوردەوە هەيە كەچى پارتى و ميدياكارەكانى دەستيان داوەتە كەمپەينى هەڵخڕاندنى سۆز و هەستى كوردا يەتى بەڵام كێشەى ئەوان شتێك نيە جگە لە ترس لە هەڕەشەيەك لەو چەترە ياساييەى كە دەستوور بۆ دەسەڵاتى سياسى و ئابوورى ئەوانى فەراهەم كردووە. لەو نێوەشدا دەيان قەڵەم بەدەست و نووسەر بەنيەتى پاك و لێكدانەوەى نادروست لە سروشتى ڕاپەڕينى ئێستاى عێراق لەوبارەوە يا لەژێر كاريگەريى ئەو گيانە شۆفێنيەى پارتى ووروژاندوويەتى بوون بە هاوكار و تەواوكەرى ئەو چەواشەكاريە عەمديەى پارتى.

٧/ گۆڕينى ياساى هەڵبژاردنەكان و ياساى كۆميسيۆنى باڵاى سەربەخۆى هەڵبژاردنەكان و هەڵوەشاند نەوەى ميليشياكان و ڕێكخستنەوەى پەيوەنديي دەرەكيەكان و ياساى نەوت و غاز و دەيان با بەتى تر ڕەنگدانەوەى ڕاستەوخۆيان بووە لە چوارچێوەى دروشم و پلاكارد و پلاتفۆرم و داخوازيەكانى بزووتنەوەى ناڕەزايەتيى ئێستاى عێراقدا و جێى شايستەى خۆيان كردۆتەوە.
هەموو ئەوانە و پێداگريى سەرسەختى خەڵك لەسەريان سەربارى ژمارەى زۆرى قوربانىەكان ، نيشاندەرى ئەوەن كە خەريكە بزووتنەوەى

ناڕەزایەتیی ئێستای عێراق پێئەنێتە قۆناغێکی نوێوە و سەروسیمای بزووتنەوەیەکی شۆڕشگێڕانەی سەرتاسەریی عێراقی بەخۆوە ئەگرێ.
ئەم بزووتنەوەیە توانی بە ڕۆشنیی سیاسەت و هەڵوێستەکانی ، جگە لەوەی کە کێشەی تایفیەت و مەزهەب و نەتەوەپەرستی وەکوو سێ کۆسپی باوی ناو عەقلی سیاسیی داسەپاوی قۆناغی ئێستا تێپەڕێنی ، توانیوشیەتی تا ئەم قۆناغە شکست بهێنێت بەو هەولانەش کە ئێران و ئەمریکا بۆ پاشەکشەی مەترەحیان کردووە.

ئێران سەرەتا هەوڵیدا بە پلانی بەشداریی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لە سەرکوتی خوێناویی خۆپیشاندانەکاندا و بەتایبەتی بە بەشداری پێکردنی میلیشیاکانی حەشدی شەعبی لە پاڵ هێزەسەرکوتگەرەکانی حکوومەتی عێراق بارودۆخی عێراق بگەڕێتەوە بۆ پێش ڕۆژانی ئۆکتۆبەر. بەڵام ئەم پلانە فەشەلی هێنا و بەدوای ئەودا جگە لەسەرکوت پەنای بردە بەر بەندوبەستی سیاسی و لە ڕێگەی ڕەوتی سەدرییەکان و نزیککردنەوەیان لە ڕەوتی بەدر هەوڵەکانی خستەگەڕ بۆ خستنەڕووی هەندێ پێشنیار و پەسەندکردنی بەشێك لە داواکارییەکانی خۆپیشاندەران لە چوارچێوەی بەرنامە و یاسایەکی ڕیفۆرمدا بەڵام پێداگریی شۆڕشگێڕانەی سەرتاسەریی ڕاپەڕانی بزووتنەوەکە ئەو پلانەشی پووچەڵکردەوە.

ئێران لەڕێگەی قاسم سلێمانیی سەرکردەی سوپای القدس کۆڵیان نەدا و دواتر ویستیان مەرجەعیەتی شیعی بەشدار بکەن لەو هەوڵەیاندا و لەویشیاندا سەرکەوتوو نەبوون و ئێستا هەموو هەوڵەکانیان لەسەرکوتدا چڕکردۆتەوە گەرچی هاوتەریب لەهەوڵی خستنەگەڕی هەر هەوڵێکی تری سیاسیشدا درێغی ناکەن.
لەپەنای ئەو هەوڵانەدا ئەمریکاش بۆ ڕزگارکردنی دەسەڵاتی تایفیی عێراق و لاوازکردنی ئێران لەڕێگەی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە پرۆژەیەکیان خستەبەردەم خۆپیشاندەران کە بەتووندی بەرپەرچ درایەوە.

شکستی ئەو هەوڵانە ، سەرباری شکستی هەوڵەکانی سەرکوت یا وادە و بەڵێنی فریوکارانە لەلایەن دەسەڵاتەوە، نیشاندەری قووڵی و بەهێزی و ئاستی بەرزی هوشیاریی خەڵکی بەشداربووی بزووتنەوەی ناڕەزایەتیی ئێستایە. ئێستا ڕۆژ لەدوای ڕۆژ ڕەوتی شۆڕشگێڕانە و ڕادیکال زیاتر ئەبێ بە خەسڵەتی سەرەکیی ئەم بزووتنەوەیە. ڕەتکردنەوەی هەموو پلان و نەقشە ڕیفۆرمیستەکان لەناوەوە و دەرەوەی ناڕەزایەتییەکانەوە ئەم بزووتنەوەیە زیاتر بەئاقاری شۆڕشێکی سەرتاسەریی عێراقی ئەبات.

گشت ئەمانە نابنە ئەوەمان لەیاد بباتەوە کە لە پرسەی بەرەوپێشچوونی تا ئێستا و قووڵبوونەوەی خۆیدا ئەم بزووتنەوەیە ڕووبەڕووی زۆر ئەرك و پرسیار و لێپرسراوەتی ئەبێتەوە. ئەو ئەرکانە هەم سیاسین هەم ڕێکخراوەیی و هەم فکری. درێژەکێشانی ئەم بزووتنەوەیە کوسپ و لەمپەری زۆریشی لەبەردەمە و بەخەم ناوەتە پێش و کێشە و کەموکوڕیی زۆر یەخەی ئەگرن.

١/ ڕوونبوونەوە و تەعمیمی پلاتفورمی سیاسی ئەم بزووتنەوەیە ، واتە تاووتوێکردنی نەقشەڕێگای سیاسیی ئەم قۆناغەی بایەخی تایبەتی و سەرەکیی هەیە. لە بێژنگدان و شەنوکەوکردنی شیعار و داخوازی و بیروباوەڕە سیاسییەکانی تا ئێستای بزووتنەوەکە و تەکمیلکردن و پوختەکردنی لە ڕێی میکانیزمەکان و ڕایەڵە و پێکانی خودی بزووتنەوەکەوە و دەرهێنانی بەشێوەی پلاتفورمێکی سیاسیی پان و پۆڕ کە گرنگترین ئامانجە سیاسییەکانی ئێستای ئەم بزووتنەوە شۆڕشگێڕە لەخۆی بگرێت ، خێراترین ئەرکی ڕابەران و چالاکوانانی ئەم بزووتنەوەیەیە.
ئیتر ئەم بزووتنەوەیە ئەبێ ئەو چوارچێوەیە تێکبشکێنێ کە هەر بێ نا بە سیستمی ئێستا و سەرجەم بارودۆخی ناهەمواری ئێستای وڵات بەڵکوو ئەرکیەتی بە ڕوونی سیاسەتی پۆزەتیقی خۆی بەیان کات. بزووتنەوەی نا و تەنها داخوازیی نەگەتیق بە سەرەتاکانی بزووتنەوەکە گونجاو بوون و قۆناغی داهاتوو خوازیاری پلاتفۆرمی سیاسی و کۆمەڵایەتیی مەسئوول لە بەرانبەر سەرجەم کۆمەڵگایە.

٢/ شێوازەکانی خەباتی ئێستا و تاکتیکەکانی ناڕەزایەتیی ڕۆژانە پێویستیان بە تەدقیق و ئاڵوگۆڕ و هەماهەنگ کردنە. شۆڕش کە بوو بە ڕووداوی ڕۆژ هونەرەکە ئەبێ فێری ووردەکارییەکانی بیت ئەگینا قوربانیی زۆری ئەوێ و هێزی زۆر بەفیڕۆ ئەدەی.
بە تەنها درێژە کێشانی شێوازەکانی خەباتی ئێستا ، ڕەنگ بە هێز لە شۆڕشگێڕانی ئامادە لەمەیدان ببڕێت و هێزەکانی سەرکوت چاوەڕوانی ئەوە بکەن.

٣/ بەهێزکردنی ڕایەڵە و پێی تۆڕێکی فراوان لە نێوان شارەکان و ناوەندەکاندا تا هاوئاهەنگی وپلانی هاوبەشی ڕاپەڕین زامن بکات.

٤/ سەرباری پێداگری لەسەر خیتابێکی عێراقیی نیشتیمانی تەندروست کە سنوورەکان تایفە و لایەنگریی مەزهەبی و ئاینی و نەتەوەیی و ناوچەگەرێتیی تێپەڕاندوو، ئەبێ ڕاپەڕین خاوەنی پلانێکی خێرا بێت بە بەشداری کردنی ناوچە و شارەکانی کوردستان کە هەمان بارودۆخی

ن□هام□تی تیایدا زال□ جگ□ ل□شار□کانی و□کوو مووس□ و تکریت و □ومادی و دیالی و شاروچک□کانی تر.
ئ□ستا فراوانکردن و قوو□کردن□و□ی بزووتن□و□ی ش□□شگ□□ان□ی ع□راق ل□گر□و□ی س□وک□وتن ب□س□ر ئ□م ک□ش□ی□دای□.

/٥ دروستکردنی □ای□□ی تووندی پ□یو□ندی ل□گ□ل ک□میونیتیی ع□راقی ل□د□رو□و□ ک□ ه□ز□کی نا□ازی و خاو□نی ئیمکانات و توانایی ز□ر و ئامادیی□کی ز□ر□ ک□ ئ□توان□ هاوکاری و پشتیوانیی زیاتر ب□ بزووتن□و□ک□ ل□ئاستی ن□ود□و□□تیدا دابین بکات.

/٦ گ□رچی و□کوو تایب□تم□ندی□کی ئ□م ق□ناغ□ی بزووتن□و□ی نا□□زای□تیی ع□راق، ژنان ب□شداری□کی ب□رچاویان ه□ی□ ب□□ام ه□شتا ل□ ئاستی پ□ویستدا نی□ و ه□شتا ترس و د□□□اوک□ ل□ داب و ن□ریتی ک□ن و دواک□وتووان□ و ز□ر □□گری تر ماون ک□ بزووتن□و□ی ش□□شگ□□ان□ی ئ□ستایان ب□ب□شکردووه ل□ س□رچاو□ی□کی گ□ور□ی خ□باتکاران□ ک□ پ□ویست□ ب□رنام□ی ووردتری ب□ دا ب□□ژر□ت.

/٧ گ□لانی ئ□ران ئ□□ق□ی ب□د□نگیان ت□کشکاندووه و ئ□ستا بزووتن□و□ی□کی فراوانی ج□ماو□ری س□رتاپای ئ□و وو□ات□ی داگرتووه.
بزووتن□و□ی ش□□شگ□□ان□ی ئ□ستا ل□ ئ□ران و ع□راقدا ئ□توانن ب□ □ووب□□وو ب□وون□و□ی ه□ردوو □ژیم□ هاوب□ات و ه□اوم□رام و هاوع□قید□ک□ی ه□ردوو وو□ات ب□ر□ی□کی هاوخ□باتیی هاوب□ش گر□ بد□ن.
هیچکات بارود□خ ب□ئ□ندازه□ی ئ□م□□ وا ل□بارن□بووه ب□ دوایی ه□نان ب□د□س□□اتی ن□گریسی ئ□م دوو د□س□□ات□ س□رکوتگ□ر□ و گ□□ان□و□ی د□ستی و برای□تی ن□وان ه□ردوو وو□ات ل□ چوارچ□و□ی پاراستنی س□رب□خ□یی ه□ردوو وولاتدا.

بزووتن□و□ی نا□□زای□تیی ئ□ستای ع□راق ی□ک□ک ل□ در□خشانترین و□رچ□رخان□ ک□ ئ□م وو□ات□ ل□دوای ش□□شی ١٤ ی ت□مووز□و□ ب□خ□و□ی ن□دیوه. ئ□م بزووتن□و□ی□ ه□ر ئ□ستاک□ بووه ب□ خا□ی و□رچ□رخان□کی پ□ز□تیف ل□ ک□م□□گای ع□راقدا و چ□ندین پ□یامی ل□ه□ناوی خ□یدا ه□□گرتووه. ئ□و گیانی برای□تی و هاوخ□باتی□ی ل□د□ی □اپ□□ینی ئ□م□□و□ ل□ناو خ□□کی عیراقدا س□رد□ن□ل□ بیست سا□ی □ابووردوودا نموون□ی ن□بووه.
نادروستترین ش□و□ی ب□رخورد ب□م جوو□ان□و□ی□ ئ□و□ی□ ک□ ئار□زووم□ندان□ و ل□ بورج□ عاجی□کان□و□ س□قفی با□اتر و با□اتربه ئامانج□کانی د□سنیشان بک□ین ول□و□و□ پ□تای □ادیکالیزمی ناو م□شکی خ□مانی تیا ب□تا□ بک□ین□و□ و ف□ش□لی سیاسیی تا ئ□ستای ئ□م یا ئ□و

لایەنی پێ تیماربکەین.

بزووتنەوەی ئۆکتۆبەری عێراق کاردانەوەیەکی سروشتی و ئەسیلە لەبەرانبەر تەراکوماتی چل ساڵ سەرکوت و بێمافی و غیابی دادپەروەری و یەکسانیی ئابووری و کۆمەڵایەتی کە ١٦ ساڵ لەمەو پێش وەهمی چارەسەرکردنیان تیایدا چاند بەڵام هیچ بەرێکی نەبوو. جگە لەوەش ئەم بزووتنەوەیە نەفی خۆبەخۆی ئەو هەموو حیزب و لایەن و هێزانەشە کە زیاتر لە سێ دەیە پەیامی شۆڕش و ئاڵوگۆڕ و مقاوەمەت ئەدەن بەگوێی خەڵکی بەشمەینەتی ئەم ووڵاتەدا بێئەوەی بتوانن سەنگەرێك لە خەباتی ئەواندا لێبدەن و □□□کی بچووكیش لەسەفەری پڕ دەردو ئازاری ئەواندا بگێڕن و ئێستاش سەرگەرمی فەسڵەکانی ووتنەوەی دەرسی ڕادیکالیزم و دیاریکردنی مواسفاتی بزووتنەوەی " معلب " وڕەتکردنەوەی هەموو شت و دیاریکردنی سەقفی بەرزتر و بەرزترن بۆ ئەم بزووتنەوەیەش.

ئەم بزووتنەوەیە کۆتایی هێنا بە مێژوویەك لە ڕکودی سیاسی لە عێراقدا و جارێکی تر و پاش چەندین دەیە بەغدا و خوارووی عێراقی کردەوە بە ناوەندێکی سەرەکیی ئازادیخوازی وسەدای ئینسانی حەقخوراو.
وەکوو هەموو بزووتنەوە کۆمەڵایەتیە سروشتیەکان کە پێویستیی کۆمەڵایەتی ئەیان خوڵقێنێت نەك زادەی فووتێکردنی ئایدیۆلۆجی بن ، بزووتنەوەی ئێستای خەڵکی عێراق مەیدانێکە بۆ سەرھەڵدان و بەشداری و هاتنە مەیدان و تەفاعولی دەیان بیروباوەڕ و توێژی کۆمەڵایەتی و دیدگا و ڕەوتی سیاسی وسەرەنجامیش لەو شوێنەدا لەنگەر ئەگرێ کە هێزی ووردبین و سیاسەتی واقیعبین و تاکتیکی دروست ودینامیك و مرونەتی سیاسی بۆی دەسنیشان ئەکات و پەلکێشی ئەکات بۆی.

عدنان کریم
سدني
نۆڤەمبەری ٢٠١٩

خولانەوە لەناو بازنەی کوردايەتيدا … عدنان کەريم

کورتە سەرنجێك سەبارەت بە کتێبی (دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان: لەناوەوە بونيادنان ، لەدەرەوە دانپيانان)…

(دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان: لەناوەوە بونيادنان ، لەدەرەوە دانپيانان) ، کتێبێکی ۲۷۳ لاپەڕەيی د. سەردار عەزيز و د. بورهان ياسينە کە لە چاپخانەی کارۆخ لەسلێمانی ساڵی ۲۰۱۷ يەکەمين چاپی بڵاوکراوەتەوە.
هەردوو نووسەر لە (دەسپێك) ی کتێبەکەياندا بۆ ناسينی ناوەڕۆکی کتێبەکەيان ئەڵێن: (بێدەوڵەتی بۆ مرۆڤی کورد وەك تراژيديايەکی لێهاتووە. گەلێکی گەورە ، پەرتەوازە، نکۆڵی لێکراو، خيانەت لێکراو بەڵام لەهەمان کاتدا ” دژ بە خۆيشی”. نەبوونی دەوڵەت ل□ ژ□ر ناوەندی ديپلۆماسی و سياسی و ئەکاديميدا وەها دەبينرێت وەك ئەوەی کە هێشتا ئەم خەڵکە نەيانتوانيوە بە شێوازی مودێرن ‘ واتە بە شێوازی دەوڵەت ‘ خۆيان ڕيکبخەن) ل ۷. ” دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان “.
وەکوو هەردوو نووسەر ئەڵێن ناوەڕۆکی کتێبی ناوبراو بريتيە لە توێژينەوە لە مەسەلەی کورد و دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان و لايەنە جۆراوجۆرەکانی پەيوەست بەو مەسەلە پڕ لە گرێيەوە.

سەرەتا و پێش هەر شت ئەوەی زۆر سەرنج ڕادەکێشێت زمان و شێواز و مەنهەجی هەردوو نووسەرە لەم بەرهەمەياندا.
ناکۆکی لەوە زەقتر نيە کە ت□ ل□□□يی فکريەوە ناسيوناليست بيت ، نووسەر بی ، ئەکاديميست بيت بەڵام بەزمانێکی سەتحی وکورديەکی پڕ لەهەڵە و گ□ر□ وگۆڵ ، شێوازێکی نووسينی نامەنهەجی و دوور لەستانداردە ئەکاديميەکان ، ئەرگيومێنتی نەگونجاو لەگەڵ جەدەلی فکريدا ، بێيتە ناو بابەتێکی فرە ڕەهەند و ئاوکێشی واوە.
ئەم شێوازە لە نووسينی ئەکاديمی زۆر سەرنجڕاکێشە. ئاخر ئەمە يانی چی ” سەربەخۆيی پرۆسەيەکە لە پێناومسۆگەرکردنی بوونی مرۆڤی کورد لە دونيادا هاوتا بە مرۆڤەکانی ديکە” ل۱۳ ؟ يان ” لە ڕاستيدا زووتر دەرکەوتووە کە چارەسەر لە ڕێگای ئۆتۆنۆمی يا فيدراڵی تەنها نيو چارەسەر يا چارەگە چارەسەرە ” ل ۱۵. ئاخر دەستەواژەی وەکوو ” کوردستانی مەزن ” ل ۲۲ يا تێکەڵ کردن و هاومانا پيشاندانی هەردوو تێرمی ” نەتەوەيی ” و ” نيشتيمانی ” لەکام مەنهەجی ئەکاديمی و

توێژینەوەی زانستیدا جێیان ئەبێتەوە؟ بەڕاست " ئەدەبیاتی یەتەپی کوردی " ل ٢٩ یانی چی ؟ ئایا دەستانی نووسەر دەن بەهانامانەوە و تیمانگەیەنن کە " خەڵکی کوردستان تا ئێستا نادەوڵەتین " ل ٣٢ یانی چی ؟ .

بە من و بێگومان بە هەر خوێنەریکی بەسەلیقەیش مایەی پرسیار و ڕامانێکی قووڵە: ئایا ئەم دوو دەستەمان جیاوازیی نێوان " کوردستانی " و " کوردی " نازانن بۆیە وا لەژێر شوێندا هاومانا بەکاریان دێنن یا ئەوان بە تەسویق و قبووڵاندنی بابەتەکەیان ئەیانەوێ بیجەڵێنن بە گوێدان بە سەلیقەی خوێنەر ؟ " پێکهاتە غەیرە کوردەکان بە دڵنیاییەکی زیاترەوە خوازیاری ئەوە دەبن کە لە چوارچێوەی دەوڵەتی کوردی (کوردستانی) دا بژین " ل ١٣٠ (دەقەکانم وەکوو خۆی هێناوەتەوە).
نموونەی لەوجۆرە و بێدەربەستیی و تێکەڵ وپێکەڵیی مەنهەجیی وەها لەم کتێبەدا زۆرن و زۆر جار مرۆڤ وا هەست ئەکات کە دەقێکی شیعری یا پەخشان و ئینشایەکی لاواز ئەخوێنێتەوە.

ئەی ناوەڕۆك چی؟

ئینسان هەرچی زیاتر لە ناوەڕۆکی ئەم کتێبە وورد ئەبێتەوە (ل ١٢٦ ، بە نموونە) هەستێکی غەمناکی قووڵ دایئەگرێت: ئایا بە فیعلی بێدەوڵەتی ئاوا مایەی خۆ بەکەمزانی و سووکایەتییە بە تاکی کورد؟ ئایا کورتکردنەوەی مرۆڤ وەکوو کەینوونەیەکی ئاڵۆز لە " شوناسی نەتەوەیی " دا و دەرکردنی ئەو حوکمە قورسە کە " بە شوناسی بە ماهییە ، بە ماهییش لە نەتەوەیەکی جێگیر و خاوەن جێگاوە دەتکات بە کۆمەڵەیکی کۆچەری ، ئۆقرە نەگرتوو و برینەدار و وێڵ بەدوای ماڵدا " ل ١٢٧ " تاوانێکی مەعریفی " نییە ؟
بەڕاستی مایەی پرسیارێکی قووڵە: ئایا ئەوە ڕەنگدانەوەی پەژارەیی و سەرلێشێواویی فکریی ئەم برادەرانەیە یان مرۆڤی سەردەم فیعلەن بەو شێوازە تەماشای شوناس ئەکات لەم دنیا جەنجاڵە و فرەڕەهەندەی ئێستادا ؟ من گومانم نییە لە بوونی هەستێکی لەو جۆرە کە ئەو برادەرانە هەمای پێئەکەن لەناو چینێك لە مرۆڤی کوردستانیدا ، بەڵام ئایا هەرچی واقیعی بوو ڕاستە ؟ هەرچی بوونێکی دەرەکیی بوو جێی متمانە و پشتگیرییە ؟ ئایا نووسەر و ئەکادیمیست لەو بینینە سادانەوە هەڵئەستێ بە سەڵماندنی ئەرگیومەنتەکانی ؟ ئایا ستراتیجیی سەربەخۆیی و دەوڵەتسازی لەو دەرك و هەستە خامانەوە هەڵئەستێ ؟ ئایا باوەشێنکردنی ئەو خامۆشی وپەژموردەییە ، وەکوو هەستێکی ناتەندرووست ، ڕاستە ؟

بەکورتی و بەکوردی ، تەزی جەوهەریی هەریەك لە دوکتۆر بورهان یاسی و دوکتۆر سەردار عەزیز لە کتێبی (دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان) دا بریتیە لە پێداگیریی ئەوان لەسەر یەکخستن و یەکڕیزیی ماڵی کورد ، ڕیفراندۆم وەکوو هەنگاوی یەکەمی سەربەخۆیی ، بەلاوەخستنی ناکۆکییەکانی ناوماڵی کورد ، پێداگیری لەسەر ناسیونالیزم و بیری کوردایەتی وەکو ڕێگەی ڕووناک بۆ ئەو ئامانجانە ، تەکمیلکردنی بینای نەتەوە لەڕێی بنیاتنانی دەوڵەتەوە ، بەدەستکرد ناساندنی وڵاتی عێراق ، و سەرەنجام وەکوو ترۆپکی هەموویان سەرخستنی پرۆسەی ڕیفراندۆم بەو مەرجەی پارتی هەموو پێکهاتەکان و لایەنەکان بکات بەشەریک لەو پرۆژەیەدا و گشت کارتەکان لەدەستی خۆیدا زەوت نەکات.

من لای خۆمەوە هەوڵ ئەدەم کە شیکارییەکی کورت بخەمە ڕوو لەسەر بەشێك لەو بابەتە جەوهەریانەی سەرەوە چونکە زەحمەتە بتوانرێت لەووتارێکدا هەموو ئەو ناڕۆشنی و تێکوڵەکەییەی لەم کتێبەدا هەیە بخریتە بەر تیشکی ڕەخنە و ڕەنگ بێت لەبەر زۆری ئیشکالیەتی کتێبەکە وەڵامدانەوەیەکی هەمەلایەنەی کتێبێکی سەربەخۆی پێویست بێت. ئێستاکەم مەبەستی من ، لێرەدا ، ئەوە نیە کە بانگەواز بۆ پرۆژەیەکی تر بکەم لەبەرانبەر ئەوەدا بەڵکوو دەرخستنی کڵۆڵیی بیری ناسیونالیستی و نەتەوەپەرستیە بەو تەفسیرەی کە ئەوان لێرەدا مەترەحیان کردووە کە بووە بەچرای ڕۆشنکەری باسەکەی ئەوان و لەوەوە موفرەداتە بنەڕەتیەکانی باسەکەی ئەوان شیبکەمەوە.

بایەخی ئەو مەسەلانە کاتێک زەقتر دەرئەکەون کە بارودۆخی ئێستای کوردستانی عێراق لەبەرچاو بگرین.
ئێستا سەرتاپای کوردستان بووە بە مەیدانی بەربەرەکانێ و کێشمەکێشکی هەمەلایەنەی فکری و سیاسی لەنێوان بەرەی بەڵێ و بەرەی نەخێر بە ڕیفراندۆمێك کە لە ٢٥/ ٩ / ٢٠١٧ بەڕێوەچوو.
لێپرسراوێتیی ئەدەبی و ئەخلاقی و سیاسی داوامان لێئەکات کە بەووردی لایەنە جیاوازەکانی پەیوەندیدار بەو کێشمەکێشە بخەینە بەر باس. ڕەخنەکردنی ئەم کتێبە بەهانە و دەریچەیەکە بۆ بەرخوردکردنی لەگەڵ زۆرێک لەو بابەتانەدا بەتایبەتیش بەو ڕیوایەتەوە کە ئەو ٢ برادەرە خستویانەتە سەر کاغەز.
لێرەدا مەبەستم ئەوە نیە کە ڕەخنەیەکی گشتگیر و هەمەلایەنە سەبارەت بە ” بیری ناسیونالیستی ” ی کوردی بخەمە ڕوو. ئەوە کارێکە نەك پێویست بەڵکوو ئەرکێکی ئیستەرەمیشە بەڵام ئەوەی لێرەدا مەبەستمە چڕکردنەوەی ڕەخنەیە لەسەر ئەو دیدگایەی هەردوو

نووسەر سەبارەت بە مەسەلەی ڕیفراندۆم و دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی ، بەتەعبیری خودی ئەوان ، کە لەم کتێبەدا خستوویانەتەڕوو و مەگەر تەنها بەناچاری و بە ڕۆشنکردنەوەی سەرنجەکان لەسەر هەمان ئەو بابەتانە ، لێرە و لەوێ ، ئاوڕێکی ڕەخنەگرانەش لە بنەماکانی ناسیونالیزمی کوردی بدەمەوە.

تێگەیشتن لە هەڵچوون و داچوونەکان وداهاتووی بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کوردی عێراق کارێکی نیمچە مەحاڵە یا کارێکە زۆر کورت دێنێت بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەو ژینگەیەی کە لە ساڵی ۲۰۰۳ بەدواوە لە عێراقدا وەکوو ئاکامی سیاسەتی ئەمریکا ڕەخساوە بۆی.

قۆناغی دوای ڕووخانی بەعس بۆ ناسیونالیزمی کورد لە عێراقدا ، قۆناغی ناڕۆشنی ، پەرتەوازەیی ، بێئاسۆیی ، و شڵەژانە. بەهۆی مانەوەی بەعسەوە، پێش ۲۰۰۳ ، هێزەکانی بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کورد لە عێراقدا لەلایەکەوە وەکوو هێزی سەرەکیی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی و ئامادەترینیان ، لەلایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و ئەمریکاوە بایەخیان پێئەدرا و لەولاشەوە گشت سیاسەتەکانی خۆیان لەسەرجەم بوارەکاندا لەبەرچاوی خەڵک بەمانەوەی بەعسەوە پاساو ئەدا. ڕووخانی بەعس لەهەردوو ئەو بیانووە بێبەشی کردن. ئیتر ڕەوتی ڕوولەنشێوی بزووتنەوەی کوردایەتی بەردەوام ئەبێ و تاهاتووە پایەی فکری و سیاسییەکانی وەکوو بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی لەناو خەڵکدا لەرزۆک و فشەڵ دەبن و دەسەڵاتدارێتیی حکوومەتی هەرێمیش کە نوێنەری سیاسی و تەبەلوری حیزبیی ئەو بزووتنەوەیەیە ، ڕسواتر و بێپایەتر ماوەتەوە لەناو خەڵکدا. ئیتر کار گەیشتووە بەشوێنێک کە خەڵک بەچاوی دوژمنی خۆی ئەڕوانێتە ئەو دەسەڵاتە و سیمبولەکانی.

بەڵام هەمیشە و بەشێوەیەکی میکانیکی ناکرێ دڵ بەوە خۆشکرێ کە گوتاری ناسیونالیستی و هێزە سیاسییەکانی ئەو بزووتنەوەیە تەریک بکەون لەناو خەڵکدا و دووچاری پاشەکشە ببن و ئەوە خۆبەخۆ بەمانای بەهێزبوونی ڕەوت و گوتار و بزووتنەوەی نیشتیمانی نایەتەوە. ئەوەی ئێستاش لەکوردستاندا دەیبینین ڕێک وایە: سەرباری کاڵبوونەوەی گوتاری کوردایەتی و ڕووتبوونەوەی هەردوو باڵی تەقلیدیی ئەم بزووتنەوە سیاسییە ، واتە پارتی و یەکێتی ، لەهەر شەرعیەتێکی سیاسی و ئەخلاقی و دەرکەوتنیان وەکوو دوو هێزی تاڵانکەری سامانی نیشتیمانی ، زەوتکەری دەسەڵاتی سیاسی ، مشەخۆر و گەندەڵ ، بێدەربەست بە هەر بنەما و پرەنسیپێکی نیشتیمانیی کوردستانی و .. ، تاد ، بەڵام هێشتا ئەو هێزانە ئەتوانن دەسەڵاتی سیاسیان درێژە پێبدەن ، گوتاری کوردایەتی بەزیندووی ڕاگرن ، مۆبێلایزی خەڵك بکەن

، مانۆڕی سیاسی ئەنجام بدەن ، هاوپەیمانەتیی ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانی سازبدەن …، تاد ،بۆ ئەوەی بتوانن درێژە بە دەسەڵاتی خۆیان بدەن.

بەکورتی ڕاستە کە شعوری گشتی خەڵك لە بەرانبەر ئەم هێزانەدا گۆڕانی زۆری بەخۆوە دیوە و بگرە خەڵك ئەم حیزب و دەسەڵاتە وەکوو هێزێکی چەوسێنەر و سەرکوتگەر و بێگانە بە ژیان و بەرژەوەندیی خۆی تەماشا ئەکات ، بەڵام ئەوان هێشتا بواری مانۆڕی زۆریان لە بەردەمدا ماوە. هۆی سەرەکیی ئەوە یەك شتە : هێشتا ئەو پاشەکشە و ڕسوابوونەی هێزە دەسەڵاتدارەکانی کوردایەتی نەگۆڕاوە بە ڕەخنەیەکی هەمەلایەنە و ڕۆشن لە ناسیونالیزم و تووڕهەڵدانی و سنووربەندیەکی ڕۆشن لەگەڵیدا تا خاڵی کۆتایی کە بریتیە لە خستنەڕوو و بونیاتنانی فکرێکی سازگاری نیشتیمانیی کوردستانی کە ئامانجی یەکەم و کۆتایی خۆی بە بەرزڕاگرتنی شکۆی هاووڵاتی بناسێنێت بە بەدیل و ڕوئیەی ڕۆشنی سیاسی و فکریەوە. ئەوە گەورەترین بۆشایی سیاسی و فکریە لە ئەمڕۆی کوردستانی عێراقدا.

یەکێک لە کۆڵەکەکانی ناسیونالیزم و بیری ناسیونالیستی بریتیە لە معیاری بەرژەوەندی نەتەوەیی (National interest) کە معیارێکی سەرەکیە لە ڕوانگەی فکری ناسیونالیستیی کلاسیکەوە. بەڵام ناسیونالیزمی کورد لە ئەمڕۆدا نەك ئەو بنەمایە ناکات بە قیبلەنمای سیاسەتکردن و دیاریکردنی هەڵوێستەکانی بەڵکوو ڕۆژانە لە بازاڕی سیاسەتدا هەڕاجی ئەکات. یاخود پێکهێنانی سوپای نیشتیمانی کە ناسنامەیەکی تری سیاسەت و فکری ناسیونالیستیی کلاسیکە بەڵام لای ناسیونالیستی کوردی ئەمڕۆ جێی خۆی ئەدا بە میلیشیای پارێزەری حیزب و بنەماڵە و بەدەستی ئەنقەست کۆسپ دەخاتە سەر ڕێی سەرهەڵدانی وەها دەزگایەك. ئەو ٢ نموونەیە گەرچی لەڕواڵەتدا دەرخەری ناکۆکیەکی ناوەکین بە دەسەڵاتی ناسیونالیستیی کوردی عێراق بەڵام لەڕاستیدا نەك ناکۆکی بەڵکوو نیشانەری ئینحیتات و داتەپین و گیانەلاویی فکری ناسیونالیزمن لەم سەردەمەدا وئەوە دەرخەری پووچیی ناسیونالیزمی کورد و دەرگیربوونیەتی بە ئەزمەیەکی ماهەوی نەك لادان بێت لە ناسیونالیزم.

دەوڵەت بۆ نەتەوە یا بۆ خەڵك؟

هەردوو نووسەر پێداگیری لەسەر ئەوە ئەکەن کە دەوڵەتێك کە ئەوان بەرگری لەدروستبونی ئەکەن دەوڵەتێکە بۆ نەتەوە یا دەوڵەتێکە بۆ کورد لە بەرانبەریشدا هەوڵی دەسەڵاتدارێتیی کوردی لە پێناوی دامەزراندنی دەوڵەتدایە بۆ خەڵك.

ئەوان ئەڵێن " ئەمە وەهای دەبینین کە ململانێیەکی سەرەکی لە کوردستان لەسەر ئەوەیە کە دەوڵەت بۆ کێ بێت. لەم بارەیەشەوە ئاراستەیەکی ناتەندروست هەیە کە دەخوازێت دەوڵەت بکات بە موڵکی تاکە کەسێک یان کەسانێک، خێڵێك یان بنەماڵەیەك". ل ٣٤ تەئکیدەکان هی ئەوانە.
هەردوو نووسەر لێرەدا تا ئەو ئاستە خۆیان گوشیوە و ئەوپەڕی ڕادیکالیزمی خۆیان نواندووە تا بڵێن ئەوان دەوڵەتیان بۆ خێڵك ئەوێت لەکاتێکدا بزووتنەوەی ڕەسمیی ناسیونالیستیی کورد کە پارتی ڕابەر و خاوەن پرۆژەی " دەوڵەتی کوردیی" ئەمڕۆیە دەوڵەتی بۆ خێڵ ئەوێت.

لێرەدا سەرباری ناڕۆشنیی دیدگای هەردوو نووسەر و ئەوەی لەو دیدگایەی ئەواندا بە ئاشکرا سەردەردەنێت دەوڵەتی نەتەوەیییە نەک مۆدێلی دەوڵەتی هاووڵاتی و ئەوەش ناتوانێت ئەو خەسڵەتەی دەوڵەتی جێ بڕوای ئەوان بشارێتەوە کە لێرە و لەوە بنووسن کە " پێویستە دەوڵەت دەوڵەتی خێڵێک بێت". دەستەواژەی " دەوڵەتی خێڵێك " تەعبیرێکی کرچ و کاڵ و سەییال و نادیارە بەتایبەتی لە بەرانبەر ئەوەی ئەوان پێی ئەڵێن " دەوڵەتی خێڵ " .
مەعلوومە کە نە " دەوڵەت بۆ خێڵێك " ی ئەمان خۆبەخۆ خەسڵەتی بنەڕەتی ئەو دەوڵەتە نیشان ئەدا و نە " دەوڵەت بۆ خێڵ " یش کە داویانەتە پاڵ پارتی و بارزانی دەوڵەتەکە بە خودی ماڵبات یا خێڵی بارزانی.
تەنزی دەوڵەت بۆ کێ بێت خۆی لە خۆیدا سنوورێکی ئاشکرا دانانێت لەگەڵ خەسڵەتی بنەڕەتیی ئەو دەوڵەتە مەوعودەی ئەوان کە دەیان جار پێداگری لەوە ئەکەن کە دەوڵەتی کوردی ، دەوڵەتە بە مرۆقی کورد یا دەوڵەتێکی ناسیونالیستییە.

ئەمان لەژێر تەپوتەزی هەڵوێست وەرگرتن لە بەرانبەر مەترسیی " دەوڵەت بۆ خێڵ یان بنەماڵە " و هێنانە ناوەوەی بە مناسبەی باسی " دەوڵەتی شکستخواردوو" دا ئەیانەوێ بەرگری لە مۆدێلی دەوڵەتی نەتەوەیی تێپەڕێنن. تەنانەت ئەوان کێشەکەیان لەگەڵ سەرانی پارتی ودەسەڵاتدارێتیی ناسیونالیزمی کورددا لەوەدا کورت ئەکەنەوە کە ئەوان " دەوڵەت بۆ بنەماڵە و خێڵ " دروست ئەکەن و ئەوەش " ئاراستەیەکی ناتەندرووست" ە یا بە قەولی خۆیان " ئەم خواستە یا ئەم تێگەیشتنە دەرەنجامی ڕوانگەیەکی سەقەتە لە دونیای کوردیدا ، کە کەسێک خاوەنی بنەماڵە و خێڵە ، هەوڵ دەدات خاوەنی پڕۆژەی ناسیونالیزمی مودێرنیش بێت ، کە دەوڵەتە". ل ٣٤.

سەردار و بورهان ئەیانەوێ کێشە ئاڵۆزەکانی ناسیونالیزمی کورد و ناتەباییەکانی داگرن بە ئاستی کێشەیەکی سەسیۆلۆجیی جیاواز کە کێشەی خێڵە و بەوجۆرە خۆیان دوور بگرن لە ڕەخنەکردنی ناوەڕۆکی کێشەکە کە شتێک نییە جگە لە خودی ناسیونالیزم و ناتوانایییە مێژووییەکانی ناسیونالیزمی کورد و ناکۆکییە دەروونییەکانی وەکوو بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسیی و تەیارێکی فکری. ئەوان بیریان چەند هەزار کیلۆمەترێك بە ناکات تا چاوێك بەدەوڵەتی ئیماراتی عەرەبیی یەکگرتوودا (هەر بۆ نموونە) بگێڕن کە هەم سەربەخۆبوونەکەی و هەم مۆدێلە ئابوورییەکەی گەشەسەندنی بەڕا بەریی خێڵ و شێخەکانی ئەو ووڵاتە بەدەست هاتووە و بەو مانایە ئەوە جەوهەری کێشەکە نییە.
پەژموردەیی دیدگای هەردوو نووسەر ، شتێك نییە جگە لە ڕەنگدانەوەی واقیعیی پەژموردەیی و وونکردنی ئاراستەی هاوبەش لە هێزەکانی ناسیونالیزمی کورد لە عێراقدا.
ئەم ناسیونالیزمە ، وەکوو هێزێکی سیاسی ، خاوەنی ووتاری هاوبەش و یەکگرتوو نییە، بێبەرییە لە هێزی سیاسیی مونسەجیم ، پرۆژەیەکی چوونیەك ویەكدەنگ و هەنگاوی کردەیی هاوبەشی نییە و لەمەدای نزیکیشدا ناتوانێت دەستی بەو دیدگا هاوبەشانە بگات.

ڕایێە و پێی ئەم کتێبە بەیەک بەچوونی هاوبەشی هەردوو نووسەر تێنراوە: پارتی پرۆژەی سەربەخۆیی کوردستانی ڕفاندووە و لایەنەکانی تر (ئەمان زیاتر مەبەستیان گۆڕانە) ناکات بەشەریکی خۆی لەو پرۆژەیەدا؟ لای ئەمان (پارتی هێزێکە یەکخەری کوردستان نییە بەڵکوو دەخوازێت هەر یەکخستنێك لەژێر سایەی ئەودا بێت و بەڕوانگەیەکی تەقلیدی فیوداڵی کە تیایدا کەسی مەسعوود بارزانی و بنەماڵەی بارزانی بە برا گەورە بزانێت). ل ٤٧
ئەم شا تێزەی هەردوو نوسەر چەند سەرنج هەڵئەگرێت:

یەکەم: بۆچی هێزەکانی تری بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کورد (دیارە لێرەدا زیاتر مەبەست لە چوارچێوەی جوگرافیی کوردستانی عێراقە) سەربەخۆ لە پارتی پرۆژەی خۆیان بۆ (سەربەخۆیی کوردستان – ئەمە تەعبیری خۆیانە) ناخەنە ڕوو و گەر دەسپێشخەریشیان نەکرد بۆ ئێستا نایکەن تا هەمووان لە خاسیەتە جیاوازەکانی ئەو پرۆژەیەش تێبگەن؟

دووەم: تا ئێستاش بەڕەسمی هەموو لایەنەکان پاشەکشە و پاشگەزبوونەوەی خۆیان لە هەڵوەستی تا ئێستایان و پابەندبوونی خۆیان بە ڕێگەچارەی فیدرالی و شەراکەت لەگەڵ عێراقدا

ڕانەگەیاندووە. بەئەستاشەوە یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان و بزووتنەوەی گۆڕان چ وەکوو هەڵبژاردنێکی سیاسی و بەرنامەیی و چ وەکوو پراتیك بەتەواوی پابەندن بە ڕێکەوتن و هاوپەیمانی لەگەڵ هێزە شیعیەکانی عێراق و ئەوە بە بژاردەی سەرەکی خۆیان ئەزانن و دەستیان لێی نەشتووە.
هەرچی پارتیە هەڵوەستەکەی لەناوەڕۆکدا لەوان جیا نیە بەڵکوو خوازیاری ئەوەیە کە مەلەفی فیدرالیەت و پەیوەندی بەغدا و کوردستان بەتەواوی لەبەردەستی ئەودا بیت و پێی وایە کە جێ و شوێنی ئەوان (پارتی) لە بەغدا هاوسەنگ نیە لەگەڵ ئەو جێ وشوێنە گەورە و چارەنووسسازەی کە لەناوخۆی هەرێمدا هەیەتی.

سێیەم: هەر لە پەیوەند بە خاڵی پێشووە پارتی لە ئاستی کوردستاندا لەچاو هەموو هێزە سیاسیەکانی تردا بەهرەمەندە لە جێگایەکی پتەوتر و لە پێشتر و توانیویەتی هەموو مەلەفە ستراتیجیەکانی هەرێمی کوردستان لەژێر چنگی خۆیدا کۆکاتەوە و لە پرۆسەیەکی ٢٠-١٥ ساڵیدا و بەنەخشەی زۆر وورد توانیویەتی پاشەکشەی گەورە بەسەر یەکێتی و لەم دوایانەش گۆڕاندا بسەپێنێ و لەوەوە وەکوو (مدعی) و سووکان بەدەستی ماشینی (کوردایەتی) جیپەی خۆی مەحکەم بکات و ئەو دوو هێزەی تریش مادام کە هەڵگری هەمان ستراتیجین و بە ئەو ستراتیجیەش نەخشەیەکی تری جیاوازیان نیە ، ناچارن سەرەنجام مل بدەن بە سیاسەتی جێگرتن لە پاشکۆی پارتیدا لە ڕاستای هەمان ستراتیجیدا.

یەکێتی ساغبەتەوە بەو ئاراستەیە و زەربەی نیشانەکانیش ئەوە دەخویننەوە کە گۆڕانیش سەرەنجام دوای هەندە ژانی لەدایکبوون ببێت بە هێزێکی ڕادیکالی ناو هەمان بزووتنەوە بەو مەرجەی بە پاراستنی ئاوی ڕوو (ماء الوجه) جێگەیەکی وای بدرێتێ کە بەشایستەی خۆی ئەزانێت.
ئیتر هیچ بەڵێ و خورتە و گلەییەك لەپارتی ، بە هێزێك یا بە کەسایەتی و لایەنێك کە هەڵگری هەمان ئاسۆ و ستراتیجی و دنیابینی بێت ، (لێرەشدا بە هەردوو نووسەری بەڕێز) ڕۆڵیکیان نابێت جگە لە گۆڕانیان بە برغوویەك لە ماشینەکی گەورەتر کە پارتی و بارزانی سووکانەکەیان بەدەستە.

هەمیشە کێشمەکێشی نەوان هێزە ناسیونالیستەکان لەسەر شێوازی گەیشتن بەیەک ستراتیجی ئەم پریشکانەی لێکەوتەتەوە. بزووتنەوەی ناسیونالیستیی عەرەب لە عێراق ، سوریا ، لیبیا ، میسر ، فەلەستین هەمیشە مەیدانەکی گەشەکردن و بەرەوپێشچوونی ، دینامیکیەتە ناوخۆییەکەی و ململانێ و جەدەلی ناو ڕیزەکانی خۆی بووە. هەمیشە

باڵکی تری ناسیونالیزم و لەوانە لە ڕیزی ناسیونالیزمی کوردیشدا ، ڕادیکالتر تەکانی داوە و زۆر جاران ئەو ڕادیکالیزمە ڕەنگدانەوەی خویندنەوەیەکی ناواقیعیی تەرازووی هێزەکان و تواناکان و هێزی فاکتەرە دژەکانیش بووە.

پارتی نەك هەر تەحەمموولی ئەو ڕەخنەگرانەی ڕیزی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کوردی ئەکات بەڵکوو سوود و کەڵکیشی لێوەردەگرێت. پارتی هەر ئێستا توانیویەتی بوونی ئەمجۆرە دەنگ و ڕەنگانە تەوزیف بکات لە بەرانبەر دەوڵەتی ناوەندی عێراق بۆ مەحکەمکردنی جێپێی خۆی لە بەرانبەر بەوان و بردنەسەرئی سەقفی داخوازییەکانی و ترساندنی بەغدا بە (بعبع) و دەوەزمەی ڕەوتەکی ناسیونالیستیی کوردیی تووندڕەوی وا کە بە بەغدا باشترە بێن بێدەنگی داخوازییەکانی پارتییەوە تا ئەو دەوەزمەیەش ئارام بکەنەوە و ئیحتیوای بکەن و بەو جۆرە پەیامە ئەیەوە بەغدا ناچار بەملدانەواندن بکات بە خواستەکانی.
لە ناوخۆی کوردستانیشدا هەمان شت. پارتی کەڵکی زۆر لە دەنگی نەخەرەکان و ڕەخنەگرەکانی تری ریزی بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کورد وەرئەگرێت و سەرکوتووبووە لە تەوزیفکردنیان بە مەرامە سیاسییەکانی خۆی لە ناوخۆشدا.

ستراتیجی پارتی و پلانە سیاسییەکەی بە هەنگاونان لەمەڕەدا ڕووەو ئەو ستراتیجە ، ڕەنگدانەوەی ئاستی گەشە و تواناکان و هێزی ناسیونالیزمی کوردە لە عێراقدا لەبەرانبەر بەودا ، گەر ڕەخنەگرانی ناو هەمان بزووتنەوە و ستراتیجی سیاسیی لەدەرکەین ، بزووتنەوە و ستراتیج و ڕەوتەکی تر نابینین کە توانیبێتی ململانێیەکی جدی و ڕاستەقینە لەگەڵ پارتیدا بکات.
ئەوە کلیلەکی گرنگە بۆ تێگەیشتن لە ڕیزبەستنی هێزی سیاسی لەکوردستانی عێراق و تێگەیشتن لە جێگەی پارتی لەم قۆناغەدا.

بەشی سێیەم و کۆتایی گفتوگۆی

دەنگەکان لە گەڵ بەڕێز عەدنان کەریم (ئەحمەد موعین)

بۆ خوێندنەوەی بەشەکانی تری ئەم چاوپێکەوتنە کلیک لەسەر بەشەکان بکەن لای خوارەوە

بەشی یەکەم:....

بەشی دووەم:....

-______________

دەنگەکان :
مارکس لە تەعمیمەکدا بەکۆنگەرەی نێونەتەوەیی یەکەم باسی لەسەربەخۆی ئیرلەندا کرد، لینینیش بە هەمان شێوە باس لە هۆشیارکردنەوەی نەتەوە زوڵم لێکراوەکان دەکات بۆ ئاراستەی سەربەخۆییدا. ئەوە چۆن دەڕواننە هەڵسوکەوتی بزوتنەوەی کۆمۆنیستی لە کوردستانی عێراقدا هەر لە حیزبی شوعییەوە تا دەگاتە کۆمۆنیزمی کرێکاری سەبارەت بە دیدو تێڕوانینیان لە بەرانبەر کێشەی نەتەوەیی کوردا، وەک کێشەیەکی زیندوو لە ناوچەکەدا؟

عدنان کریم :
لە قۆناغی دامەزراندنیەوە، بناغەی سیاسەتی حیزبی شیوعیی عێراقی لەسەر کۆڵەکەیەک وەستابوو کە بریتی بوو لە کۆتایی هێنان بەدەسەڵاتی نیمچە داگیرکەری بەریتانی لە عێراق و ڕووخاندنی حکوومەتی پاشایەتی کە ڕۆڵی وەکیلی ئیستیعماری بەریتانی ئەبینی. ئامانجی شیوعیەکان لە عێراقدا لە گشتی ترین ئاستدا بریتی بوو لە بنیاتنانی عێراقێکی نیشتیمانی و دیموکرات و سەربەخۆ کە عەدالەتی کۆمەڵایەتی تیایدا سەروەر بێت. واتە عێراقێکی ئازاد و سەرفراز کە ئایدیایەکی نەتەوەیی یا دینیی نەبێت و عێراق وڵاتی هاونیشتیمانیەکانی بێت. شیوعیەکان لەو قۆناغەدا لەو چوارچیوەیەوە ئەیانڕوانیە مەسەلەی کورد. بەومانایە مەسەلەی کورد لە دیدگای حیزبی شیوعیەوە بەشێک بوو لە خەباتی گشتی خەڵکی عێراق بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە گشتیەی کە باسمان کرد.
لەو قۆناغەدا حیزبی شیوعیی عێراق هەرچەن ڕابەری خەباتی جەماوەریی خەڵکی عێراقی ئەکرد تا کۆتایی پەنجاکانی سەدەی پێشوو، لە

کوردستانیشدا هەمان پایگای بەهێزی هەبوو و هەمان ڕۆڵی ئەگێڕا.

بەڵام بەهۆی تایبەتمەندیی مەسەلەی کوردەوە وەکوو مەسەلەیەکی دیموکراتی و بەتایبەتیش بەهۆی لاوازیی ڕەوتی ناسیونالیستیی عەرەبی لەو قۆناغەی عێراقدا و لاوازیی پێگەی ڕەوتی عروبی و شۆفینیزمی عەرەبی ، جگە لە لاوازیی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کورد، حیزبی شیوعی لەهەوڵی ئەوەدا بوو کە مەسەلەی کورد لە چوارچیوەی کۆمەڵێک ئیسڵاحاتی دیموکراتی لە عێراقدا چارەسەر بکات و ئەو سیاسەتە جێگەی مەقبووڵیەتی خەڵکی عێراق بوو بەخەڵکی کوردستانیشەوە. یەکێک لەو فاکتەرە بەهێزانەی کە لەقازانجی ئەو سیاسەتە هەڵئەسووڕا پشتیوانیی جەماوەریی فراوانی خەڵکی عەرەبی عێراق بوو لە ئاواتی خەڵکی کوردستان بۆ لابردنی کۆتی ستەمی نەتەوەیی لەسەریان. جگە لەوەش ڕژێمی پاشایەتیی ئەوکات ڕژێمێکی ناسیونالیستیی عەرەبی نەبوو.

ئەو ڕژێمە بە یەکسان جێی نەفرەت و ناڕەزایەتیی هەردوو میللەتی عەرەب و کوردی عێراق بوو. لەهەمووشی گرنگتر ئەو خاڵەبوو کە ناوەڕاست و خوارووی عێراق سەنتەر و چەقی قورسایی خەباتی شۆڕشگێڕی جەماوەری و دیموکراتیی خەڵکی هەموو عێراق بوو کە ئەوەش لە قازانجی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد بوو لە چوارچێوەی یەکگرتویی و یەکپارچەیی خەباتی دیموکراتیکی هەموو خەڵکی عێراق بەسەڵماندنی مافە نەتەوەییەکانی کوردەوە.

ئەوەی کە قاڵبی ڕەسمیی ئەو هەڵوێستەی حیزبی شیوعی لەو کاتەدا لەژێر تایتڵی ئۆتۆنۆمی یا مافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلی کورددا گەڵاڵە ئەکرا فاکتەر و مەسەلەی سەرەکی نەبوو بەقەدەر ئەوەی کە ستەمی نەتەوەیی لەسەر گەلی کورد لەچوارچێوەی خەباتی سەرتاسەری دیموکراتیکی هەموو خەڵکی عێراقدا بەسەرەنجام بگات و لەجەرگەی ئەو خەباتەدا جێگیر بێت. جگە لەوەش چەوسانەوەی نەتەوەیی لەسەر گەلی کورد لە قۆناغی پاشایەتیدا ، لە ڕاستیدا ، ئەو قاڵبە زبر و توندوتیژ و سەرتاسەریە و ئەو خەسڵەتە میلیتاریەی نەبوو کە لە قۆناغەکانی دواتری کۆماریدا هەیبوو. لەچاو هەموو ڕژێمەکانی دواتردا ، سولتەی مەلەکیی عێراقی لەهەموویان نەرمتر و لیبراڵ تر بوو بەلەبەرچاوگرتنی ئەو فەزای کوشت و بڕەی کە بەتایبەتی لە ١٩٦٣ بەدواوە لەلایەن ڕژیمە یەک لەدوای یەکەکانی عێراقەوە لەبەرانبەر گەلی کورددا و گشت گەلی عێراقدا پیادەکرا.

لەڕاستیدا حیزبی شیوعی خەباتی ئەکرد بۆ بەدیهێینانی عێراقێکی

نیشتیمانی و دیموکراتیک کە جیاوازی نەتەوەیی جێگەیەکی لە سیمای ئەو دەوڵەتەدا نەبێت. تا ١٤ ی تەمووزی ١٩٥٨ ئەوە سیاسەتی ڕەسمیی حیزبی شیوعی بوو سەبارەت بە مەسەلەی کورد و پێموابێت سەرکەوتوانە توانی باڵانسی ئەو سیاسەتە ڕابگرێت. واتە حیزبی شیوعی توانی هەم ڕەوتی شۆفینی عەرەبی زۆر لاواز بکات و هەم توانیبووی کە جڵەوی خەباتی گەلی کورد لەدەستی ناسیونالیستی کورد و نوێنەرە ڕەسمی و تاقانەکەی واتە پارت دیموکراتی کوردستان دەربهێنێت. ئەو سیاسەتە بەدەر لەوەی کە ناوەکەی ئۆتۆنۆمی بوو یا هەر شتێکی تر، خەباتی گەلی کوردی وەکوو میللەتێکی زوڵملێکراو کرد بە بەشێک لە خەباتی سەرتاسەریی خەڵکی عێراق بۆ بەدیهێنانی نیزامێکی سیاسیی پێشکەوتنخواز کە زۆرترین دەسکەوتی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی بۆ هەموویان هەبێت لەسایەی جمهوریەتێکی دیموکراتیکدا.

دیارە ئەو سیاسەتە کاریگەریی هەبوو لەسەر هەڵوێستەکانی پارتی وەکوو حیزبی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کورد. پارتی کە بەهۆی بوونی حیزبی شیوعی و ئەو سیاسەتەی پێشووی و پایگایەکی بەهێز کە لەناو کورد و عەرەبی عێراقدا هەیبوو، خاوەنی پایگایەکی ئەوتۆ نەبوو و زیاتر لە ناو ئیلیتی قەومی و دەرەبەگ و ڕۆشنبیرانی موتوربەکراو بە بیری قەومی و کوردایەتی نفوزی هەبوو . بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو مەددە دیموکرات و چەپەی کە مەسەلەی کوردیشی بەدوای خۆیدا ڕاکێشابوو، پارتی چارێکی نەمابوو جگە لەوەی کە ئەویش نمایشی دیموکراتی بوون و بگرە چەپ بوونیش بکات. ئەوە مەدی ئەو ڕۆژگارە بوو و حیزبی شیوعیش پێویستی بەوە نەبوو کە دژایەتی پارتی بکات و بگرە پێشی باش بوو پارتیش لە مەوقیعیەتێکی لاوازترەوە ، گەر لە ژێر زەبری زەمانەشدا بێت ، پەیڕەوی لەسیاسەتێکی چەپی یا پێشکەوتنخواز بکات . پارتی بە دوانەکەوتن لەو ڕەوتە لە ١٩٥٣دا ڕایگەیاند کە ئەوانیش (سوود لە تیۆریی مارکسیزم – لینینیزم وەرئەگرن بۆ داڕشتنی سیاسەتەکانیان) .

هەر لەو سەروبەندەدا حیزبی شیوعی ، لە زەمانی سەرکردایەتیی باسمدا (واتە بەهادین نوری) مەسەلەی مافی دیاریکردنی چارەنووسیان هێنایە ئاراوە وەکوو چوارچێوەیەکی ئوسوڵی نەک وەکوو بەرنامەیەک بۆ چاری مەسەلەی کورد لە عێراقدا. ئەوە ٢ هەی هەبو. لەلایەکەوە بۆ ڕاکێشانی خەباتی خەڵکی کوردستان کە لە پەنجاکانی ئەو سەدەیەدا پەرەی سەندبوو و لەولاشەوە بۆ تەریککردنی پارتی و ڕێگری لەوەی کە مەسەلەی کورد لەچوارچێوەی تەسکی کوردایەتیدا شەتەک بدات.

جێی بیرهێنا□و□یە کە لە هەموو مێژووی چلەکان و پەنجاکاندا و بەهۆی خەسڵەتی کۆنەپارێز و ناسیونالیستیی خۆیەوە پارتی نەیتوانیوە خەباتی جەماوەریی گەلی کورد وەکوو بزووتنەوەیەکی جەماوەریی گەورە هاوچەشنی ئەوەی لە بەغدا و جنووبدا ئەبینرا ڕێکبخات و ئەوە شیوعیەکان بوون کە ببوون بە سیمبولی خەباتی جەماوەری خەڵکی کوردستانیش. نموونەکانی مانگرتن و خۆپیشاندانەکانی ١٩٤٨ و ١٩٥٢ – ١٩٥٣ و دواتر ١٩٥٦ لە دژی حیلفی بەغدا و بزووتنەوەی جوتیارانی کوردستان لە ١٩٥٣ نموونەی زەقی ئەو ڕاستیەن.

دیارە هەموو ئەوانە دواتر بەسترانەوە بە چارەنووسی حکوومەتی کۆماریی ١٤ی تەموزی ١٩٥٨ ەوە . لە دوای ٥ ساڵ تەمەنی حکوومەتی کۆماریی عەبدولکەریم قاسم ، حیزبی شیوعیی عێراق نەیتوانی خۆی ڕاستوخۆ دەسەڵات بگرێتە دەست و س□قیتیەکان بە ئاشکرا و ڕاستوخۆ پێیان ڕاگەیاندن کە ئەوان لەدژی هەنگاوێکی لەوجۆرە ئەوەستنەوە ، و نە توانیشیان ئەو سیاسەتانە بکەن بە ڕێباز و بەرنامەی حکوومەتی عەبدولکەریم . ئەوە کەلێنی کردەوە بۆ بەهێزبوونی ڕەوتی ناسیونالیزمی عەرەبی و بەعسیەکان و بزووتنەوەی قومیە عەرەبیەکان (حرکة القومیین العرب) و هەروەها بەهێزبوونی ناسیونالیزمی کورد و پاشەکشە بە بزووتنەوەی جەماوەری و دیموکراتیکی گەلی کورد. ئیتر هەم مەسەلەی کورد و هەم چارەنووسی هەموو ژیانی سیاسیی عێراق کەوتە ناو بەرداشی ڕەوتێک ناسیونالیستیی عەرەبیی فاشیی و بزووتنەوەیەکی کۆنەپەرستی کوردی کە بوو بە سووکان بەدەستی مەسەلەی کورد و لەوێشەوە مەسەلەکە جەڕا و بوو بە دەسکێشی دەستێوەردانی ئێران و بەریتانیا و ئەمریکا لە سایەی سیاسەتە کۆنەپەرستەکانی هەموو باڵەکانی پارتی و بزووتنەوەی کوردایەتیەوە.

هەرچی جارەنووسی حیزبی شیوعیە ئەویش گۆڕانی ڕیشەیی بەسەردا دێت. دوای سەرکوتە خوێناویەکانی کۆدەتای فاشیستیی ١٩٦٣ی بەعس و قومیە عەرەبیەکان ئیتر ئەم حیزبە هەم تووشی لاوازی و لەد□ستدانی پایگا جەماوەریەکەی ئەبێت و هەم ڕۆژ لەدوای ڕۆژ ڕاستڕەوی زیاتر بەسەریدا زاڵ ئەبێ تا لە ١٩٧٣ دا و دوای هاتنەوە سەرکاری بەعسیەکان وەکوو س□قی□تی هاوپەیمانیان بەرەیەکی هاوبەش لەگەڵ بەعسدا پێکدێنن و ئەچنە ناو دەسەڵاتە فاشیەکەی بەعسەوە کە دواتر ڕاودەنرێن و بەعس ئیشی پێیان نامێنێت و دیسانەوە دەدەنەوە پاڵ بزووتنەوە چەکداریە کۆنەپەرستەکەی مەلا مستەفا .

ئەم ئاڵوگۆڕانە ئیتر ئەم حیزبە دائەبڕێت لەهەر ناو□□ک و

سیاسەتەکی شۆڕشگێڕانە و لە هەشتاکانی سەدەی پێشووەوە تا ئێستا هەمیشە حیزبی شیوعی وەکوو هاوکار و دەستی باڵە ڕاستەو کۆنەپەرستەکانی ناو بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کورد ڕۆڵیان گێڕاوە . ڕەوتی ئەو سیاسەتانە ئەمڕۆ گەیاندوونی بەشوێنێک کە ئیتر حیزبی ناوبراو لەمڕۆدا هیچ پەیوەندییەکی واقیعی بە هیچ لایەنێکی خەباتی خەڵکی کوردستانەوە نەماوە چ جای هەوڵی ئەو خەڵکە بۆ چارەکردنی مەسەلەی کورد بەشێوازێکی ڕادیکال و شۆڕشگێڕ.

بەڵام کەیسی کۆمۆنیزمی کریکاری زۆر جیاوازە.

ئەم ڕەوتە نوێنەرایەتیی هیچ بزووتنەوە و کێشمەکێشێکی سیاسی یا چینایەتی و کۆمەڵایەتی ناکات لەناو هیچ چین و توێژێکی خەڵکی عێراق یا کوردستاندا. کۆمۆنیزمی کرێکاری لەهەناوی هیچ بزووتنەوەیەکی سیاسی یا کۆمەڵایەتیی کاریگەری کۆمەڵگای کوردستانی عێراقەوە نەهاتەتە دەر. ئەم ڕەوتە درێژەی ڕادیکالبوونەوەی چەپی ساڵانی حەفتاکانی سەدەی پێشووی کوردستانی عێراقە کە لەدوای ڕاپەڕینی ئێرانەوە بە لێکدانەوەیەکی قووڵ کە جێگەی ئیقناعی سادەترین چاودێری سیاسی بێت ئەبێ بە پاشکۆی تەیارێکی دابڕاوی ناو چەپی ئێران.

ئەو کورتە تایبەتمەندیانەی کۆمۆنیزمی کرێکاری کە هەمام پێدان کاریگەری هەبوو لەسەر تێڕوانینیان بۆ مەسەلەی کورد لە کوردستانی عێراقدا. ئەم ڕەوتە پایگای خۆی بە بزووتنەوەی کرێکاری دیاریکردووە ، بزووتنەوەیەک کە لە کوردستاندا هیچ خاسیەت و بروزێکی سەربەخۆ، دیار ، کاریگەر و ڕۆشنی نەبووە لە کۆمەڵگەدا.چینی کرێکاری کوردستان ، کە ئەم حیزبە گرەوێکی زۆر و قورسی لەسەر کردووە ، لە واقیعێکی زۆر جیاوازتردایە لەچاو ئەو وێنەییەی ئەم حیزبە بۆی کێشاوە. جگە لەوەش خۆ ئەم ڕەوتە کە دواتر حیزبی خۆی لە ساڵی ١٩٩٣ بەدواوە پێکدەنێت، هیچ جۆرە کاریگەری، لێکەوت ، بەرکەوت و جێدەستێکی دیار نیە بەسەر بزووتنەوەی کرێکارییەوە.

لە بەرانبەردا بزووتنەوەیەکی پانوپۆڕ ، بەهێز، خاوەنی پایگای کۆمەڵایەتی ، زیندوو و کاریگەر هەبووە کە بزووتنەوەی خەڵکی کوردستانە بۆ ڕاماڵینی دەسەڵاتی ڕژێمی بەعسی ئەوکات ودوایی هێنان بە چەوسانەوەی نەتەوەیی و جینۆساید کە لەدژیان پیادەکراوە ، بەڵام حیزبی ناوبراو زۆر بی موبالات ڕوانیویەتیە ئەم بزووتنەوەیە و هەر چاوەڕوانی هەڵسانی بزووتنەوەی کرێکاریی کردووە. ئەوە بۆ

بەراورد بە حاڵەتی حیزبی شیوعی لە بەشی یەکەمی وەڵامی هەر ئەم پرسیارەدا جیاوازی تێڕوانینی ئەم دوو ڕەوتە بە خەباتی سیاسی بەتەواوی نیشان ئەدات. هەڵبەتە هەر بە پێی تیۆریی مارکسیزمیش ناکۆکیەک نیە و ئەوە لە کۆمۆنیستەکان حەرام نەکراوە کە ڕابەریی بزووتنەوەکان بکەن بە داماڵینی کۆتی ستەمی نەتەوایەتی بەتایبەتیش کە ئەو بزووتنەوەیە ، وەکوو حاڵەتی کوردستانی عێراق ، هەم عادیلانە بووە و هەم زۆر بەتەوژم و گوڕ وتین درێژەی هەبووە و پۆتانسیەلێکی پێشکەوتنخوازیشی هەبووە.

لایەنگری و تەنانەت بەشداری یا ڕابەرایەتی کردنی خەباتی جەماوەری خەڵکی کوردستان بە داماڵینی کۆتی چەوسانەوەی نەتەوەیی شتێکە جیاواز لە بزووتنەوەی ناسیونالیستی و بە پێچەوانەوە زامنکردنی ڕابەرایەتیەکی شۆڕشگێڕانە بۆ ئەو بزووتنەوەیە پاشەکشە بە ناسیونالیزمی کوردیش ئەکات.

بەلام کێشەی کۆمۆنیزمی کرێکاری ئەوە بووە کە ئەوان لە کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی کۆمەڵگەی کوردستانەوە هەڵناسن تا شیکردنەوەی دروستی بۆ بکەن ، خاسیەتەکانی دیاری بکەن ، خاڵە لاواز و بەهێزەکانی دەسنیشان بکەن ، بەوجۆرەی کە بە فیعلی و واقیعی هەیە نەک بەوجۆرەی ئەوان ئەیانەوێ، تا سەرەنجام بتوانن بەکەڵکوەرگرتن لە تیۆری و تاقیکردنەوەکانی مێژوو بەرنامە و سیاسەت و هەڵوێستی دروست لە بەرانبەریدا دیاری بکەن. ڕێک بە پێچەوانەی ئەوەوە ئەم ڕەوتە کۆمەڵگەی کوردستان بە لابراتۆر و تاقیگەیەک ئەزانن بۆ پیادەکردنی بیروباوەڕە ئایدیۆلۆجیەکانی خۆیان. واتە ئەوان ئەیانەوێت ملی واقیع بەولایەدا بادەن کە ئایدیۆلۆجیی کۆمۆنیزمی کرێکاری ئیدیعای ئەکات.

کۆمۆنیزمی کرێکاری بە ناڵەناڵی " ناسیونالیزم شەرمەزاریە بە بەشەریەت " کە حوکمێکی تیۆریی دروستە، کەوتنە گرتنەبەری سیاسەتێکی پاسیفیستی و نەهلیستی لەبواری مەسەلەیەکی چارەنووسسازی وەکو مەسەلەی کورد لە عێراقدا. ئاخر ئەوە ناکۆکیەکی زەق بوو کە لەلایەکەوە بانگەشە بە ماف و تەنانەت پێویستی جیابوونەوەی کوردستان لە عێراق بکەیت و لەولاشەوە بە گەلی کورد بڵێیت " کورد زمان " کە نە لەڕووی زانستیەوە دروستە و نە لەڕووی سیاسیەوە. ئەوە ترس نەبوو لە خزان بەرەو هەڵوێستگیریی ناسیونالیستیی بەقەدەر ئەوەی ڕەنگدانەوەی سیاسەتێکی پاسیف و عەدەمی بوو و هەیە.

بەڵام لە دوایدا پێویستە ئەوەش بڵێم کە ناکرێ مەسەلەی کورد لە

عێراقدا لەم قەناعەدا ڕێک وەکوو پێنجا ساڵ لەمەوپێش و تەنانەت وەکوو نەوەتەکانی سەدەی پێشوو تەماشا بکرێت. ئەمڕۆ مەسەلەی کورد لە عێراقدا کەوتۆتە ژێر تەپوتۆزی سیاسەتی مافیایی و چەتەگەریی بزووتنەوەی ناسیونالیستی کوردەوە” کوردایەتی ” . بزووتنەوەیەک کە دابەش بووە بەسەر سەنگەرەکانی هێزە فاشیەکانی وەکوو تورکیا وسیاسەتی میحوەرسازیی نێوان ئێران و تورکیادا کە جگە لەوەی ٢ قوتبی کۆنەپەرستی ناوچەکەن ، خۆشیان بەهەموو شێوەیەک ئاواتەکانی گەلی کورد لە ووڵاتەکانی خۆشیاندا لەخوێندا غەرق ئەکەن.

هەژموونی بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کورد لە بواری مەسەلەی کورددا ، خاسیەتی ئەو مەسەلەیەی بەتەواوی شێواندووە و تێکەڵی کردووە لەگەڵ سەفەقاتی نەوت و ئیرتیزاقی سیاسی و گەندەڵی و تاڵانچێتی و کرێگرتەیی و ڕێک لە بەرانبەر بەرژەوەندی و چارەنووسی زۆربەی خەڵکی کوردستاندا ڕایگرتووە. ئیتر جوینەوەی شیعارە کلاسیکیەکان و مەقوولە تیۆرییە کۆنەکان نەک هیچ ڕوون ناکەنەوە لەم بوارەدا بەڵکوو ڕەنگبێ سەرەگێژی و تەمومژیش دروست بکەن.

دەنگەکان: لە کۆتایدا زۆر سوپاسی کاک عەدنان کەریم دەکەین بۆ تەرخانکردنی ئەو کاتەی، لە وەڵامدانەوەی پرسیارەکانماندا.

بەشی دووەم لە چاوپێکەوتنی دەنگەکان لەگەڵ عەدنان کەریم یەکێک لەڕابەرانی پێشووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستیی کوردستانی عێراق

بۆ خوێندنەوەی بەشی یەکەمی ئەم چاوپێکەوتنە کلیکی ئێرە بکەن ....

دەنگەکان: یەکیک لە ئیشکالیەتە دێرینەکانی فکری سیاسی مەسەلەی دیموکراسیە.
سەرتاپای سەدەی بیست قۆناغێکی پڕ لە ململانێ بوو بۆ کۆمۆنیزم کە تیایدا هەوڵێکی هەمەلایەنەی دا ئەوە بسەڵمێنێت کە دیموکراسی، لەناو□□کدا، سەرخانێکی سیاسیە بۆ دەسەڵاتدارەتیی چینی سەرمایەداری و ئەوە کۆمۆنیزمە کە لەڕێی بەرپاکردنی ش□□ش□ی سۆسیالیستیەوە ” دیموکراسیی ڕاستەقینە ” دابیت ئەکات.
بەکورتی پەیوەندیی پڕ لە ئیشکالیەتی کۆمۆنیزم و دیموکراسی چۆن هەڵئەسەنگێنیت؟

عەدنان کەریم :

ئیشکالیەتی کۆمۆنیزم و دیموکراسی، پەیوەندیەکی پڕ لە گرێ و فرە ڕەهەندە کە من هەوڵ ئەدەم چەند لایەنی گرنگیان ، بەڕای خۆم ، باس بکەم. بۆ ئەو مەبەستەش، وەکوو هەمیشە ، ناچارم جاروبار ئاوڕ لە فکری کۆمۆنیزم واتە مارکسیەت وهەروەها پراتیک و مێژووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی بدەمەوە بۆ شایەدیی قسەکانم.
کێشەیەکی میتۆدۆلۆجیی مارکسیەت ئەوەیە کە وا نیشان ئەدا کۆمۆنیستەکان لەڕیی تیۆریەکەیانەوە خاوەنی دوایین ڕا و دروستترین ڕوانگە و ڕاستترین بۆچوون لەسەر سەرجەم کێشە و ئیشکالیەتە سیاسی و فکریەکانی کۆمەڵگای مۆدرینن و سەبارەت بە دیموکراسیش تووشی هەمان دەرد بوون.
باسەرەتا پرسیاری ئەوە بکەین کە : ئایا دیموکراسی کون و کەلەبەری نیە ؟ ڕەخنە هەڵناگرێت ؟ توانیویەتی ناکۆکیەکانی کۆمەڵگای مودرین بەروە چارەسەر بەرێت یا تووندوتیژتری کردوونەتەوە؟ و چەندین پرسیاری تر .
من لەوەڵامدا ، بەکورتی تەنها ئەوە ئەڵێم کە دیموکراسی تا ئەم ساتەوەختەش نەیتوانیوە کێشەکانی کۆمەڵگای مۆدرین چارەسەر بکات بەڵکە قووڵتریانی کردۆتەوە و بەئاراستەیەکی نادیار و تەم و مژاویدا بردوونی. بۆیە ڕەخنە گرتن لە دیموکراسی لەڕووی تیۆریەوە مەیدانێکی بەردەوام و درێژکراوی فکری سیاسیە. بیری سیاسیی هاوچەرخیش پێویستی بە دەستوپەنجە نەرمکردنی هەمیشەیی لەگەڵ ئیشکالیەتەکانی دیموکراسیدا. بەڵام گەر مەسەلەکە بە پەیوەند بە بیروباوەڕی مارکسیەوە بەراوورد بکەین ئەگەین بەو ئەنجامەی کە مارکسیەت نەک تەجاوزی ئیشکالیەتەکانی دیموکراسیی نەکرد و گرێکوێرەکانی نەکردەوە ، نەک نموونەی ئەلتەرناتیڤێکی باڵاتری لە دیموکراسی بەرهەم نەهێنا ، نەک تێزێکی مونسەجیم و مەحکەمی لەو

بوارەدا دانەڕشت ، و ….تاد، بەڵكوو لەڕێی تۆماری پڕ لە ئیستیبدادی سۆسیالیزمەوە ، هەموو بەشەریەتی مۆدرینی كرد بە مێگەلێك و ناچاری كردن بەهەموو ستەم و بێدادیەكانی سیستەمی سەرمایەداری ڕازی بن لە ترسی بوونی سیست□مكی تۆتالیتاری سۆسیالیستیی لەو خراپترەوە.
جگە لەوەش ، بەهۆی هەڵچوون و داچوونە گەورە و گرانەكانی سەدەی بیستەمەوە، و بەتایبەتیش بەهۆی شكست و ووردوخاشبوونی سۆسیالیزمەوە ، بەهەموو ف□رزن□كانیەوە، تا ئێستای سەدەی بیستویەك ، بەمانایەك ، بریتیە لە سەردەمی ئارایشدانەوەی دونیا لەژێر پەرچەمی خراپترین ترەندەكانی دیموكراسی و مەیداندار بوون و هەیمەنەی ڕەوتە دیموكراسیە ڕاستڕەو و كۆنسێرڤاتیڤەكان.

لەڕووی تیۆریەوە ئیشكالیەتی گەورە لەوێوە دەست پێئەكات كە :
یەكەم: سەردەمی حیكایەتە مەزنەكان (السردیات التاریخیة الكبری) Grand Narratives بەسەرچوو. ئەم بارودۆخە نوێیە تەداعیاتی زۆری بەدوای خۆیدا هێنا كە گرنگترینیان تێشكانی ئەو هەیمەنەیە بوو كە ماركسیەت وەكوو مەرجەعی جێمتمانەی فكر و كێشە تیۆریەكان سەیر بكرێت.
دووەم: ڕەوتی كۆنسێرڤاتیڤ و ڕاست بوون بە سووكان بەدەستی دیموكراسی لە ڕۆژئاوا.

سی□م : بەتایبەتی بەلەبەرچاوگرتنی خال□ی یەكەم ، فكری سیاسی و مرۆڤایەتی بە گشتی نەیتوانیوە تەجاوزی قۆناغی هەیمەنەی دیموكراسی بكات و دەستی بگات بە سیغەیەكی باڵاتر بە تایبەتی دوای دەركەوتنی ناكۆكیەكانی سۆسیالیزمی پێشوو گیرسانەوەی لەدوا مەتافدا وەكوو ڕەوتێكی تۆتالیتار و سوڵتەوی كە ڕووی خراپترین دەسەڵاتە دیموكراتیەكانیشی سپی كرد. لێرەوە تا ئێستا ئەوە بەچەسپاوی ماوەتەوە كە دیموكراسی بەڵایەكی ناچاریە (اسوأ الشرین) بۆ دەسەڵاتدارەتی و خەلك لەگەڵ دەسەڵاتدا پەیماننامەیەكی مێژوویی ئیمزانەكراویان بەستووە بۆ قەبووڵكردنی ئەو هەیمەنەیە. بەشەریەتی مۆدرین عەقڵی بە كەموكوڕیەكان و ترەندە خراپەكانی دیموكراسی هاوچەرخ ئەشكێ و ئەزانێت بەناوی ئەوەوە چیی بەسەرهاتووە و چیی لەدەستداوە.

سەرجەلە و فایلی كۆمۆنیزم لەبواری دیموكراسیدا پرە لە ناكۆكی و پێشێلكاری و تەمومژ كە یارمەتیدەر بوون و بوون بەمانا□ك بۆ لەدایكبوونی قۆناغی هەیمەنەی دیموكراسی بە ڤ□رزین□ □است□□وان□كی□وە.كۆمۆنیزم لەوبارەوە مەسئولیەتی زۆری لەئەستۆیە.

مارکسیەت ڕێک و ئاشکرا دژایەتی خۆی ڕاگەیاندوە لەبەرانبەر پلۆرالیزم ، دەستاودەستکردنی دەسەڵات ، جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان لەیەکتری و سەربەخۆییان ، میدیای ئازاد، مافی بنەڕەتیە سیاسی و فکریەکان وەکوو مافی دامەزراندنی ڕێکخراوی سیاسی و پیشەیی ، مافی ڕەخنەکردنی دەسەڵات و گۆڕینی هەرکات زۆربەی خەڵک خوازیاربوون، و .... ل□ بەرەبەیانی شۆڕشی ئۆکتۆبەروە هەموو ئەو مافانە قەدەغەکران.

مەنشەفیکەکان و سۆسیالیستە شۆڕشگێڕەکان کە هەر کامەیان بەتاک بگریت خاوەنی نفوزی جەماوەری زیاتربوون لە بەلشەفیەکان لەکۆمەڵگەی ڕووسیای ئەوکاتە و گەر دەنگدانێکی ئازادانە سازبکرایە پێکەوە زۆربەی ڕەهای دەنگیان ئەهێنا ، بەناوی دیکتاتۆری پرۆلیتاریاوە سەرکوتکران و چالاکیان بەتەواوی قەدەغەکرا. تەنانەت لە یەکەمین کۆنگرەی شووراکاندا کە لە نێوان شۆڕشی شوبات و ئۆکتۆبەردا، لە تەمووز دەبەسترێت، ئەو ٢ لایەنە زۆربەی زۆری دەنگەکانی نوێنەرانی شووراکان بەدەست دێنن.
حیزبی بەلشەفی نەک دیموکراسی لە ئاستی گشتی کۆمەلدا قەدەغە ئەکا و لە گۆڕی ئەنێت و لەژێر ناوی ڕیتۆریکی دەوڵەتی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا هەیمەنەی تۆتالیتاریانە و دیکتاتۆری حیزبی بەلشەفی بەسەر سەرجەم ووڵاتدا ئەسەپێنێ ، بەڵکوو بۆ ڕەسمی تدان بە هەیمەنەی ڕابەری حیزب ، ساڵی ١٩١٨ ولە کۆنگرەی دەیەمی حیزبی کۆمۆنیستی بەلشەفیدا ، بە پێی پێشنیارێکی لێنین ، مافی پێکھێنانی فراکسیۆن نەک لەناو حیزبدا بەڵکوو لە ئاستی کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسیشدا یاساغ و قەدەغە ئەکات. ئەوە حیزب بوو کە لە گۆنگرەکانیدا بڕیاری ئەدا لەسەر هەموو مەسەلەکانی ووڵات و دواتر بەناوی شووراکانەوە تیئەپەڕێنرا و ئەکرا بە بڕیار. ئیتر دیکتاتۆری پرۆلیتاریا جگە لە ڕیتۆریکێکی بیناوەڕۆک و درۆیەکی مێژوویی هیچی تری تیا نامێنێت.
لێرەدا مەبەستم ئەوە نیە کە تێڕوانینێکی پۆزەتیف بخەمەڕوو سەبارەت بە تێزی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا و بەهیچ شێوەیەک ئاشتی بکەمەوە لەگەڵ دیموکراسیدا ، بەڵکوو کرۆکی قسەکەم ئەوەیە کە بڵێم حیزبی بەلشەفی تەنانەت پەیڕەوی لەو تێزەی خۆشی (دیکتاتۆری پرۆلیتاریا) ناکات ودیکتاتۆریەت ودەسەڵاتدارەتیی ڕاستو□خ□ی حیزب و مەکتەبی سیاسی ئەکات بە تەنها بڕیاردەر و خاوەن دەسەڵات لە کایە هەرە گەورەکانی کۆمەڵگەوە تا بچووکترینیان. ئەوە مەکتەب سیاسی بوو کە چاودێری □استو□خ□ی بوارەکانی ئەدەب و هونەر و سینەما و شانۆ و قوتابخانە و ڕێکخراوە پیشەییەکانی ئەکرد و بەناوی یەکێتیی نووسەران و هونەرمەندان و قوتابیان و لاوان و

ژنانەوە دەیان ڕێکخراوی بنیات ئەنا کە مەرجەعی هەموویان تەنها و تەنها حیزب بوو نەک هیچ ئەرگانێکی هەڵبژێردراوی تر یا چارەنووسی ڕەوت و گەشەی ئەو بزووتنەوانە و ڕێکخراوەکانی بەجەبهەییدرەت بە فەنکشینی سەربەخۆ و تەفاعولاتی خۆدی خۆیان.
گەر لە ئاستێکی ترەوە تەماری کۆمۆنیزم و دیموکراتی چاو لێبکەین باشترین بەڵگەنامە بەرنامەی حیزبی بەلشەفیە کە تا ئەم ساتەوەختەش مەرجەعێکی پیرۆز و بێجیدالە لە ناو کۆمۆنیستەکانی سەرجەم دنیادا.
دەسەڵاتدارێتیی سەسیالیستی لەسەر بنەمای حکوومەتی شوورایی دامەزراوە. بەندی ئەسڵیی بەرنامەی بەلشەفی کەسەرلەوحەی گشت بەرنامە کۆمۆنیستیەکانە ئەڵێت : (شووراکان هەر خۆیان هەم دەسەڵاتی یاسادانان وهەم دەسەڵاتی جێبەجێکردنیان هەیە – تتمتع المجالس بحق ممارسة كلا السلطتين التشريعية و التنفيذية) .

ئەوەی سەرەوە تێزی جەوهەریی مارکسیەت و کۆمۆنیزمە سەبارەت بە ماهیەتی دەسەڵاتی سیاسی. دژایەتیی ئەو بەرنامەیە لەگەڵ پرەنسیپە سەرەتاییەکانی دیموکراسی و ئازادیدا لەوە بەرچاوترە کە هیچی لەسەر بڵێین. ئیتر لەڕەوە ناکۆکیی سەرجەم ئەو تێز و باوەڕانە ئاشکرا ئەبێت کە ئەیانەوێ ئەوەمان دەرخوارد بدەن گوایە ستالینیەت پەتایەکی نامەیە بە کۆمۆنیزم و لادانە لە ئەسڵی ئازادیخوازیی سەسیالیستی. ئەوەی لە چین و ڕووسیا و بلۆکی ئەورووپای ڕۆژهەڵات و ڤێتنام و کوبا و هەموو نموونەکانی تری سەسیالیزمدا پیادەکرا و بەرهەمهات لە بواری دەسەڵاتی سیاسیدا تەرجەمەکردنی حەرفی و دەقاودەقی ئەو تێزە جەوهەریەی مارکسیەتە سەبارەت بە دەسەڵاتی سیاسیی سەسیالیستی و هیچیان بە موو لەو ئەسڵە سیاسیە لایان نەداوە. ئەو مەدەلە تەنانەت دواتر دەبێت بە سەرمەشق و نموونەیەک بۆ پیادەکردنی دیکتاتۆریەت لە زۆر ووڵاتی تری جیهانی سێیەمدا لە ئاسیا و ئەفریقیا و ئەمریکای لاتین کە کەم تا زۆر خۆیان بەهاوپەیمانی ئەم یا ئەو دەوڵەت یا بلۆکی سەسیالیستی ناساند وەکوو ڕژێمەکانی عێراق و سوریا و ئەسیوبیا ولیبیا و جەزائیر وئەنگۆلا و ...تاد.
یەکێک لەو تێزە باوانەی کە کۆمۆنیستەکانی کوردستان و عێراق ساڵەهای ساڵ لە باس و پلمیکەکانی خۆیاندا ئەیانجویەوە ئەوە بوو کە بوونی دوو حیزب یا ڕێکخراوی کۆمۆنیست لە ووڵاتێکدا ناکۆکیکە و تەنها ئەبێ یەکێکیان هەڵگری سیفەتی ڕاستەقینەی کۆمۆنیزم بن. ئەوە بە کۆمۆنیستەکان سەختە کە بوونی دوو حیزبی کۆمۆنیست قبووڵ بکەن و دان بە بوونی یەکتردا بنێن و بتوانن پێکەوە هەڵبکەن. زۆربەی بزووتنەوە سیاسیەکانی تری وەکوو ناسیونالیزم یا ڕەوتە

لیبرال و تەنانەت ڕەوتە ئیسلامیەکانیش بە قازانجی ئامانجە سیاسیە دوور و هاوبەشەکانیان ئەوە هەزم ئەکەن و ڕادێن لەگەڵ بوونی چەندین حیزب لە بەستەر و هەناوی یەک بزووتنەوەدا و تەنانەت بە ئامانجی تاکتیکی و سیاسیی قۆناغێک ئامادەی هاوپەیمانی و دۆستایەتیی حیزبی هاوچەشنی خۆیانن، بەڵام نموونەی پێکەوە هەڵکردن و تەبایی ، چ جای کاری هاوبەش و هاوپەیمانی لە نێوان حیزبە کۆمۆنیستەکانی یەک ووڵاتدا ، زۆر دەگمەنە.

لە زۆربەی ووڵاتانی دنیادا چ ئێستا یا لە مێژووی دوورتریاندا ، چەندین حیزب و ڕێکخراوی کۆمۆنیستی و مارکسی سەریان هەڵداوە لە یەک ووڵاتدا . ئەو دیاردەیە بەتایبەتی پاش دابەشبوونەکانی ڕیزی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی جیهانی لە شەستەکانی سەدەی بیستەوە لە نێوان سۆڤیەت و چیندا واقعیەتێکی دیاربوو. هەر ئێستا لە ئێران ، تورکیا ، عێراق ، وولاتانی ئەمریکای لاتینی ، لەهەر ووڵاتەیاندا چەندین و لە هەندێکیاندا دەیان ڕێکخراو و حیزبی کۆمۆنیست و سۆسیالیست هەن کە بە یەک یامانج یا ئامانجی نزیک لەیەک تێئەکۆشن . ئەوان دەرگیری خەباتێکی سەختن لەگەڵ ڕژیمە سەرکوتگەرەکان و ” ئیمپریالیزم ” و کۆنەپەرستیدا. زۆربەی خاڵ و بەش و بەندەکانی بەرنامەکانیان لەیەک ئەچن یا نزیکن لەیەکەوە یا جیاوازیەکی ڕواڵەتیان هەیە. بەڵام لە هیچ ووڵاتێکدا بەدەگمەنیش نابینرێت کە ئەو هێزانە لەژێر چەترێکدا کۆببنەوە بۆ درێژەدان بە خەباتی هاوبەشیان لە بەرەیەک ، ئیئتیلافێک ، بلۆکێکی سۆسیالیستی ، پلاتفۆرمێکی هاوبەش و تەنانەت کاتی و مەرحەلیشدا و بە پاراستنی جیاوازیەکانیشەوە ، بەڵکوو ئەستەمە بتوانن پەیوەندیەکی تەندروستی سیاسی دۆستانە لە نێوخۆیاندا بنیات بنێن یا تەنانەت کۆبوونەوەی هاوبەش و بیروڕاگۆڕینەوەش لە نێوانیاندا هەبێ ، یا بتوانن بگەن بە ڕێکەوتن لەبواری بابەتی وەکوو ئازادیە سیاسیەکان ، یاسای کار ، یا تەنانەت یەک بابەتی وەکوو خەبات لە دژی ئیعدامدا و خەباتیان پێکەوە گرێ بدەن و نموونەیەکی بچووک لە گیانی پێکەوە ژیان و یەکتر قەبووڵکردن و قووڵبووونەوەی خەباتی هاوبەش و بەرژەوەندی سیاسی و چینایەتیی هاوبەش بەرهەم بێنن.

ئەو حیزبە کۆمۆنیستانەی کە دەیان و سەدان لاپەڕە ڕەشئەکەنەوە سەبارەت بە سەرکوتگەری ڕژیمە فاشی و دیکتاتۆریە ئیسلامی یا نەتەوەییەکان یا بەکرێگیراوی ئیمپریالیزمی جیهانی و شین و شەپۆڕ ئەگێڕن بە ئازادی و مافەکانی مرۆق و پێشێلکردنی سادەترین مافی هاووڵاتیان لە ووڵاتەکانیان، لەناو ڕیزەکانی خۆیاندا ، لە کەشە

ناوخۆییەکانیاندا ، لە شێوازی بەڕێوەبردنی پلمیک و ئیشکالیەتە سیاسی و فکرییەکانی ناوخۆی حیزب و بزووتنەوەکەیاندا، کەمترین پابەندی و پەیڕەوەی کردن لە دیموکراسی و ئازادی و بواری باس و ڕەخنە بە ئەندامان و بەتایبەتی بە کادیری ڕەخنەگر بە بیر و سیاسەت و تاکتیکەکانی خۆیان ئەدەن.

لە مێژووی دوور و ئێستای بزووتنەوەی کۆمۆنیستیدا، سەردەمی مارکس ، ئەنتەرناسیونالەی یەکەم ، ئەنتەرناسیونالی دووەم و کێشە لەگەڵ برینشتاین و کاوتسکی و بلیخانۆف ، قۆناغ و کێشەکانی نێوان بەلشەفیزم و مەنشەفیزم، کێشە خوێناویەکانی نێوان باڵەکان کۆمۆنیزم لە بیستەکان سەدەی پێشوو لە سۆڤیەت و قەسابخانەکانی ستالین لە سییەکاندا کە زۆربەی زۆری قوربانییەکانی نەک سەرمایەداران بەڵکوو ڕابەرانی کۆمۆنیستی وەکوو ڕادیک و زینۆفیف و بوخارین و بریوبراجینسکی وترۆتسکی بوون ، لەشەستەکانی عێراق و لە سەروبەندی تەقینەوەی کێشەکانی لیژنەی مەرکەزی و قیادەی مەرکەزیی حیزبی شیوعیی عێراقدا ، لە کێشەکانی کۆمۆنیزمی کرێکاری سەردەمی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران و ئەستگا بەردەوامەکانی تا ئێستای لەڕیزی حیکمەتیستەکان و …تاد ، ئەوەی غایب بووە تەنها باسی ئازادانەی فکری و پلمیکی ڕۆشن و شەفافی سیاسی و شێوازی دیموکراتیکی بڕینەوە و میکانیزمی مودرین و بەهای ئینسانی و فەزای ئازادانەی ئیختیاری سیاسی بوو. هیچیەک لەو کێشمەکێشە و جیابوونەوانە کە تەمەنیان یەک هەندەی تەمەنی مارکسیەتە و لەگەڵ ئەویشدا هەر تەمەندرێژ ئەبن ، لە فەزای هاوڕیانە ولە بەرچاوگرتنی بەرژەوەندی ئەو بزووتنەوە کرێکاریەی کە هەر یەکەیان بە تەنیا خۆی بە نوێنەری بەئەملا و ئەولا و تاقانەی ئەزانەت ، لە بەرچاوگرتنی بەرژەوەندی سیاسیی چینایەتی ، ڕەخنەی زاتی و چاوخشاندنەوە بە هەڵە و کەمو کوڕیەکانی خۆدا، لە بەرچاوگرتنی ئیحتیمالی یەک لەسەرسەدی گرتنەبەری شێواز و هەڵوەستی هەڵە لەلایەن خودی هەر لایەنەوە و پێویستی چاخشاندنەوە پیایاندا، لە بەرچاوگرتنی سوودمەندبوونی نەیارانی هاوبەشی بزوتنەوە و ڕێکخراوەکانیان و … تاد ، و هیچیەک لەو پێوەرانە حسابێکی بۆ نەکراوە و تەنیا گیانسەختی و سووربوون لەسەر ڕەوابوونی ئەم لە بەرانبەر ئەوی تر و پێچەوانەکەی بووە بە مەنهەجی پەیڕەوکراو. جێی تێڕامانی قووڵە کە لەهەموو ئەو جیابوونەوانەی مێژووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستیدا ، هیچیەکیان دوای دەیان ساڵیش بە یەکگرتنەوە و پێکهاتنەوە کۆتایان نەهاتووە بەڵکوو ئینشیقاقی دواتر و دواتر ئەوانەی پێشتری لەبیربردەتەوە. لە مێژووی هەموو ئینشیقاقەکانی ئەم بزووتنەوەیەدا یەک نموونەش بەرچاو ناکەوێت کە

دواتر هەردوو لایەنی جیاوەبوو بە پاراستنی جیاوازیەکانیانەوە ، و سەرباری پێداگرتن لەسەر ڕای هاوبەش یا چوونیەک لە بواری بەرنامە و تاکتیکدا، لە کارەکی هاوبەشی سیاسی یا بوارەکی خەباتی سیاسیی هەمان ووەاتدا لەیەک نزیک ببنەوە.

ڕەگی هاوبەشی نەوان ئەو هەموو مەژووە لە بواری فکر و پراتیکدا یەک شتە: مارکسیزم و کۆمۆنیزم ڕەوتەکە بە دەسەڵاتی ڕەها ودەسبەسەراگرتنی حیزبی کۆمۆنیست بەسەر کۆمەڵگەدا تەئەکەشەت وباقی بریق و باقە تیۆری و سیاسیەکان سەبارەت بە چینی کرێکار ولەپێشەدەرهێنانی ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی و دابینکردنی کۆمەڵگای پڕ لە ئازادی و خۆشبەختی و هەموو نەعلەتەکانی لە سەرمایەداری ڕێڕەی شاردنەوەی ئەو ماهیەتە ستەمگەرانەیە ئەگەڕێن. ئەو دەسبەسەراگرتنە و ئیحتیوای کۆمەڵگە لەلایەن حیزبەوە بەمەبەستی بەرجەستەکردنەوەی بەها و ئایدیا ئایدیاڵەکانی مارکسیزم و کردنی کۆمەڵگە بە لابراتۆری سەلماندنی ڕاستیی مارکسیزم ، بەتەبیعەت ، ئەو بیروباوەڕە ئەخاتە خانەی بەرانبەر و جیگەیەکی ناکەک لەگەڵ بنەماکانی ئازادی و دیموکراسیدا. لەمارکسیزمدا شتەک شک نابەین بەناوی دەستاودەستکردنی دەسەڵاتەوە. دەسەڵات یەک جار و بەهەتا هەتایە ئەکەوێتە دەست حیزبی کۆمۆنیستەوە و ئیتر کۆشەی دەسەڵاتی سیاسی بە یەکجاری ئەپێچرێتەوە. نیزامی سۆسیالیستی یانی نیزامی تاک حیزبی. ئیتر شوەنەک نامێنێتەوە بە ئۆپۆزیسیۆن و چالاکیی سیاسیی تر جگە لە چالاکی و خەبەرجەستەکردن لە چوارچێوەی حیزبدا وەکوو تەنها کیانی سیاسیی شەرعی.
کێشەی دان نەنان بە جیاوازی و فرەیی ، فرەجەمسەری و فرەڕەهەندی لە بواری فکرو تیۆریدا، کێشەیەکی دێرینی مارکسیزمە کە قۆناغ بە قۆناغ لەگەڵ خۆیدا هێناویەتی.

چاک لە بیرمە کە لە ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی پێشوودا لە باس و جەدەلە فکریەکانی ئەوکاتی بزووتنەوەی چەپ لەکوردستاندا کە ئەوکات ماویزم وەکوو ڕەوتەکی ڕەخنەگر لە سۆڤیەت و حیزبەکانی پرۆمۆسکۆ ئایدیۆلۆجی زاڵی ناو بزووتنەوەکە بوو، تەزەک لە چینەوە بڵاوبەوە کە لە ڕستەیەکدا کورتکرابەوە. دەقی تەزەکە بەمجۆرە بوو: (با سەدان گوڵ بگەشێنەوە و سەدان ڕەوتی فکری بەنێو مەیدانی ململانێ – دع مئة زهرة تتفتح و مئة مدرسة فكرية تتبارى). بڵاوبوونەوەی ئەو تەزە هەلایەکی زۆری لەناو مارکسیەکانی ئەوسای کوردستاندا نایەوە. هەموو چالاکوانانی مارکسیی ئەو سەردەمە پێمان وابوو کە ئەوە تەز و بۆچوونەکی نامارکسی و بگرە دژەمارکسیە. ئەوکات هێشتا ڕوون نەبوو

کە خاوەنی ئەو تەرزە خودی ماوتسی تەنگە یان نا و ڕوانگەی گشتیمان وابوو گەر ماو وای ووتبەت هەڵەیەکی ناشیاوی گەورەی کردووە. دواتر دەرکەوت کە ئەوە بەشێکە لە هەوڵێکی فراوانتری دینگ سیاو پینگ کە سەرکردەی باڵی ڕیفۆرمیستی حیزبی کۆمۆنیستی چین بوو لە بەرانبەر گرووپی چوار کەسیی ڕابەریی حیزبدا کە نوێنەرایەتیی باڵی دژە ڕیفۆرم و سوونەتیی ناو حیزبیان ئەکرد. سەیر لەوەدا بوو کە چەپ بزووتنەوەیەکی ساوای بەهێزی کۆمەڵگەی ئەوکاتە بوو کە لە ووڵاتێکدا خەریکی دەسپێکردنی خەباتی سیاسی بوو کە هەندەی کونەدەرزیەک ئازادیی سیاسیی تیا بەدی نەئەکرا کەچی هەر لەوقۆناغە سەرەتاییەوە چالاکوانانی هەڵگری ترێندێکی هەندێ دەسەڵاتخواز و پاوانخواز و دژ بە فرەیی و چەند جەمسەری بوون لەناو کۆمەڵگە و ناوخۆی بزووتنەوەکەشیاندا.

نزیکایەتییەکی زۆر هەیە لە تێڕوانینی ئیسلامییەکان و کۆمۆنیستەکاندا سەبارەت بە ڕوانینیان بۆ دیموکراتییەت و چۆنیەتی سوودوەرگرتن لێی بۆمەبەستی گرتنەدەستی دەسەڵاتی سیاسی لەلایەن خۆیانەوە. بیری سیاسیی ئەو دوو بزووتنەوەیە پڕە لە پیداگری و داواکردنی مافە دیموکراتیکەکان کاتێک لە ئۆپۆزیسیۆندان. هەمیشە هەردوولا بەدروست پێشێلکاریەکان لەو بوارەدا ڕەوا ئەکەن و ڕژیمە سیاسییە نەیارەکانیان بەوە تاوانبار ئەکەن کە ڕێگە بە بواری یەکسان و ئازادانە بە حیزبەکانی ئەوان نادەن و ئەوان قوربانیی نەبوونی دیموکراسی و فەزای ئازادانەی هەڵسووڕانی سیاسین. بەڵام چونکە دیموکراسی لە ڕوانگەی ئەو دوو هێزەوە ئامرازێکە بۆ گەیشتن بەدەسەڵات یا بوارێکە بۆ فراوانکردنەوەی نفوزی خۆیان ، لەگەڵ هاتنەسەرکاریاندا یەکەمین بڕیارەکانیان قەدەغەکردن و سەرکوتکردنی ئازادیەکان و مافەدیموکراتیەکانە. علی بلحاج ، یەکیک لە ڕابەرانی بەرەی ڕزگاریی ئیسلامی لە جەزائیر لە سەروبەندی هەڵبژاردنە مێژوویەکەی ساڵی ١٩٩٤ ی ئەو ووڵاتەدا کاتێک کە دڵنیابەوە لە سەرکەوتنیان ، ڕاشکاوانە ووتی " ئەمە دواهەمین هەڵبژاردن ئەبێت لە جەزائیردا " . لەگەڵ هاتنەسەرکاری حیزبە کۆمۆنیستەکانیش لەهەموو ووڵاتانی بلۆکی سۆسیالیست جاراندا، بۆ هەتا هەتایە فایلی هەڵبژاردن پێچرایەوە و ئیتر شین و شەپۆڵی کۆمۆنیستەکانیش سەبارەت بە دیموکراسی وپێداگری لەسەر ئەو مافە و قووڵکردنەوەی هەمیشەیی وەکوو داخوازییەکی سەرەکیی قۆناغی پێش گرتنەدەستی دەسەڵات لەلایەن ئەوانەوە ، کۆتایی دێت. ئیتر دیموکراسی لە ڕوانگەی ئەوانەوە خێری خۆی دایەوە و ئەوان بەمەرامی خۆیان گەیشتن.
ئەو ناکۆکیە لە کۆتایی سەدەی بیستدا ئەتەقێتەوە و فشارێکی

ڕووخێنەر لەسەر بزووتنەوەی کۆمۆنیستی و مارکسیەت دروست ئەکات کە لەهەمان کاتدا ئەبێت بە دوافرسەت و هەلی واقیعی بۆ ئەو بزووتنەوە و تیۆریە و بۆ لایەنگرانی گەر بیانهەوێت جێگەیەکیان لە سەدەی بیستویەکدا هەبێت.
سەدەی بیست ، لەڕاستیدا ، بریتی بوو لە قۆناغی ڕەخسانی فرسەتێ یەک لەدوای یەکەکان بۆ بزووتنەوەی کۆمۆنیستی لە گشت جیهاندا. وەرچەرخانە گەورەکانی ۱۹۱۷، بیستەکانی سەدەی پێشوو، کۆتایی شەڕی جیهانیی دووەم ، دامەزرانی بلۆکی سۆسیالیستی ، سەرکەوتنەکانی بزووتنەوەی ڕزگاری نیشتیمانی کە ئیلهامیان لە سۆسیالیزمی جیهانی وەرئەگرت ، سەرکەوتنی شۆڕشی چین بەڕابەرایەتی حیزبی کۆمۆنیست و سەرهەڵدانی بلۆکێکی گەورەی تری سۆسیالیزم لە ئاسیا …. تاد، فرسەتی مێژویی دەگمەن و مێژووساز بوون بۆ کۆمۆنیزم تا ڕاستیی ە یتۆریکەکانی خۆی بسەڵمێنێت سەبارەت بە قۆناغی گوزار لە دیموکراسیی ” بورجوازی ” ، بەرپاکردنی دنیای پڕ لە خۆشگوزەرانیی ئابووری و بژێو، دنیایەک کە بە فیعلی ئینسان خۆی دەسەڵاتداری خۆی بێت ، دنیایەک کە قووڵپ بدات لە ئاشتی و ئاوەدانی و ڕیفاه و…. ، تاد . زۆربەی بەشەریەتی ئازادیخواز لەسەرتاسەری جیهاندا نەک چاوی ئومێدیان بڕیە سۆسیالیزم ، بەڵکوو بەکردەوە چارەنووسی خۆیان سپارد بەو بزووتنەوەیە و بوون بە لەشکری گوێڕایەڵ و پەیڕەوکەر لە پلاتفۆرمی کۆمۆنیزم. بەڵام بزووتنەوەی کۆمۆنیستی نەک هەر نەیتوانی ئەو خەونە بکات بە حەقیقەتێکی مادی بەرجەستە بەڵکوو هەموو ئەو ئاوات و ئامانج و خەونە مێژوویانەی کرد بە پەیژە بە بەرپاکردنی سیستمێکی تۆتالیتار کە نە لە بواری ئابووری و کۆمەڵایەتی و نە لەبواری مۆدێلی نیزامی سیاسیدا نەک تەجاوزی جیهانی کاپیتاڵیزمی نەکرد بەڵکوو بوو بە ڕەمزی پاشەکشەیەک لە مێژوودا کە ساڵەهای ساڵی ئەوێت تا قەرەبوو بکرێتەوە.

درێژەی هەیە ……

چاوپێکەوتن لەگەڵ عەدنان کەریم

یەکێک لە ڕابەرانی پێشووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستیی کوردستانی عێراق

– کۆمۆنیزم؛ ئایدیۆلۆجی و دۆگما یا بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی؟
– هۆکارە فیکریی و سیاسییەکانی بنبەست و پاشەکشەی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی لە کوردستانی عێراقدا.

عەدنان کەریم(یا ئەحمەد موعین) پێشتر یەکێک بوو لە ڕابەرانی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی لە کوردستانی عێراقدا. عدنان یەکێکە لە کادیرە ناسراوەکانی قۆناغە سەرەتاییەکانی بزوتنەوەی چەپ لە کوردستاندا. وێڕای تەمەنی گەنجیی ئەو لە ناوەڕاستی حەفتاکاندا، یەکێک بوو لە کادیرە چالاکەکانی ڕێکخراوە چەپەکانی ئەوکات بوو. سەرەڕای ئەوەی بنەماڵەکەی لە یەکێتیی و کۆمەڵەی ڕەنجدەرانەوە نزیک بوون و دوو برایشی لە ریزەکانی(ی.ن.ک) دا گیانیان لەدەست داوە کەچیی چەندین جار لەلایەن قیادەی باڵای کۆمەڵەی ڕەنجدەرانەوە، هەوڵی لەناوبردنی دراوە و ساڵانێکی زۆر سەرباری ئەوەی لەلایەن ڕژێمی فاشیی بەعسەوە وەکوو زیندانییەکی سیاسی دووبارە لەدەستگرتنی دەزگاکن ڕژیم هەڵهاتووە بەڵام لەهەمان کاتدا تووشی ڕاونان و گرتن بۆتەوە لەلایەن یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستانەوە بەهۆی چالاکیی سیاسی و هەڵسووڕانییەوە، تا کار گەیشت بەوەی لە ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان (دێهاتەکانی کوردستان)ەوە بگەڕێتەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی بەعس و بە مەخفیی(خۆحەشاردان) بۆ ماوەی ١٠ ساڵ درێژە بە ژیانی سیاسیی بدات و لە تێرۆری یەکێتیی دوور بکەوێتەوە.

لە ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانییدا هاتووە" ژیان، بەهۆی ئاگاییەوە، ڕەنگڕێژ ناکرێ، بەڵکو ئاگایی بەهۆی ژیانەوە، ڕەنگڕێژ دەکرێ..." ئەم بۆچوونە، وێڕای لایەنە ئەدەبیی، ئێستێتیکیی و بگرە کۆمەڵایەتییەکەیشی، زۆر واقیعییەتی سیاسیی، فەرهەنگیی و کولتووریی تێدایە، بەڵام چادرێکی گەورەی ئایدیۆلۆژییشی بەسەرەوەیە.
ئایدیۆلۆژیا لە دیدی مارکسیزمەوە، ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندی و دیدگای چینە دەسەڵاتدارەکانی کۆمەڵگە یە. لەڕێشەوە، چینی چەوساوە

و چەوسێنەر، مەغز و ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژیانەی مارکسیزم لەسەر تەواوی کێشەکانی جیهان، بەیان دەکرێت. عەدنان کەریم، وەکو کەسێک کە تەجاوزی عوقدە ئایدیۆلۆژیی و عوقدە سیاسییەکانی ئەو دونیا ئایدیۆلۆژییە ئەبستراکتەی سیاسەتی کردووە، بە بەرچاوڕۆشنییشەوە، ڕەخنە لەو جوغزە ئایدیۆلۆژییە فەندەمەنتالیستییانە دەگرێ کە هێشتا پێیانوایە، کێشە سیاسیی و ئابوورییەکانی جیهان، بە چرای ئایدیۆلۆژیی چینایەتیی، چارەسەر دەبن.
لە هەموو مێژووی کۆن و نوێی چەپدا بگەڕێیت، لەناو حیزبی شیوعیی عێراقییەوە بە کۆمۆنیزمی کرێکاریی و بە چەپەکانی ئەم سەردەمە، زۆر بە دەگمەن کادیرێک، رابەرێکیان دەبینیت کە وازی لە ئایدیۆلۆژیای ئەو حیزب و گرووپانە هێنابێت و بە جورئەتەوە ڕەخنە لەو دیدە دۆگماییەی سیاسەت بگرێ. زۆربەی ئەوانەی لە دەخی ڕەخنەکردنی فیکرییدا بوون، وردە وردە سەری خۆیان کز کرد و لە پەناوە دانیشتن، تا مەرگیش بردنیەوە، بچووکترین ڕەخنەی جدیی و ریشەییان لە رابردووی فیکریی و سیاسیی خۆیان نەبوو. عەدنان کەریم، بە نووسین، بە کردار و بە ئاشکرا، بۆچوونەکانی خۆی بەیان دەکات کە بۆچی دەستبەرداری کۆمۆنیزم بووە و بۆچی ئەم ئایدیۆلۆژیایەی وەکو پرەنسیپێکی سیاسیی، چیتر قبوڵ نییە. وەھای ئەو وازهێنانەیشی لە فیکر و ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم، ئەو هێشتا خۆی بە چالاکوانێکی سیاسی دەزانێت کە لایەنگری داوکارییە ڕەواکانی عەدالەتی کۆمەڵایەتیی و نەیاری سەرمایەدارییە وەکو سیستەمێکی سیاسیی و ئابووریی زاڵ بەسەر دونیاوە.

بە ڕوونکردنەوە و وراڤەکردنی بۆچوون و تێڕوانینی عەدنان کەریم لەسەر کۆمۆنیزم، مارکسیزم و بزوتنەوەی چەپ لە کوردستان، ئەم پرسیارانەم ئاراستەی کرد و وەڵامی داینەوە.

لێرەدا بە خوێنەرانی بەڕێز ڕادەگەیەنین هەرکەسێک پرسیاری هەیە لە چوار چێوەی ئەم باسەدا، دەتوانێت لە ڕێی دەنگەکانەوە ئاراستەی کاک عەدنانی بکەن بە وەڵامدانەوە، دیارە کاک عەدنان لە کۆتاییدا ئازادە لە وەڵامدانەوەی پرسیارێکە یان وەڵامنەدانەوەی. دوا ڕۆژی وەرگرتنی پرسیارەکان کۆتایی مانگی یازدەیە. (دەنگەکان)

دەنگەکان :
یەکێک لەو سکۆلارە ڕەخنەگرانەی کە ئایدیۆلۆژیا دەداتە بەر ڕەخنە و

لە دونیای هاوچەرخدایە و لە ژیاندا ماوە، مایکڵ فریدن (Freeden)ە. ئەو پێیوایە کە ڕەخنەی هاوچەرخ لە ئایدیۆلۆژیا دەبێ لەو ترادیسیۆنە باوە کە ستاتیکەی سیستەمەکانی باوەڕگەریی(belief systems)ە، بهێنرێتە دەرەوە. هاوکات جەخت لەوە دەکاتەوە کە سێمانتیکی(مەعناناسیی= semantic) مۆدێرن، بە چەمکی ئایدیۆلۆژیا، ڕێک وەکو زمانە. بە واتایەکی تر، چۆن زمان گەشە دەکات، ئایدیۆلۆژیاش گەشە دەکات؟

ئایا پێتوایە هەژموونی ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم لە داکشان و هەڵسانەوەکانیدا، لە کوردستان و ناوچەکەدا، بە پۆزەتیق یان نەگەتیق، شکاوەتەوە؟

عدنان کریم :

ئایدیۆلۆجیا خۆی بریتییە لە سیستەمێکی شیتەڵکدراو لە بیروبۆچوون سەبارەت بە دیاردەکانی سروشت و کۆمەڵگە واتە هەموو گەردوون. تایبەتمەندی ئایدیۆلۆجیا لەوەدا بەرجەستە دەبێتەوە کە بە سەلماندنی ڕاستیی بیروبۆچونەکانی سیستەمەکەی پێویستی بە ئیستیدلالی زانستی نییە یا بەمانایەکی تر ئەوە بە پێویست نازانێت کە بەئیستیعارەی بەڵگە لە بوارێکی تری زانست ، ڕاستیی چەمکەکان و میتۆدی بیروباوەڕەکەی بقبووڵێنێت یا خود بسەلمێنێت. ئەوە تەنها خەسڵەتی مارکسیزم نییە وەکو ئایدیۆلۆجیای کۆمۆنیزم بەڵکو سیمای هاوبەشی گشت ڕەوتە ئایدیۆلۆجییەکانە. مارکسیزم گەر تایبەتمەندییەکی هەبێت لەو بوارەدا ئەوەیە کە ئەو پێتایەی گەیاندە چڵەپۆپە و بەتایبەتی لەسەردەمی لینین بەدواوە سواری سەری مارکسیزم دەبێت و ئیتر لەگیانی دەخات.

گەورەترین وەهم ئەوەیە کە ئایدیۆلۆجیا بە بونێکی سەربەخۆ بزانین وئەوە لە سایەی لیبرالترین سیستەمی سیاسیشدا هەر وەهمە. جگە لەوەش هەر لەوکاتەدا کە ڕەوتە ئایدیۆلۆجییەکان ئەبن بە پیگە بە بەهێزبونی ڕەوتە سیاسییەکان بەڵام هەر ڕەوتیکی ئایدیۆلۆجیش بەپێی نزیکایەتی و تەبایی لەگەڵ سیستەمە سیاسییەکاندا بواری لەبارتری بە گەشە و هەڵدان بە دەڕەخسێنرێ یا بە پێچەوانەوە. لەسایەی ڕژیمە دیموکراتی و پەرلەمانییەکاندا بواری زیاتر بە فکری لیبرالی دەڕەخسێنرێ و تەنگەبەری زیاتر بە فکری سۆسیالیستی پێکدێت و بەپێچەوانەشەوە لە ڕژیمە سۆسیالیستەکاندا جگە لە مارکسیزم هەموو ڕەوتە ئایدیۆلۆجییەکانی تر نەک تەنها تەنگەبەر بەڵکو قەدەغە ئەکرێن و تەنها مارکسیزم وەکوو ئایدیۆلۆجیی ڕەسمی ئەناسرێت.

پوختەی قسەکەم ئەوەیە کە ئەوە خۆشباوەڕییە توان دووە چاوەڕوانی

ئەوە بکەین کە بە ناسینی ماهیەتی دیاردەکان (سیاسی ، فکری، ئابووری ، کۆمەڵایەتی ، کەلتووری و .. تاد) ڕەوتە ئایدیۆلۆجیەکان بەشێوازێکی سەربەخۆ یارمەتیمان بدەن. بۆ نمونە لیبرالیزم کە ئێستاشی پیوەبێت یەکێکە لە بەهێزترین و بەنفووزترین ڕەوتە فکریەکانی دنیا ، نەک سیستمی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی زاڵی سەرمایەداریی وەکوو خۆی پیناسە نەکرد بەڵکو ڕۆڵی کاریگەری بینی لە شاردنەوەی تایبەتمەندیەکان و جەوهەری ئەو سیستمە و ڕازاندنەوەی لەژێر ناوی ئازادی و یەکسانیی حقوقیدا. مارکسیزمیش لەبەرانبەردا ڕێک هەمان ڕۆڵی گێڕا و بگرە زۆر زیاتریش لە لیبرالیزم واوەتر چو لە شاردنەوەی ماهیەتی سۆسیالیزم وەکوو سیستمێک کە نە هەژاری لەناوبرد و نە یەکسانیی بەرهەم هێنا و نەئازادیشی کرد بەدیاریی بە پرۆلیتاریا (کە ئەوانە تێزی ماهەویی مارکسیزم بوون) و بەپێچەوانەی هەموو ئیدیعا ئایدیۆلۆجیەکانیەوە تۆتالیتاریانیزمی کرد بە سیستمی زاڵ بەسەر نزیکەی نیوەی جیهان و دانیشتوانی گۆی زەوەی. لێرەدا چێی خۆیەتی ئەو ڕاستیە نەشارینەوە کە تەجروبەی تاڵی سۆسیالیزم بەهەمو مۆدیلەکانیەوە، زۆرترین خزمەتی بە سەرمایەداری کرد و تۆماری ڕەشی ئەو مۆدێلە جیاوازانەی سۆسیالیزم و شکستی سەرتاسەریی هەر هەمویان ، بو بە هۆکارێک بۆ ئەوەی بەشەریەت بەناچاری هەموو ناعەدالەتیەکانی سەرمایەداری بە دەورانێکی دریژ قبووڵ بکات چونکە ئەلتەرناتیفێک کە لە جێی ئەو دامەزرا بەشێکی زۆری ماف و دەسکەوتەکانی ئینسانی لەسایەی هەمان سەرمایەداریدا کردە سەر[illegible]می هێرشی خۆی و دانیشتوانی وڵاتانی سۆسیالیستی ناچارکرابوون کە نەک تەنیا خەو ببینن بەو ژیانەوە کە کرێکاران لە ئەمریکا و ئەورووپای سەرمایەداری لێی بەهرەمەندن بەڵکو ژیانی خۆیان بخەنە بەر مەترسیی زۆر گەورە و بە شەپۆل بەسەر کۆسپەکانی وەکوو دیواری بەرلیندا بپەڕینەوە بۆ دنیای بەناو ” سەرفرازی و خۆشگوزەران ” . ئەوە باشترین خزمەت بوو کە سۆسیالیزم بە سەرمایەداریی کرد و بە قۆناغێکی نادیار صەکی شەرعیەت ومانەوەی بەخشی بەو نیزامە.

گەر ئایدیۆلۆجیا بەوەندەش ڕازی بوایە کە تەنها وێنەی شتەکان و دیاردەکان بکێشێت بەڵام ئەو مافەی بە ئێمە جێ بهێشتایە کە بەخۆمان حوکم بدەین و ئەنجامگیری عەمەڵیی خۆمان بکەین ، شتێکی تر بو بەڵام کاتێک کە ئایدیۆلۆجیا سەرەتا وێنەیەکی لێڵ وگومانکراوی شتەکان ئەکێشێت و حوکمی خۆشی لەسەریان دەرکردوە، ئیتر تەنها بوارێک بۆ ئێمە بمێنێتەوە ئەوەی کە ئەو حوکمانە وەکو تێزی پیرۆزی زانستی قەبوڵ بکەین. ئەرکی ئیستیدلال لای مارکسیزم (بە

نمونە) ، کە ئەو پەتا ئایدیۆلۆجیە دەگەیەنێت□ چ□پ□پە ، ئەوە نیە کە ڕاستیی حوکمەکە شەون وکەو وبکات وبیگۆڕێت بە بابەتی گفتوکۆ بەڵکوو ئیستیدلال لە مەنهەجی مارکسیەتدا ئەرکەکەی سەڵماندن یا پێسەڵماندن یا قبولاندنی ئەحکامە جێگیرەکانی خۆیەتی. لەم حەلقەیەوە سنوورێک لە نێوان وەهم و زانستدا نامێنێتەوە و ئیتر فەرەزیاتی زیهنی جێی مەعریفە و مەنهەجی زانستی دەگرێتەوە.

ئایدیۆلۆجیا تەنها کۆکراوەی کۆمەڵێک میتۆد و ئامراز و ڕێسای بێلایەن نیە بەڵکوو لای هەمو ڕەوتێکی فکری لە پشتی هەمو ڕواڵەتەکانیەوە هەوڵێک هەیە بۆ پاڵپێوەنانی ڕەوتی ڕوداوەکان و دیاردەکان بە ئاراستەیەکی سیاسی و کۆمەلایەتیی دیاریکراودا کە خزمەت ب□ ه□□زی کۆمەڵایەتی و سیاسیی زۆر دیاریکراو ئەکەن.

لای کۆمۆنیستەکان ئەوە بڕاوەتەوە کە مارکسیزم ، وەکو تیۆریی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی، تاکە سەرچاوەی حەقیقەت و مەعریفە و زانستە، سەرەتا و کۆتایی عەقڵە و بەوپێیە تەنها کلیل و کۆدی ناسینی هەموو دیاردەکانی سروشت و کۆمەڵگای بەشەری لای کۆمۆنیستەکان هەیە. لای ئەوان ئەوە ڕەواترین کارە کە ڕەخنە لە هەر تێز و ئایدیا و باوەڕێک بگیرێت وەیا چەسپی نازانستی بوون بدرێت لە تەوێڵی گشت بیروباوەڕە نامارکسیەکان و هەمو بیروباوەڕ و تیۆریە سیاسی و ئایدیۆلۆجیەکانی تر بکرێن بە مەیدانی ڕمبازێن و ڕەخنەی قوڵی مارکسی و بگرە هەموو شتێک بکرێت بە مەشروعێک بۆ ڕەخنەلێگرتن تەنها مارکسیزم و کۆمۆنیزم نەبێت.

مارکسیزم چونکە زیهنی ترین ڕەوتی ئایدیۆلۆجیە پێیوایە کە مێژو شتێک نیە جگە لە دوبارەبونەوەیەکی میکانیکیی سواوی خەڕەکی خەباتی چینایەتی. ئەمە نەک بەرهەمی ئیشتیقاقێکی زانستی نیە بەڵکو بەرهەمی تێڕامانێکی زیهنیی سەرسەرەکیە بۆ مێژوی ڕاستەقینەی کۆمەڵگای مرۆیی چونکە ڕەوتی ڕوداوەکانی مێژوو زۆر لەوە ئاڵۆزتر ، جیاوازتر ، پڕپێچ و دەورتر ، قوڵتر و چەند سەرە و چەند جەمسەرترن.
لێرەدا، بەوهۆیەوە کە ئەوە کرۆکی بابەتی گفتوگۆکەمانە ، گەر مارکسیزم بە نمونە بهێنینەوە ، وردتر ئەو تایبەتمەندیانە دەرئەکەون.

مارکسیزم ڕەوتێکی ئ□ت□ریتێریان (سلطوي) یە. ناکرێ ئەم تیۆریە بەو شێوازە بناسینەوە کە لایەنگرەکانی پێناسەی ئەکەن بۆی. گەر وا بکەین و هەر ڕێبازێکی فکری بەپێی پێناسی خاوەنەکانی یا

لایەنگرەکانی بناسینەوە تووشی هەڵدێر دەبین و ئەوکات ئەبێ بەوامان وابێت کە ئاینەکان بە" هیدایەتی " مرۆڤ و نیشاندانی ڕێگەی ڕاست هاتون و ئیسلام ئاینی خۆشەویستی و ئاشتی و ئارامشە وئامانجی بەرزی لیبرالیزم بریتیە لە ڕێزکردنی هەمو مرۆڤەکان وەکو بونەوەری یەکسان و …. تاد ، چونکە ئەوانیش بەو تایبەتمەندیانەوە پێناسەی خۆیان کردوە.

لەگەڵ ئەوانەشدا، ئایا قەناغی هەیمەنە و ڕەواجی ئایدیۆلۆجیا بەسەرچوە؟ من پێموایە سەرباری پاشەکشەی سەرسوهێنەری مارکسیەت لەچاو سەدەی بیستدا بەڵام خودی ئەو ڕەوتە فکریە بچووکترین چاوپیاخشاندنەوەی بەسەردا نەهاتوە و سەرباری ئەو گورزە کاریگەرانەی خواردویەتی سەرسەختانە ، گەرچی لە مەوقیعێ تەکی پەراویزخراوەوە، درێژە بە پەیداگری لەسەر ئەرکان و بنەما زیهنیەکانی ئەدات.
بەڵام ئەوە وەهمە کە واتەبگەین کە ئەوە تەنها ئەحزابی سیاسیی عەقیدەتیی چەپی و کۆمۆنیستیە کە پارێزەری سەرسەختی ئەو دنیابینیە تەسکە ئایدیۆلۆجیەن ، بەڵکو ، بە تایبەتی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا ، ئایدیۆلۆجیا بە تایبەتمەندیە ڕاستڕەویەکەیەوە ، هەیمەنەیەکی فراوانتری هەیە بە تایبەتی بەسەر بوارەکانی ئەکادیمی و میدیادا .

ڕۆژگاری ئەمڕۆ ، بە پێچەوانەی زۆربەی پێشبینیەکانەوە ، بە تایبەتی پێشبینیی ڕەوتە لیبرالەکانی ڕۆژئاواوە، سەردەمی پووکانەوە و پەچرانەوەی مەڵەفی ئایدیۆلۆجیا نیە، بەڵکو ڕەوتە ئایدیۆلۆجیەکان گەرچی بە تین و تاوێکی کەمترەوە لەچاوجاران، درێژە بە تەمەنی خۆیان ئەدەن و لە قاڵب و فۆرمی نوێ و لە بەرانبەر تەحەدیاتەکانی ئەم سەردەمەدا دێنە مەیدان و مەوجی تازەی بزووتنەوەی ڕاسیزم و ناسیونالیزم و کۆنسیرڤاتیڤی ڕۆژئاوایی و ئیسلامی سیاسی تەنها چەند نمونەیەکن.
ئەوەندەی بگەڕێتەوە سەر کوردستان و ناوچەکە نابێ لە بواری باسکردنی ئایدیۆلۆجیای مارکسیزمدا ٢ شت لەیاد بکەین :
یەکەم : ئەوە نوسخە و ڤەرژینە ئەسڵی و دەستی یەکەمەکەی ئایدیۆلۆجیای مارکسیزم نیە کە لە سیەکان و چلەکانی سەدەی بیستەوە بەرەبەرە بەناوئەبەتەوە بەڵکوو ئەوە ئایدیۆلۆجیای مارکسیزمە بەڕیوایەت و تەفسیری ستالینیەوە ، وەکو مەرجەعی سەرەکیی مارکسیزم و کۆمۆنیزم لەو قەناغەدا.
دوەم: بەناوبونەوەی هەر ئایدیۆلۆجیایەک لە هەر شوێن و کاتێکدا زەمینە و پێویستیی تایبەتی خۆی هەیە. دەستبردن بە مارکسیزم و

کۆمۆنیزم (شیوعیەت) لەو قۆناغە سەرەتاییانە لە عێراق (١٩٢٠ – ١٩٣٠) و لە کوردستاندا ١٩٣٠ – ١٩٤٠ لەسەر بناغەی پێویستیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتیی دیاریکراو بو کە بریتی بو لە دابینکردنی پێویستیەکانی ڕوکردنە مۆدرنیتە و پەیوەست بون بە ڕەوتی کۆمەڵگای جیهانیی ئەوکاتەوە کە شتێک نەبوو جگە لە کۆمەڵگای سەرمایەداریی جیهانی.

بەڵام بەوهۆیەوە کە عێراق بە کوردستانیشەوە لەژێر کۆنترۆڵی ڕاستەوخۆی کۆلۆنیالیزمی بەریتانیا بو بۆیە بەتەبیعەت ئەو پرۆسەیە مۆدێلی دژی کۆلۆنیالیستی و قاڵبێکی چەپیی بەخۆوە گرت. لەو سەردەمەی عێراقدا ڕزگاربون لە کۆتی کۆلۆنیالیزمی بەریتانی و ئەنجامدانی پرۆسەی سەربەخۆیی سیاسی بە عێراق، ڕیگەی پەیوەست بون بوو بەڕەوتی مۆدیرنیزمەوە لە سایەی مۆدێلی بزوتنەوەی ڕزگاریی نیشتیمانیدا کە تیۆریزانە مارکسیەکانی ئەوکاتەی سۆڤیەت سەبارەت بە چارەنوسی وڵاتانی ژیردەستی کۆلۆنیالیزم دایانڕشتبوو. هەڵبەتە ئەوە تەنها مۆدێل نەبو بەڵکو لەپێنای ئەوەدا مۆدێلێکی تر هەبوو کە چینی ناوەنجیی تازە سەرهەڵداوی ئەو جۆرە ولاتانە پەیڕەویان لێئەکرد کە پێی وابو کە هەمان پرۆسەی مۆدیرنیزم لەپێنای وڵاتانی ڕۆژئاوا و هێزە کۆلۆنیالیستەکاندا باشتر و بەدەردیسەرتر دێتە دی وەکو نموونەی ئوردن یا ئێرانی ئەوکاتە. لەڕاستیشدا ئیستە پاس ٨٠ ساڵە دەرکەوت کە ئەرکی مۆدیرنەکردنی ئابوریی وڵات و پیادەکردنی مۆدێلێکی داینامیک لە ڕوانگەی دوەمەوە دابین ئەبێت و بەپێچەوانەوە ئەوانەی مۆدێلی بزووتنەوەی ڕزگاری نیشتیمانیان پەیڕەوکرد سەرەنجام تووشی داڕووخان و بنبەستی گەورە بون. نمونەکانی ئیمارات، کوەیت ، قەتەر، بەحرەین ، مەغریب لەلایەک کە پرۆسەی گەشەی ئابووری وپەیوەست بون بە ئابووری گڵۆباڵیزەکراوی سەدەی بیستویەکیان دابینکرد و تیایدا جێگیر بون و جۆرێک لە ئیستیقراری سیاسی تیایاندا جێگیربووە ، لەبەرانبەریشدا نمونەکانی لیبیا و میسر سوریا و عیراق و یەمەنی خوارو هەن کە جگە لە داڕووخانی هەیکەلیی ئابوریان بوونە بە مەڵبەندی نائارامی سیاسی و تیرۆر و ئەزمەی قوڵی کۆمەڵایەتی.

من وتم مارکسیزم لەسەر بناغەی زەمینە و پێویستیە تایبەتەکانی خۆی سەرهەڵئەدات واتە پێویستیەک وادەکات کە لەدرێژەی پرۆسەیەکی سیاسیدا بە بەدیهێنانی ئاڵوگۆڕ لە ژیانی سیاسیدا چینە نوێکان بەتایبەتی ئەوانەی کە هەست ئەکەن کە بەئەندازەی پێگەی کۆمەڵایەتیی نوێیان بەهرەمەند نین لە پێگەی سیاسیی شیاو لەگەڵ

ئ□و ئ□و پ□گ□ ک□م□□ایتیادا ،و ل□ر□و□ مارکسیزم ب□ فیعلی ئ□و □□□□ ئ□بین□□□ت. ل□ر□ش□□دا ب□ پ□چ□وان□ی ئی□□دیعائاتی شی□□□وعی و ک□م□نیست□کان□و□ ، ئ□و تو□ژ□ ن□ک کر□کاران ب□□کوو چینی ناو□نجیی شار و □□شن□□بیرانی ه□□اوتیرازی ئ□وان□□ن و و□ک□□و ه□میش□ش م□رام و ت□ماح□ سیاسی و ک□م□□ای□تی□کانی خ□یان ل□ژ□ر ب□رگی ب□رژ□و□ندی چینی کر□کاران و جوتیاراندا ئ□خ□ن□□و ن□ک ب□ن و □است□وخ□ ب□ناوی چینای□تیی خ□یان□و□ ئ□و پ□یام□ □ابگ□ی□ن.

ل□کوردستاندا ئ□م پر□س□ی□ ، ب□ه□ی خاویی دینامیزمی ک□م□□ای□تیی ک□م□□گای ئ□وکات□ و □کوودی ئابووری و فکری□و□ ١٠ سا□□ک پاش باقی ع□راق ئ□ک□و□ت. ب□ی□ ئ□و ق□ناغ□ی چر□کردنی مارکسیزم ، ب□تایب□تیش ب□ه□ی لاوازیی بزووتن□و□ی ناسیونالیستیی کورد□و□ و ه□رو□ها پ□گ□ی لاواز و ن□خ□م□ی□□وی چینی□□ ن□□او□نجیی ک□م□□ ، هی□□چ تایب□تم□□ندی و □□نگ□وب□ی□کی ت□□ایب□تیی کوردس□□تانیی پ□□و□نی□ ب□□ک□و در□□ژکراو□ی □است□وخ□ی پر□س□ی س□رھ□□دانی مارکسیزم□ ل□ ب□شی ع□ر□بیی ع□راقدا ، ب□ه□مان تایب□تم□ندی و ل□س□ر بناغ□ی ه□مان پ□ویستی و ب□ه□مان میت□د و ل□قا□بی ه□مان ئ□و ت□ز□ سیاسیان□دا (س□رب□خ□یی ع□راق ، گ□ش□پ□دانی ئابوری□ک□ی ، ئازادیی خ□□ک□ک□ی ل□ ک□تی واب□ست□یی ب□ ب□ریتانیاو□، ه□□و□شاندن□و□ی پ□یماننام□ نا□□واکان ک□ ب□ریتانیا س□پاندونی ب□س□ر ع□راقدا ، ئ□ندام□تیی ع□راق ل□ ئ□نجوم□نی گ□لان و… ت□□اد) ، ل□ کوردس□□تانیش مارکس□□یزم ب□ ١٠ س□□ا□ ت□□اخیر□و□ س□رھ□□ئ□دات.

ل□ر□دا پ□ویست□ ج□خت ل□س□ر خا□□کی مانادار بک□م□و□. ب□اوبون□و□ی ئایدی□ل□جیای ک□م□نیستی ه□ر ل□س□ر□تاو□ و تا ئ□ستاش ت□نها و ت□نه□□ا و□ک□□و ئ□□امراز□کی □است□وخ□ی خ□ب□□اتی سیاس□□ی و□ی□□ا و□ک□□و ع□قی□□د□ی□□ک و ب□دی□□اریکراویش و□ک□□و ئ□□امرازی ب□رج□س□□ت□کردن□و□ی تموحات□کانی چینی ناو□نجیی تاز□ س□رھ□□داوی ک□م□□ د□رک□وتو□ ن□ک و□ک□□و □□وت□ک□□ی فک□□ری و ک□ل□□تووری ک□ بوار□ک□□انی ف□رھ□ن□□گ و ل□ک□□ین□و□ی ئ□کادیمی و نوسین بگر□ت□و□ یا گ□ر ل□وبوارن□شدا ه□ر بروزات□کی مارکسیزم ببین□ر□ت ئ□و□ ه□ر ب□ پ□یو□ند ب□ چالاکیی حیزبی و سیاس□□ ت□و□ی□ ک□ پریشک□ک□□انی ل□وبوارن□ش□□دا و ب□ خ□□زم□ت ب□ ئامانج□ سیاسی و حیزبی□ک□ د□رک□وتون.

ه□یم□ن□ی جیهانیی فکری مارکسی و داینامیکی□تی ئ□و ئایدی□ل□جیای□ و ت□داع□□ی ب□□ون□و□ی ب□ □زگ□□اربونی گ□لان□□ی س□□ت□مل□کراوی □ووسیا و □□ژه□□□ات ب□گشت□□ی و خ□س□□□تی ن□□و□ی ئ□و بیروب□□او□□□ ب□ت□□ایب□تی ل□□□ژه□□اتدا و ل□ م□ح□کن□دانی تا ئ□وکات□ی و ل□ئاراداب□ونی

نمونەی شکستخواردویی ئەو ئایدیۆلۆجیە خاڵی بەهێزبون و خزمەتیان بەگەشەسەندنی ئەکرد. لەولاشەوە پوچ دەرچونی بانگەوازەگانی دەوڵەتە کۆلۆنیالیەکانی ڕۆژئاواو بەتایبەتی بەریتانیا و پرەنسیپەکانی ویلسون و بەڵێنەکانیان سەبارەت بەئازادیی گەلانی ژێردەستە لە دوای شەڕی جیهانیی یەکەم و ڕوخانی ئیمپراتۆریی عوسمانی کە ببو بە مۆتەکەیەک بەسەر گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوینەوە، لەگەڵ چەندین هۆکاری تردا کە بواری ڕیزکردنیان نیە ، وایان کرد کە ئەو تموحاتە سیاسیانەی چینی ناوەنجی لەپێنای ئیمپراتۆریی تازە سەرهەڵداوی سۆڤیەتی و لەقاڵبی چەپی و سۆسیالیستیدا بەرجەستە بکرێن . ئیتر تایتڵی گەورەی چینی کرێکار و خەباتی چینایەتی و مەقوولاتی هاوشانی ئەوان لەو بەستەرە سیاسی و کۆمەڵایەتیەدا و لەو ململانێ واقیعی و ڕاستیەدا سەرهەڵئەدەن و مانا پەیدا ئەکەن نەک خەباتی چینی کرێکار لە دژی سەرمایە و بورجوازی ، کە وجوودێکی دەرەکیان نەبوو ، یا لەچاو بزوتنەوەی یەکەمدا بەبەراورد نەدەهات. بەڵام هەروەکو لەپێشەوە وتم ئیتر ئایدیۆلۆجیا و بەتایبەتیش لەپرۆسەی تەمەنی خۆیدا و لە ئەڵقەکانی دواتردا ئەوانە ئەکات بە بەدیهیاتی فکری. لیرە بەدواوە ماتریالە ڕاستەقینەکە لەگەڵ وێنەکەیدا جێگۆڕکێیان پێئەکریت و بابەتە ئەسڵیەکە وەکو ڕەنگدانەوەی وێنەکە نیشان ئەدریت و بەتێپەڕینی ڕۆژگار ئیتر ئەوە ئەبێت بە ڕیوایەتی ڕاست. هیچ شتێک ناتوانێت شتەکان ئاوا سەرەوقنگ نیشان بدات جگە لە سیحری ئایدیۆلۆجیا.

بەوپێیە ئایدیۆلۆجیای مارکسیزم لە عێراق و کوردستانەکەیدا هەر لەسەرەتاوە ڕەنگ و بۆیەکی تەواو حیزبی و سیاسیی هەبوە و کەمتر وەکو میتۆدێک خراوەتەگەڕ بۆ ناسینی کۆمەڵگا و چینەکان و ڕەوتە فکریەکانی تر و مێژوی ئەو وڵاتە و پێکهاتە ئابوری و کۆمەڵایەتی و کەلتوریەکەی. ئەمە لێرەدا ڕوبەڕوین نەک لەگەڵ ئایدیۆلۆجیا بەمانا مەعریفیە پان وپۆڕەکەی (بەبەراورد لەگەڵ ئەو دەسکەوتە فکری و مەعریفیانەی کە مارکسیزم لە وڵاتانی ڕۆژئاوادا بەدەستیان دێنێت لە بوارەکانی ڕۆشنبیری و ئەکادیمی وهونەر و ئەدەب … تاد) بەڵکو لەگەڵ ئایدیۆلۆجیا بەمانا لەقاڵبدراو و بەرجەستکراوەکەی لەچوارچێوە یەکی شەتەکدراوی تەسکی سیاسی و گروهی و حیزبیدا.

دەنگەکان:
لە وەڵامی پرسیاری یەکەمدا و لە کۆپلەیەکدا ئاواتان نووسیوە، (مارکسیزم چونکە زیهنی ترین ڕەوتی ئایدیۆلۆجیە پێیوایە کە مێژوو

شتێک نیە جگە لە دووبارەبوونەوەیەکی میکانیکیی سواوی خۆڕسکی خەباتی چینایەتی.)
ئایا پێتان وایە مارکسیزم وەکو تیۆر (زهنگەرایی) یاخود، لایەنگرانی ئەو میتۆدە فکرییە ئاوا لەگەڵیدا کار دەکەن؟ ئەی ئەگەر پێت وانییە مێژوو لە ژێر هەژموونی خەباتی کارو سەرمایەدا دەچێتە پێشەوە، ئەی چیترە؟

عدنان کریم:

مانیفێستی کۆمۆنیست، کە بە حەق ناونراوە ئینجیلی کۆمۆنیزم، یەکەمین پەرەگرافی گوزارشت لەو مانا مەفهوومییەی (Conceptual) مارکسیزم ئەکات بە خەباتی چینایەتی و ئەڵێت: مێژووی تا ئێستای مرۆڤایەتی (جگە لە قۆناغی کۆمۆنەی سەرەتایی) ، شتێک نیە جگە لە مێژووی خەباتی چینایەتی.
لەوەهەمەسانی قسەکانی من لەسەر مارکسیزم واتە خودی ئەو تیۆرییە کە مارکس و ئەنجلز بناغەکانیان داڕشت و دواتر لینین لەسەرەتای سەدەی بیستەوە تەکمیلی کرد. تیۆریی خەباتی چینایەتی لای مارکس (بەتایبەتی لە ساڵانی چلەکان و پەنجاکانی سەدەی نۆزدەدا) زیاتر ڕەهەندێکی سۆسیۆلۆجیی هەبوو بەڵام لای لینین ڕەهەندێکی تەواو ئایدیۆلۆجی و سیاسی بەسەریدا زاڵ ئەبێت.
پێداگریی جەوهەریی مارکسیزم لەسەر ئەوەیە کە مێژووی بەشەرییەت شتێک نەبوە جگە لە مێژوی خەباتی چینە ژێردەستەکان لە دژی چینە دەسەڵاتدارەکان کە دواترینیان بریتییە لە ململانێی بێ ئەمانی چینی کرێکار لەدژی سەرمایەداری و چینی بورجوازی و هەموو چینەکانی تری کۆمەڵ کە کەم تا زۆر سودمەندن لە نیزامی چەوسێنەرانەی سەرمایەداری. تیۆریی مارکسیزم پێ لەسەر ئەوە دائەگرێت کە سەرمایەداری خۆی گۆڕ هەڵکەنی خۆی واتە چینی کرێکار دروست و پەروەردە ئەکات . بەوپێیەش ناکۆکیە حەتمیەکانی ئەو نیزامە تا دێت قوڵتر ئەبنەوە و سەرەنجام چینی کرێکار و پێشڕەوانی ئەو چینە واتە کۆمۆنیستەکان لە دەی ئەزمە یەک لەدوای یەکەکانی ئەم نیزامە و لەسەرپایەی ناڕەزایەتیی گشتی و سەرتاپاگیری چینی کرێکار و هەموو توێژە ژێردەستەکانی کۆمەڵگای سەرمایەداری پاراوتر و موجەڕڕەب تر ئەبن.

ئەم تەفسیرە دواتر ئەگاتە جێ مەبەستی ڕاستەقینەی خۆی و پێداگری لەسەر ئەوە ئەکات کە کۆمۆنیستەکان بەدامەزراندنی حیزبی کۆمۆنیست ڕیزی سەربەخۆی بزووتنەوەی سۆسیالیستی بەدی دێنن و چینی کرێکار ساز و ئامادە ئەکەن تا لە ڕێگەی شۆڕشی کۆمەڵایەتیی خۆیەوە

سەرمایەداری لە گۆڕنێت و لەجێی ئەو دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا وەکو یەکەمین پێویستی و هەنگاو بەرەو دامەزراندنی کۆمەڵگای سۆسیالیستی بسەپێنێت و تا لەوێوە مڵکدارێتیی گشتیی ئابووری بەرقەرار بکات و هەنگاوی یەکجاری بنێت ڕوەو نەمانی چینەکان و بنیاتنانی کۆمەڵگای بێ چین و بێ دەوڵەتی کۆمۆنیزم. لێرە بەدواوە چیدی شتێک نامێنێت بەناوی چەوسانەوەی مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوە و ئازادی بەمانا ڕەهاکەی لەسایەی کۆمۆنیزمدا ئەگات بە چڵەپۆپەی خۆی و خۆشگوزەرانی هەموو سوچێکی کۆمەڵ ئەگرێتەوە.

بەڵام مارکسیزم بەلەحنێکی نیمچە دینی هەمیشە پێداگری لەسەر ئەوە ئەکات و بەبیرمان دێنێتەوە کە مەرجی یەکەمی سەرجەم ئەو پرۆژە گەورەیە پەیڕەوەی کردن لە سۆسیالیزمی زانستی (واتە مارکسیزم) ودامەزراندنی حیزبی کۆمۆنیستە.

ئەو وێنەیەی سەرەوە دەسکردی من نیە، بەڵکوو ئەوە جەوهەری مارکسیزمی ئەرتەدەکسە کە جێی هاوڕایی تەواوە لەناو باڵە جیاوازەکانی بزوتنەوەی کۆمۆنیستیدا لە کۆنەوە تا ئێستا.

تیۆریی مارکسی سەبارەت بە خەباتی چینایەتی لێوانلێوە لە وەهم. ئەم تیۆریە تایبەتمەندیەکی هلامیی هەیە . زۆر سەیالە و هیچ نادات بەدەستەوە. دەتوانرێت بۆ زۆر مەبەستی ناکۆک و جیاواز بخرێتەگەڕ.

مەقولەی خەباتی چینایەتی و فۆرمەلەی خەباتی کرێکاران لە دژی سەرمایەداری مەقولەیەکی زانستیی سەربەخۆ و بێلایەن و بێمەرام نیە لەچاو زۆرێک لە مەقولات و تەرمی تری بواری سۆسیۆلۆژی. ئەم تێزە بە مەبەستی سیاسیی زۆر ڕۆشن داتاشراوە و لەململانێ لەکایەی و جیهانیەکانی یەک سەدە و نیوی ڕابوردودا چەکی دەستی بزوتنەوەیەکی سیاسی دیاریکراو بوە بۆ ئامانجی تایبەتی خۆیەوە کە ناوەکەی لێکەیتەوە ، لەناوەڕۆکدا، چینی کرێکار قازانجێکی لێ نەبینیوە.

کریکارانی وڵاتانی سۆسیالیستی و بەتایبەتی لەسەردەمی لینین و ستالیندا ، زۆردەستەترین بەشی کۆمەڵگای ئەو وڵاتە و گشت سیستمە سۆسیالیستیەکان بون. بارودۆخی کرێکاران لە کۆریای باکور و باشوور یان لە ئەلمانیای ڕۆژهەڵاتی جارانی سۆسیالیست و ئەڵمانیای سەرمایەداری لە ڕۆژئاوادا بەراورد ناکرێن. لەکۆریای باشوردا چینی کرێکاری بەهرەمەندە لە مافی مانگرتن ، ڕێکخراوبون، پێکهێنانی ڕێکخراوی سیاسی و پیشەیی، مافی مانگرتن و خۆپیشاندان، و لە باکورەکەیدا هیچێک لەو مافانەی نیە گەرچی سیستمەکە نازناوی ئەو چینەی پێوەیە و بەناوی ئەوەوە زیندانێکی گەورە دروستکراوە. لە ساڵی ١٩٦٢ بەدواوە حکومەتی ئەڵمانیای سۆسیالیستی (شەرقی) دیواری بەرلین دروست ئەکات بۆ ڕێگرتن لە هەڵاتنی کرێکاران و

خەڵکی ئەو وڵاتە بە " دۆزەخی " ئەڵمانیای فیدرالی سەرمایەداری ئەوکات!!!. گەیشتن بەئاستی گوزەرانی کریکارانی ئەمریکا و ئەو مافانەی لێیان بەهرەمەندبون، هەر لە سەردەمی لینینەوە، خەونێکی دێرینی کرێکارانی سۆڤیەتی جاران بو.

بەکورتیەکەی ، چینی کریکار کە بابەتی ئەسڵیی کۆمۆنیزمە هیچ خێروبێرێکی ئەو هەمو ڕیتۆریکە لەفزیەی مارکسیزمی بەرناکەوێ سەبارەت بە ئازادی و یەکسانی و دەسەڵاتدارێتیی کرێکاران و …. تاد و بەپێچەوانەوە کۆمۆنیزم خزمەتێکی گەورە ئەکات بەسەرمایەداری لەڕێی بنیاتنانی سیستەمێکی تۆتالیتارەوە کە چینێکی نوێی حیزبی – ئایدیۆلۆجی تیا فەرمانڕەوان. سیستەمێکی تاک حیزبی و تاک ڕەهەندی لەهەموو بوارەکانی ژیانـدا کە جگە لەوەی ئازادی لە خەڵک و لەپێشیانەوە لە کرێکاران زەوت ئەکات دژوارترین بارودۆخی ئابوریش بەسەریاندا ئەسەپێنێ و ئێستاش قات و قڕیەکان و مەرگەساتەکانی ژیان لەسایەی سیستمی سۆڤیەتیدا لەیادەوەری خەڵک و مێژوی ئەو وڵاتەدا بە زیندویی ماونەتەوە . بەوجۆرە کۆمۆنیزم گەورەترین هەڵمەتی ڕزگاریبەخشی ئینسان لەسەدەی بیستدا لە دژی سەرمایەداری ئەکات بەقوربانیی ڕیتۆریکە فکری و ئۆتۆریتانیزمە سیاسیەکەی خۆی وسەرەنجامە مەئساویەکانی بلۆکی سۆسیالیستی لە جیهاندا بە قۆناغێکی دورودرێژ خەونی ڕزگاری لە کۆتی چەوسانەوەی سەرمایەداری و بەدیهێنانی عەدالەتی کۆمەڵایەتی ، لە ناخی ئەواندا ئەمرێنێت. لێرەدا ئەوە گومانی تیا نیە کە لە ئەمریکا و کۆریای باکور و ئەڵمانیای فیدرالی ئەوکات ، ئەوە سیستم و نیزامی کاپیتالیستیە کە زاڵ بوە و زاڵە و ئەو نیزامەش لەسەر بناغەی ناعەدالەتیی ئابووری ونایەکسانیی فرسەت بە چینەکان و چەوسانەوەی چینایەتی و دەسەڵاتدارێتیەکی سیاسی بنیاتنراوە کە پارێزگاری لەو سیستەمە ئەکات ، بەڵام هێشتا چینی کرێکار ، لەچاو هەموو جۆرەکانی سۆسیالیزمی تا ئێستادا ، بەهرەمەندە لە ژیانێکی باشتر.

ڕەنگ بێ کەسانێک پەیدا بن و بڵێن کە هیچیەک لەو سیستمانەی تا ئێستا لە میژوودا بەناوی چینی کرێکار و سۆسیالیزمەوە دامەزراون ، سۆسیالیزمی ڕاستەقینە نەبوون!!! . ئەم جۆرە دەربڕینانە ئیتر لە بواری جەدەل و پلمیکی فکری دەرئەچن ومن پێموایە ئەو ڕیتۆریکە ڕۆمانسیە سیاسیانە لەهیچ شوێنێکی دنیا کڕیارێکیان نەماوە و کەس ئەو جۆرە هەڵوەستانە بەجدی وەرناگرێت. ئەو سیستمانەی بەناوی سۆسیالیزمەوە لە ڕوسیا ، چین ، ئەوروپای شەرقی، ڤێتنام ، کوبا، کەمبودیا ، لاوس و چەندین وڵاتی تری جیهانی سێیەم دامەزران ،

کتومت و هەریەکەیان بەپێی تایبەتمەندیی خۆیان پەیڕەویان لە تیوریی مارکس ولینین کردوە. لەڕوسیا لینین خۆی ئەندازیاری ئەو سیستەمە بو و بنەماکانی دامەزراندنی سیستمی پڕ لە ستەم و چەوسانەوە لەلایەن خودی ئەوەوە بنیاتنرا.
بەو مانایانە مەقولەی خەباتی چینایەتی و ململانەی چینی کرێکار لە دژی سەرمایەداری شتێک نیە جگە لەڕەوتێکی فکری- سیاسی تری کۆمەڵگای مودرین و بەرهەمێکی تری مودرنەتە کە بەرپرسیارە لە بەدیهێنانی ئەو دنیا پڕ لەستەمە.
گەر سنورەکانی ئەو ئیدراکە عاتیفی و ڕۆمانسیە ببەزێنین کە تان و پۆی کۆمۆنیزم پێکدێنێت و دیاردەکان هەروەکوو خۆیان هەن نەک بەوجۆرەی کە پێویستە هەبن ، ببینین، ناواقیعی بونی ئەو تێز – جەوهەرە مارکسیە دەرک پێئەکەین.

با نمونەی مێژوی ئەوروپا بە بیر بهێنینەوە. ئایا بەڕاستی لەسەدەکانی زایین بەدواوە مێژوی ئەو ناوچەیە میژووی خەباتی چینایەتی بوە و ئەو خەباتە ڕەنگڕێژی کۆمەلگا و دیاردەکانی کردوە وسیماکانی دیاریکردوە؟ بێگومان نەء . شەڕەکانی ئیمپراتۆری ڕۆمانی ، کێشەکانی نێوان مەزهەبە جیاوازەکانی کریستیانیەت (پرۆتیستانت و کاتۆلیک و ئەرسەدکس واتە کەنیسەی شەرقی) ، ڕۆڵێ کەنیسە و قەشەکان ، شۆڕشی پیشەسازی ، ڕێنیسیانس، مەزهەبە ئابوریە پەیڕەوکراوە جیاوازەکان و ئاکامەکانی پەیڕەوکردن لەهەر یەکێکیان ، شۆڕشەکانی جوتیارانی ئەڵمانیا و پۆڵۆنیا و چیک لە دژی فیۆدالەکان ، پەلامارەکانی عوسمانیەکان بۆ سەر ئەوروپا و بەرەنگاریی ئەوروپا لە بەرانبەریاندا، سەرهەڵدانی ئیسلام و دواتر شەڕی سەلیبیەت، و دەیان کارەسات ودیاردەی ئابوری، کۆمەڵایەتی، سیاسی ، فکری ، ڕۆشنبیری ، ئەدەبی و هونەری تر □□یان هەبوە لە سازدان و خەمڵاندن وپێشڕەوی مێژووی واقیعیدا. ئەوانەن توخمە پێکهێنەرە ڕاستەقینەکانی مێژوی کۆنی ئەوروپا تا دەگەن بە شۆڕشی پیشەسازی و قۆناغی داهێنانی ئامێری هەڵم و شۆڕشی فەرەنسا و ئیسلاحاتی دەستووریی بەریتانیا. بەو مانایە کورتکردنەوەی ئەو میژووە فرەجەمسەر، پڕگرێ و گۆل، دەوڵەمەند ، قوول و پانوپۆڕە لەتەنیا ڕەهەندێکی کۆمەڵایەتیدا کە ڕەهەندی خەباتی چینە ژێردەستەکانە لە دژی چینە دەسەڵاتدارەکان، بریتیە لە ئاوەژوکردن و ڵێڵکردنی ئەو مێژوە نەک ڕونکردنەوەی لاپەڕە تاریکەکانی.

بەڵام دیسانەوە ئەوەش جێی سەرنجێکی قووڵترە کە بکەر و پاڵەوان و پێشڕەوی ئەو ئاڵوگۆڕانە و بە تایبەتی لەوەرچەرخانە

گەورەکانیدا چینی ناو□است بوون و ئ□وان بوون کە چینە ژێردەستەکانیان مۆبەلایز، هوشیار و ڕابەری کردوە بەشۆڕشی ئوکتۆبەریشەوە. ئەوە چینی ناو□استە کە ئاراستەی دیاردەکان و ئاڵوگ□□کان دیاری ئەکات. ئەو چینەیە کە ئاسۆی سیاسی و فکریی قۆناغەکان ڕەسم ئەکات و هەر قۆناغە و لەهەر شوێنەش ناوێکی لێئەنێت و یا بە شۆڕشی گەل ، بزووتنەوەی خەڵک ، ڕاپەڕینی جەماوەر، هەستانی برسیەکان یا شۆڕشی کریکاری و سۆسیالیستی ناوزەدیان ئەکات. ناونانەکە و نازناوە هەڵبەستراوەکە زەمان و باوبونی ئایدیۆلۆجیەکان و گیرابونی بیروباوەڕە جیاوازەکان دیاریی ئەکەن. شۆڕشی فەرەنسا لەژێر چەتری (برایەتی و یەکسانی و ئازادیدا) بەرپائەبێت بەڵام شۆڕشی ڕووسیا لەژێر نازناوی سۆسیالیزم و ڕزگاریی چینایەتی و لەناوبردنی سیستمی سەرمایەداریدا. گەر ئەو ٢ نموونەیە لەهەموو شتێکدا جیاواز بن ، کە حەتمەن جیاوازی زۆریان هەیە ، بەڵام لەوەدا یەکسانن کە ڕابەر ، دیاریکەری ئاسۆ سیاسیەکەی ، و سودمەند و سوکان بەدەستەکەی هەمان چینی ناوەنجیی کۆمەڵە.

بەلام ئایا ئەوانە لەسایەی چ سیستمێکی چینایەتیدا ڕوئەدەن و قۆناغی تەمەنی خۆیان تێئەپەڕینن و میژو دروست ئەکەن؟ بێگومان لە جەرگەی سیستمێکی ئابوری و کۆمەڵایەتیی چینایەتیدا (فیۆدالی و پاشان سەرمایەداری) . هەرلێرەوەش ناسکی و ئیشکالیەتی سەرەکی باسەکە سەرهەڵئەدا کە مارکسیزم تیکەڵێەکی سەیر ئەکات لە نێوان جیاوازی چینایەتی و خەباتی چینایەتی و لەئەڵقەی دواتریشدا ئیتر خەباتی چینایەتی لە دیاردەیەکی ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیاسیەوە ئەگوێزێتەوە بۆ دنیای ئایدیۆلۆجی و تەوتەم و تابۆیەکی ئایدیۆ – سیاسیی تەمام عەیاری لێ ساز ئەکات.
مرۆڤی سەدەی بیست هەمو شێواز وباڵەکانی کۆمۆنیزم و مارکسیزمی تاقیکردەوە بەڵام هیچیان نەک ڕیشەی چەوسانەوەی ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئەویان هەڵنەتەکاند بەڵکوو ئەو تاڵاوەی لەسایەی ئەو سیستمەدا چەشتیان لە تاڵاوی سەرمایەداری خراپتر بوو.
لێرەدا ئەبێ ئەوە دووبارە بکەمەوە کە ئاژیتاسیۆن لە دژی ستەمی کاپیتالیزم خۆی لە خۆیدا هیچ شەرعیەتێک و ڕەوابوون نادات بە کۆمۆنیزم. ئەمە بەپێچەوانەی سەرەتای سەدەی بیست واقیعیەتێکی دنیای ئەمڕۆیە و تایبەتمەندی جیهانی ئێستای ئێمەیە کە کۆمۆنیستەکانی ئەم سەردەمە دەرکی ناکەن و ئەوە نادیدە ئەگرن کە جارێکی تر زەحمەتە کۆمۆنیزم بەو ڕابوردوە تاڵەیەوە ببێتەوە بە پەرچەمی ڕزگایی چینی کرێکار یا گەلانی ژێرستەم یا پەرچەمی

ناڕەزایەتیی هیچ بەشێکی بەرچاوی کۆمەڵگای ئینسانیی ئەمڕۆ. ئەمڕۆ هاتنەوە مەیدانی کۆمۆنیزم تەنها لەژێر ئاڵای پەردەهەڵماڵین لەسەر ستەمی سەرمایەداری و پاکنەکردنەوەی پاشەڕۆی کۆمۆنیزم لەو پەخەڵەوات و "گەوەی ئەجیاس"ەی کە ڕابوردوی کۆمۆنیزمی پیس کردوە نەک هەر مەحاڵە بگرێ وەهمێکی گەورەشە. ناکرێ ئەو پاشخانە خوێناوی و پڕ لەستەمەی کۆمۆنیزم بە هیچ پاساوێک بخرێتە ئەستۆی هیچ لایەنێکی دەرەکی و نەیار و ئەنتی کۆمۆنیست و لادەر بەڵکو جورئەتی سیاسی و فکری لەوەدایە کە ڕێک دان بەو ڕاستییەدا بنێن کە ئەوە کۆمۆنیزم و مارکسیزمە کە لێپرسراوی ڕاستەوخۆی ئەو تراجیدیانەیە کە لە سایەی سیستمی سۆسیالیستیدا خوڵقاون نەک ڕیتۆریک داتاشینی وەکو جۆرەکانی سۆسیالیزمی بورجوازی و وردە بۆرجوازی و تێزگەلی وەکو سەرمایەداری دەوڵەتی و چی و چی.

ئەمڕۆ هەڵگرانی ئاڵای خەباتی چینایەتی ، واتە کۆمۆنیستەکانی سەدەی بیستویەک لەبەردەم ئەرکێکی سیاسی و فکری و ئەخلاقیی گەورەدان و ناچارن وەڵام بدەنەوە بەدەیان پرسیار وکێشەی سەردەم یا کێشەکانی پەیوەندیدار بە مێژوی کۆمۆنیزمەوە ئەگینا پرۆسەی پەراوێزبونیان بەردەوام ئەبێت. ئایا ئەوان بڕوایان بە هەڵبژاردنی ئازاد هەیە یان نا ؟ فەلسەفەی پلۆرالیزمیان قەبووڵە؟ لەسەر دیموکراسی چی ئەڵێن ؟ چۆن ئەڕواننە مەسەلەی مافی مرۆق ؟ ئایا بەکارهێنانی کارتی مافی مرۆق لێرە و لەوێ لەلایەن غەرب و ئەمریکاوە بە مەرامی سیاسی ئەتوانێ ببێت بە بیانوویەک بۆ سوکایەتی و کایەکردن بە بایەخی مافی مرۆق لەلایەن کۆمۆنیستەکانەوە؟ ئایا تەنیا کەمپەینکردن لە دژی شەڕ، هێرشی سەرمایەداری بەسەر مافەکانی کرێکاران، تەسکردنەوەی بوارەکانی ماف و ئازادیەر گشتییەکان ، پەرەسەندنی ڕاستڕەوی یا وتنەوەی قەوانی " ئەزمەی سەرمایەداری " … تاد، ئەتوانێت کۆمۆنیزم لەو گۆشەگیری و پەراویزکەوتویی و بێئایندەییە ڕزگار بکات ؟ ئایا تەنها بەوەندە ئەستۆیان پاک ئەبێتەوە بڵێن تاقیکردنەوەکانی سۆڤیەت، چین ، کوبا، ڤێتنام ، ئەوروپای شەرقی ، و ….، تاد کۆمۆنیست نەبوون و ئەوانە ناوزەد کرێن بە لادان و پیادەنەکردنی دروستی مارکسیزم ؟ ئایا دیکتاتۆرییەتی پرۆلیتاریا کۆڵەکەیەکی بنەڕەتیی مارکسیزم بووە یا " بدعە " یەکی ستالین و ماو یا ئەنوەر خۆجە و هۆنیکەر بووە؟ تا ئێستای بەشەجۆراوجۆرەکانی کۆمۆنیزم لە جیهان و ناوچەکەی ئێمەدا (ترۆتسکیستەکان ، چەپی نوێ ، مارکسیە ڕادیکالەکان ، لایەنگرانی ئەنتەرناسیونالیزمی چوار ، کۆمۆنیزمی کرێکاریی ئێران …تاد) وەڵامێکی ڕون بەوانە و بەدەیان پرسیاری تری چارەنووسساز نادەنەوە

کە یەخەیان گرتوون و دەیان ساڵە تەپاون بەسەریەکدا و ئوبالەی خەیان بەوە پاک ئەکەنەوە کە ئەوڕەوتە فکری و سیاسیانەی تا ئێستا و دەوڵەتانی بلۆکی سۆڤیەت و سەرجەم نیزامە سۆسیالیستەکانی تا ئەمڕۆی جیهان هیچیان نوێنەرایەتیی میراتی مارکس و لینین ناکەن و تەنیا ڕێگەش گەڕانەوەیە بۆسەر تیۆری و ڕێنماییەکانی ئەوان.
گەر مێژووی ١٠٠ ساڵەی رابووردووی کوردستان (عێراق) بەهەمان پێودانگ تاوتوێ بکەین ئەگەینە ئەنجام و دەسکەوتێکی چوونیەک.

بەدوای شەڕی جیهانی یەکەمدا سەرمایەداری وەکوو فۆرماسیۆنێکی ئابووری ، زیاتر لەدەرەوە و بەڕادەی یەکەم لەڕێی داگیرکردنی عێراق لەلایەن بەریتانیا و لکاندنی بازاڕی ئابوری و بازرگانیی ئەم ولاتەوە بە بازاڕی سەرمایەی جیهانی ، پاشانیش لەڕێگەی ئەو گەشە ئابوریەوە کە ڕوئەکاتە ووڵات ، چەکەرەئەکات و کوردستانیش ڕائەکێشرێتە ناو ئەو گۆڕانکاریانەی کە دینە پێش. ئەوانە سەرەتای ئاڵوگۆڕێکی ڕادیکالبوون لە پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردستاندا.
لە کۆتایی سیەکانی سەدەی پیشودا ناسیونالیزم و کۆمۆنیزم لەکوردستانی عێراقدا نەشونمائەکەن. ئەم قۆناغە هاوکات ئەبێت لەگەڵ هەڵچونی خەرای نازیەت و فاشیەت لە ئیتالیا و ئەڵمانیا کە ڕەنگدانەوەیان لە عێراقدا زۆر ئەبێت و وجگە لەوەی کە توێژاڵێکی سیاسی ناسینالیزمی عەرەبی لە عێراقدا ئەکەونە ژێر هەیمەنەی فاشیەتەوە بەڵام شیوعیەکانی عێراق زیرەکانە ئەکەونە گەڕ بۆ هەڵخراندنی بیروڕای گشتی کۆمەڵگای عێراق و کوردستان بە ئاراستەی پەیڕەوی لە سیاسەتی هاوپەیمانان واتە سۆڤیەت و بەریتانیا لە دژی دەوڵەتانی میحوەر واتە ئەڵمانیا و ئیتاڵیا و هاوپەیمانەکانیان کە لە ١٩٣٩ – ١٩٤٤ هەمو جیهان ئەبێت بە مۆڵگەی شەڕی جیهانی ئەم ٢ قوتبە.

گەشەی شیوعیەت و مارکسیزم لەم قۆناغە لەکوردستاندا ، لەسایەی نەبونی سونەتەکانی ململانەی فکری و سیاسیی دیموکراتیک و عەقلیەتی جدلی بیروباوەڕەکان ، فەزای گشتیی ئازادیی دەربڕین و گفتوگۆی ئازاد و هەڵبژاردنی ئازادانەی بیروباوەڕ و جدلی نێوان ڕەوتە فکریەکان بەتووندی ئەخاتە ژێر کاریگەریی خۆیەوە و بە ئاراستەی هەیمەنە وکپکردنی دەنگی جیاواز کارئەکات تا ڕادەی تەخوین و تەکفیری سیاسی وفکری و تێرمەکانی “وردەبورژوا ‘ و ” کۆنەپەرست ” و ” فاشیست ” بەکاردەهێنن بۆ ناوزەدکردنی نەیارانی سیاسی و فکریان. لەو قۆناغەدا هەردو باڵی شیوعیەت و ناسیونالیزمی کوردی ژیانی سیاسی و فەزای فکری داگیر ئەکەن و لەقاڵبی ئەدەن و بەتوندی

ئەیخەنە ژێرگوشارەوە ئیتر هەر زۆر زوو جدلی ناو بزوتنەوە سیاسی و ڕەوتە فکریەکان قاڵبێکی ڕادیکال و توندوتیژ وەرئەگرێ و ملچکەی ئازادی بیروباوەڕ و پلمیکی ئازاد تیایدا بزر ئەبێت.

کوردستان لە سەردەمی پاشایەتیدا بارودۆخیکی چونیەکی هەبو لەگەڵ باقی عێراقدا. داخوازی و شیعاری سیاسی و ئامانجی خەڵک یەک بو. هەمو وڵاتەکە لەلایەن ڕژیمەکەوە بەڕێوە ئەبرا کە دەسنیشاندە و جێپەسەندی بەریتانیا بو و بەچەندین پەیماننامەی زیللەت ئاوەر بەسترابۆوە بە بەریتانیاوە. جگە لەوە ناسیونالیزمی کورد پایگایەکی سیاسیی بەهێزی لەناو خەڵکدا نەبو. بزووتنەوەیەکی ناڕەزایەتی بەهێز لەکوردستانیشدا وەکو باقی عێراق لەئارادابو کە زیاتر بزوتنەوەیەکی ڕزگاریخوازی دیموکراتی بو. ئەم بزوتنەوەیە لەلایەن حیزبی شیوعیەوە ڕابەری ئەکرا و پارتی دیموکراتی کوردستانیش بە خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو مەددە ئازادیخوازە چەپیە ئەوپەڕی هەوڵی ئەدا کە بۆیەی چەپی وپێشکەوتنخوازی بدا لە سیاسەتەکانی.

حیزبی شیوعیی عێراق لەقۆناغی ڕابەریی فەهد و سەلام عادلدا حیزبێک نەبو خۆی لەناو قاڵبە فکری و سیاسیە تەسکەکانی مارکسیزمی کلاسیکدا قەتیس بکات. ئەوان عەقلانی تر و بەشێوازێکی سیاسیی باڵاتر ئەیانڕوانیە مەیدانەکانی خەباتی سیاسی ونەدەبون بە ئەسیری تێزی خەباتی چینایەتی و هیچی تر. بزوتنەوە واقیعیە کۆمەڵایەتیەکانی ئەو ڕۆژگارەی خۆیان پیکەوە گرێئەدا بە دەرهێنانیان لە بزوتنەوەیەکی سەرتاسەریدا. بزوتنەوەی جوتیاران لەپێناوی زەوی ، بزوتنەوەی ناڕەزایەتی خەڵک بەکرێکارانیشەوە بە بژیوی ڕۆژانە و خۆشگوزەرانی ، بزوتنەوەی دژ بە ڕژیمی پاشایەتی و پەیماننامە زەلیلەکانی لەگەڵ بەریتانیا، بزوتنەوەی ژنان و قوتابیان و لاوان و هەمو ناڕەزایەتی و جموجۆڵەکانی تری کۆمەڵگا و چاوەڕوانی ئەو وەهمە نەبون کە چینی کرێکار ببێت بەفریشتەی نەجات و هەمو کۆمەڵگا و وڵات ڕزگار بکات.
چەپ لەم قۆناغەدا کە حیزبی شیوعی نوێنەرایەتی ئەکرد ڕەوتێکی واقیعیی دانەبڕاو لە کۆمەڵگا بو. بە عەینەکی ئایدیۆلۆجی نەیدەڕوانیە جموجۆڵە و کێشەکانی کۆمەڵە و ململانێ سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی بۆیەش ببو بە هێزی سیاسیی سەرەکی گۆڕەپانی وڵات.
ئەم بزوتنەوەیە لەو قۆناغەدا بێئەوەی شیعاری قەبە و گران هەڵگرێت ناسیونالیزمی کورد و عەرەبی خستبوە پەراوێزەوە.

لەنیوەی دوەمی حەفتاکانەوە ڕەوتێکی چەپی نوێ لەکوردستاندا

سەرھەڵئەدات کە کۆمەڵەی مارکسی – لینینی کوردستان نوێنەرایەتی و سیمبولیەتی. ئەم ڕەوتە لەجەرگەی بنبەستی حیزبی شیوعی و شکستی بزوتنەوەی ناسیونالیستی پارتی و بزوتنەوەی چەکداری کوردستان لە ساڵی ١٩٧٥ دا زۆر خێرا گەشە ئەکا و لەماوەیەکی کەمدا ئەبێ بە ھێزی یەکەمی گۆڕەپانی خەباتی سیاسی و چەکداری لەدژی ڕژیمی بەعس.

ئەم ڕەوتە گەرچی خۆی بە ھێزێکی مارکسی – لینینی دەناساند بەڵام ڕێکخراوێک بو کە پێی لەناو بزوتنەوەی ناڕەزایەتیی کۆمەڵایەتی و سیاسیی خەڵکی کوردستان و مقاوەمەتی ئەوان لە دژی سیاسەتە شۆفینیەکانی ڕژیم و باڵی ناسیونالیستی کورددا قایم کردبوو.
کۆمەڵە ھێزێکی چەپی و نیشتیمانیی ئازادیخواز بوو کە لەھەمو بوارەکانی کۆمەڵەی کوردستانی ئەوکاتەدا تەشەنەی کرد. ئەم ڕێکخراوە ڕوانگە و پراتیکێکی زۆر داینامیکی پەیڕەو دەکرد سەبارەت بە مەیدانەکانی خەبات . ئەو وەکو ڕێکخراوێکی مارکسی نەدەھات چاوەڕوانی ئەوە بکات کەی بزووتنەوەی کریکاری دێتە سەر شانۆی سیاسەت تا ئەم ڕابەری بکات. کۆمەڵە نەبزی دڵی کۆمەڵگای ئەگرت و لەناو زۆربەی چین و توێژەکانی کوردستاندا نفوزی گەورەی پەیداکرد.

خۆ ئەسیر کردن لەناو ڕیتۆریکی خەباتە چینایەتی و بە دیاریکراوتر لەناو قەفەزی مەقولەی خەباتی چینی کرێکار لەدژی چینی سەرمایەدار سەرچاوەی ئەو سیاسەتە پاسیفیستی و نەزۆکانەن کە چەپی ئەمڕۆی کوردستان وبەدیاریکراویش کۆمۆنیستەکان دەرگیری بوون. ئەو پێداگریە لەسەر ئەولەویەتی ڕۆڵی بزوتنەوەیەک کە لە دنیای واقیعدا بروزێکی ئەوتۆی نیە یانی بێدەنگە کردن لەسەر ڕەوەند و شێوەکی ڕاستەقینە کە لە کوردستاندا زۆر بە تووندی لەئارادایە. ئەمڕۆ چی لەو گومڕاکەر ترە کە تۆ لەبەرانبەر دەسەڵاتدارێتیەکدا کە تەڕ و وشکی وڵات بەتاڵان ئەبات و دەیان ملیاردێری حیزبی تیا پەیدابوە بێت و بەناوی کۆمۆنیزمەوە بڵێیت سەرمایەداری سەرچاوەی کێشەکانی ئەم وڵاتەیە وھەموو کێشەکانی ئەم ووڵاتە لە ڕێی چینی کرێکارەوە چارەئەبێت و تەنھا ئەو ئەتوانێت وەکو پاڵەوانی ڕزگاری ووڵات دەرکەوێت؟ ئەوە سیاسەتی ھیچ نەکردنە بەناوێکی زۆر قەبە و ڕادیکالەوە. لە کوردستانی ئەمڕۆدا دەیان مەیدانی خەباتی سیاسی و ئابوری درێژەیان ھەیە و ئەوەی کە تیایدا چالاک نیە چینی کرێکارە و دەلیلی ئەوەش ئەگەڕێتەوە بە فاکتەری زۆر بنەڕەتیی ئابووری و کۆمەڵایەتی و مێژوویی لەم وڵاتەدا ئیتر دانیشتن و چاوەڕوانی بەدیار ھاتنی فریشتەیەکی ڕزگاریبەخشی وەھمی کە خۆی ئەو حسابە لەسەر تواناکانی خۆی ناکات لەخۆشباوەڕی زیاتر ھیچی لێ شین نابێت.

ئەبێ خاوەنەکانی ئەو تەزە نیشانمان بدەن کامانەن بەرەکانی شەڕی فیعلیی ئەو چینە ؟ ڕێکخراوبوونی چۆن و لە فۆرمێکدا بەرجەستە بەتەوە؟ پلاتفۆرمی سیاسیی ئەو چین و بزوتنەوەیە کامەیە؟ ڕابەران و قسەکەرانی کێن ؟ دەرکەوتنی خەباتەکەی و بزوتنەوەکەی بە چی شێوازێکە؟ قورسایی لە تەرازوی هێزدا چیە؟ سیاسەتی ئەم هێزە لەسەر کێشە ڕۆژانەکان و دەرگیریە ڕاستەقینەکانی ئەو هەموو توێژ و جەماوەرە فراوانەی کوردستاندا لەگەڵ دەسەڵات و حیزبەکانی بزووتنەوەی کوردایەتیدا چیە؟ لەسەر دەها کێشەی وەکو مادەی ١٤٠ و ڕیفراندۆم و دزینی سامانی نیشتیمانی و پەیوەندی بەغدا و هەریم و دەیان گیروگرفت و ململانێ و دەرگیریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و دەیان پرسیار و ئیشکالیاتی فکری تردا ئەو بزوتنەوە کرێکاریە چی نیشانی خەڵک ئەدات و چ ئاسۆیەک ئەخاتە بەردەم وڵاتێک کە لە لیواری داڕوخانی گشتیدایە؟
هەڵگرانی تەزی خەباتی چینایەتی بریتین لە ڕاکردوان لە بەرەکانی خەباتی فیعلی و پیاهەڵگوتن بە خەباتێکی زیهنی و فەرزی و هیچی تر و کرێکار و زەحمەتکێشی ئەو ووڵاتەش بێخەبەرترین بەشی کۆمەڵن لەو هەموو ریتۆریک و نازناوانەی لەوان نراون.
هەڵگرانی ئەو دیدگایە دابڕاوترین لایەنی سیاسیین لە واقیعی کوردستان و کەمترین کاریگەریان بەسەر ڕەوتی ڕوداوەکانەوە هەیە و دەسەڵاتیش پێیخۆشە هەمو نەیارەکانی لەهەمان قیافەت و بچمدا دەرکەون .

درێژەی هەیە ......